

labyrinth

Ce catalogue, réalisé sous la direction de
Vincent Baudoux, Johnny Bekaert, Jean-Louis
Lejeune, Michel Michiels, Patrick Regout
et Constantin Sunnerberg a été édité à
l'occasion de l'exposition *Labyrinth* organisée
par La Maison de l'Image chez Seed Factory.
Vernissage le 13 octobre 2022.

Deze catalogus werd tot stand gebracht
onder leiding van Vincent Baudoux, Johnny
Bekaert, Jean-Louis Lejeune, Michel Michiels,
Patrick Regout en Constantin Sunnerberg
en is uitgegeven ter gelegenheid van de
tentoonstelling *Labyrinth*, een organisatie van
het Huis van het Beeld in de Seed Factory.

Vernissage 13 Oktober 2022.

Copyrights. Tous droits réservés aux auteurs.
La reproduction partielle ou totale des œuvres
et des textes est autorisée après accord de
l'auteur et de la Maison de l'Image.

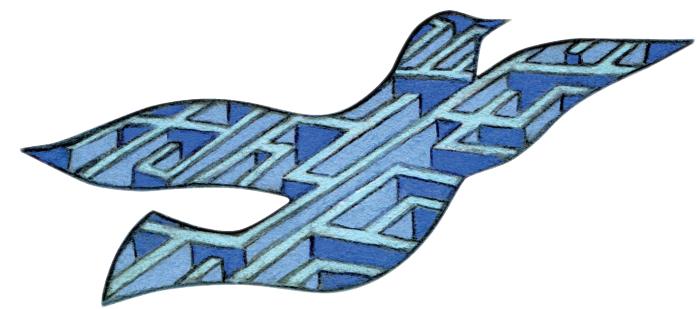
Copyrights. Alle rechten voorbehouden aan de
auteurs. Reproductie, geheel of gedeeltelijk,
van de illustraties en teksten is toegestaan
mits het akkoord van de auteur en het
Huis van het Beeld.

Éditeur responsable
La Maison de l'Image
Avenue des Volontaires 19,
1160 Bruxelles, Belgique
www.seedfactory.be
Verantwoordelijke uitgever
Huis van het Beeld
Vrijwilligerslaan 19
1160 Brussel, België
www.seedfactory.be

COVER ART: COST.

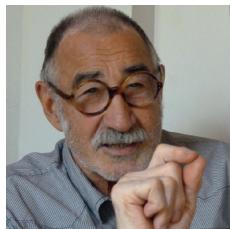
Droit à l'image
Nous n'avons enregistré aucun refus de
participation dans cette expo dont la vocation
est culturelle et non commerciale. Toutefois,
malgré nos efforts pour entrer en contact
avec eux, tous les titulaires de droits n'ont
pu être localisés par la Maison de l'Image. Si
vous possédez des droits sur une image, et
que vous souhaitez son retrait, celle-ci sera
immédiatement supprimée de l'exposition de
Bruxelles et des expositions qui suivront.

Beeldrechten
Wij hebben geen enkele weigering ontvangen om
opgenomen te worden op deze tentoonstelling,
die enkel een culturele doelstelling heeft, en geen
commerciële. Ondanks onze inspanningen om
contact met de rechthebbenden op te nemen,
kon het Huis van het Beeld niet hen niet allemaal
achterhalen. Indien u de rechten op een beeld
bezit en dit wenst te laten verwijderen, zal
het beeld onmiddellijk uit de tentoonstelling in
Brussel en de daaropvolgende tentoonstellingen
worden verwijderd.

Labyrinth

CATALOGUE DE L'EXPOSITION
CATALOGUS VAN DE TENTOONSTELLING

MICHEL MICHEELS

Quel que soit l'angle d'observation du monde, qu'il soit humain ou technologique, le chemin de notre compréhension est un labyrinthe. Jusqu'à il y a peu, le monde était ni meilleur ni pire, il était plus simple. Aujourd'hui que nous avons entr'ouvert la porte de la complexité, le labyrinthe s'étend et se nourrit des avancées de cette compréhension en nous éloignant chaque jour de son issue.

Mais au-delà de son aspect métaphorique, j'ai une tendresse particulière pour le thème de cette exposition qui fait le lien avec *l'enlèvement d'Europe*, (*) autre exposition de *La Maison de l'Image* présentée en 2011. Ce lien est en soi un labyrinthe que l'on me pardonnera de rappeler ici : Zeus, en taureau blanc, séduit la princesse Europe et l'emporte en Crète à la nage. Leur fils Minos y fondera la civilisation Minoenne. Pasiphaé, épouse adultère du Roi Minos engendra le Minotaure, monstre sanguinaire à

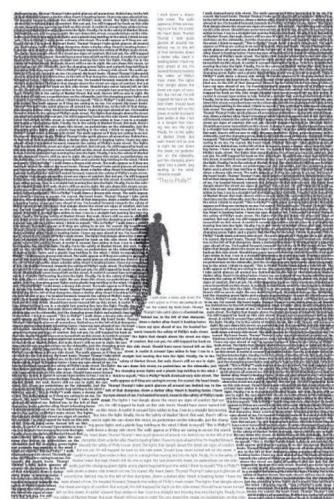
tête de taureau né de ses amours avec un autre taureau blanc offert par Poséidon. Le roi Minos enferma le Minotaure dans le labyrinthe construit par l'ingénieur sculpteur Dédale. Après avoir vaincu les Athéniens, Minos exige de ces derniers qu'ils lui envoient régulièrement des jeunes hommes pour les livrer au Minotaure. Thésée affronte le monstre et le tue. La princesse Ariane, fille de Pasiphaé et de Minos, fournit à Thésée, qui l'a séduite, la pelote de fil qui lui permettra de trouver l'issue du labyrinthe après son combat victorieux contre le Minotaure. La boucle est bouclée.

(*) L'exposition *L'enlèvement d'Europe* fut présentée sur 2 sites, d'une part *La Maison de l'Image* chez Seed Factory et d'autre part l'Hôtel de ville de Bruxelles avec la collection d'Alain Roba.

Michel Michiels

The first labyrinth, Mycenaean civilization
(ca. 1600 BC)

Adam Sommer

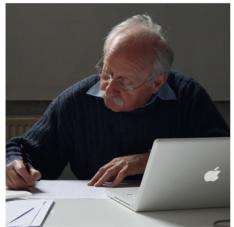
Vanuit welke hoek we ook naar de wereld kijken, menselijk of technologisch, is de weg naar ons begrip ervan een labyrint. Tot voor kort was de wereld niet beter of slechter, ze was eenvoudiger. Nu we de deur van de complexiteit op een kier hebben geopend, breidt het labyrint zich uit en voedt het zich met de voortgang van dit weten, waardoor we ons elke dag verder bevinden van het einde ervan.

Maar afgezien van het metaforische aspect, heb ik een bijzondere voorliefde voor het thema van deze tentoonstelling, die het verband legt met *De ontvoering van Europa*, (*) een andere tentoonstelling van het *Huis van het Beeld*, die in 2011 werd getoond. Dit verband is op zichzelf een labyrint, waarvan men me het niet kwalijk zal nemen dat ik het hier even kort in de herinnering breng: Zeus, in de gedaante van een witte stier, verleidt prinses Europa en neemt haar op zijn rug om zo naar Kreta te zwemmen. Waar hun zoon Minos vervolgens de Minoïsche beschaving zal stichten. Pasiphaé, de overspelige vrouw van koning Minos, verwekte de Minotaurus, een bloeddorstig monster met een stierenkop, geboren uit haar liefdesaffaire met een andere witte stier, die door Poseidon werd geschenken. Koning Minos sloot de Minotaurus op in het labyrint gebouwd door de ingenieuze beeldhouwer Daedalus. Nadat hij de Atheners had verslagen, eiste Minos van hen dat ze hem regelmatig jonge mannen zouden sturen, om hen uit te leveren aan de Minotaurus.

(*) De tentoonstelling *De ontvoering van Europa* werd getoond op 2 sites, enerzijds *Het Huis van het Beeld* in Seed Factory en anderzijds het Stadhuis van Brussel met de collectie van Alain Roba.

Theseus, een jonge man, trotseert het monster en doodt het. Prinses Ariadne, dochter van Pasiphaë en Minos, geeft aan Theseus, die haar heeft verleid, de bol garen die hem in staat zal stellen om de weg uit het labyrint te vinden na zijn zegevierend gevecht tegen de Minotaurus. De cirkel is rond.

Michel Michiels

VINCENT ZISSUE

Le labyrinthe, la tresse et la spirale

La figure du labyrinthe est une des plus étonnantes jamais enfantée par l'humanité. Lui serait-elle consubstantielle? On la trouve en effet depuis l'apparition des premiers humains, en tous lieux de la planète, de toutes les époques, quelle que soit leur Culture. Elle anime des lieux d'amusement les plus terre à terre, par exemple les palais des glaces qui égaient les foires ou les parcs d'attractions contemporains où se pressent les foules, les labyrinthes végétaux qui sont peut-être la variété de labyrinthe la plus répandue et la plus connue du grand public, aussi bien que dans les rares lieux séculaires dédiés aux plus hautes des expériences spirituelles.

Laissons aux spécialistes le soin de distinguer le labyrinthe unicursal du labyrinthe bicursal, du labyrinthe rhizome qui change constamment de forme, du labyrinthe maniériste apprécié des grammairiens et des informaticiens. Pour notre part, retenons que, aujourd'hui, en nos contrées, le labyrinthe semble privilégier le sens de l'enfermement dont on cherche la sortie. L'état de notre organisation sociale favorise-t-elle cette interprétation? Il est tentant de le penser, au regard du nombre élevé d'images aux cimaises de cette exposition qui racontent une expérience liée à la claustrophobie. Beaucoup présentent un ciel ouvert, ce qui selon la légende a permis à Icare de pouvoir s'évader du piège mortel. Une sortie par le haut en quelque sorte. Il n'en a pas toujours été ainsi, car au plus profond des grottes préhistoriques de nos pays, loin de l'entrée et sans torche électrique ni aucun moyen connu d'y retrouver leur chemin, dans le noir sépulcral du labyrinthe rocheux des entrailles terrestres, les humains ont créé d'immenses chefs d'œuvre de l'art. Les traces de pas laissées au sol montrent que des femmes et des enfants participaient à ces créations. Quel était le sens de ces cérémonies réalisées une seule fois, loin de toute vie quotidienne, ce qui tend à prouver leur côté exceptionnel? Faut-il y voir une célébration métaphysique

ou religieuse, un cérémonial de culte ou initiatique? Le saurons-nous jamais?

Le labyrinthe est un espace clos dont il est difficile de trouver l'issue. Il faut y avoir pénétré au moins une fois dans sa vie pour en apprécier l'épreuve physique et mentale. Par son principe, le labyrinthe organise l'enchevêtement le plus complexe dans l'étendue spatiale la plus réduite, la plupart des chemins, sauf un, étant des culs-de-sac. Le labyrinthe est donc un parcours aux échecs multiples pour une seule réussite possible. Dans ce cas, le chemin se compare à un voyage initiatique, spirituel, qui disqualifie celles et ceux qui ne ne présentent pas les qualités requises pour y parvenir. Tel est le sens symbolique des labyrinthes dont le but est d'atteindre son centre. Plus l'épreuve est difficile, et plus l'adepte se transforme. Voilà pourquoi on les trouve à même le sol de nombreuses cathédrales, et pourquoi il régit les mandalas et leurs intenses activités de méditation. On dit que les charmeurs de serpent envoûtent l'animal par hypnose. Or, si l'ophidien est quasiment sourd, par contre sa réptation le rend très sensible aux vibrations du sol. Il suffit au musicien de frapper du pied au rythme auquel il balance sa flûte: se sentant menacé, le serpent se dresse alors en position de défense, suivant avec attention la mouvance de l'objet qui pourrait l'agresser. Notre anthropomorphisme faisant le reste, nous pensons qu'il danse. La fascination du labyrinthe repose sur une organisation qui mêle la spirale à la tresse. La spirale parce qu'une partie de sa courbure semble s'approcher d'un point fixe, tandis que l'autre extrémité semble s'en éloigner. Il s'en dégage l'impression d'un devenir qui n'aboutit jamais. Quant à la tresse, motif qui se replie indéfiniment sur lui-même, elle suggère au contraire le retour constant. Entre le mythe de l'éternel devenir et celui de l'éternel retour, le cerveau humain ne peut choisir. Imprégné de ces schèmes graphiques immémoriaux, hypnotisé comme le serpent, il balance de l'un à l'autre à la pleine vitesse de ses neurones contemporains.

Vincent Zissu

Het labyrint, de vlecht en de spiraal

De figuur van het labyrint is een van de meest verbazingwekkende die ooit door de mensheid is gecreëerd. Zou het daarmee samenhangen? Het is inderdaad gevonden sinds het verschijnen van de eerste mensen, op alle plaatsen van de planeet, in alle tijdperken, ongeacht hun cultuur. Het is te vinden op de meest nuchtere plaatsen van amusement, bijvoorbeeld de spiegelpaleizen die kermissen verlevendigen of hedendaagse pretparken waar mensenmassa's zich verdrijven, zo zijn groenlabyrinten misschien wel het meest verbreed en het best gekend bij het grote publiek, zo ook in de zeldzame seculiere plaatsen gewijd aan de hoogste spirituele ervaringen.

Laat specialisten het unicursale labyrint onderscheiden van het bicursale labyrint, of van het rizoomlabyrint dat voortdurend van vorm verandert, van het maniéristische labyrint dat door grammatici en computerwetenschappers wordt gewaardeerd. Laten we van onze kant niet vergeten dat het labyrint vandaag in onze regio's het gevoel van opsluiting lijkt te bevorderen waaruit we de uitgang zoeken. Begunstigt de toestand van onze sociale organisatie deze interpretatie? Het is verleidelijk om zo te denken, gezien het grote aantal afbeeldingen op de muren van deze tentoonstelling die een ervaring vertellen die verband houdt met claustrofobie. Velen hebben een open lucht, volgens de legende kon Icarus ontsnappen uit de dodelijke val. Een soort bovenuitgang. Het is niet altijd zo geweest, want diep in de prehistorische grotten van onze landen, ver van de ingang en zonder een zaklamp of enig ander bekend middel om daar hun weg te vinden, in de doodse duisternis van het rotsachtige labyrint van de aardse ingewanden, heeft de mens immense meesterwerken van de kunst gecreëerd. De voetafdrukken die op de grond zijn achtergelaten, laten zien dat vrouwen en kinderen hebben meegewerkt aan deze creaties. Wat was de betekenis van deze ceremonies die slechts één keer werden uitgevoerd, ver van elk dagelijks leven, hetgeen het uitzonderlijke karakter ervan aantoon? Moeten we er een metafysische of religieuze viering, een cultus of inwijdingsceremonie in zien? Zullen we het ooit weten?

Het labyrint is een afgesloten ruimte van waaruit het moeilijk is om de uitgang te vinden. Men moet er minstens één keer in zijn leven zijn geweest om er de fysieke en mentale beproeving van te waarderen. Door zijn principe organiseert het labyrint de meest complexe verstrekking in de kleinste ruimtelijke uitgestrektheid, de meeste paden, op één na, zijn doodlopende wegen. Het labyrint is dus

een parcours met meerdere mislukkingen voor één enkel mogelijk succes. In dit geval wordt het pad vergeleken met een initiatie, een spirituele reis, die degenen diskwalificeert die niet over de vereiste kwaliteiten beschikken om te slagen. Dit is de symbolische betekenis van de labyrinten waarvan het doel is om het centrum ervan te bereiken.

Hoe moeilijker de beproeving, hoe meer de adept getransformeerd wordt. Dit is de reden waarom ze te vinden zijn op de vloer van veel kathedralen en waarom het de mandala's en hun intense meditatieve activiteiten regelt.

Van slangenbezweerders wordt gezegd dat ze het dier hypnotiseren. Hoewel de ophidiana bijna doof is, maakt zijn kruipen hem erg gevoelig voor de trillingen van de grond. De muzikant hoeft alleen maar met zijn voet te tikken op het ritme waarop hij met zijn fluit zwaait: als hij zich bedreigd voelt, richt de slang zich op in een defensieve houding, zorgvuldig de beweging volgend van het object dat hem zou kunnen aanvallen. Ons antropomorfisme doet de rest, we denken dat de slang danst. De fascinatie voor het labyrint is gebaseerd op een organisatie die de spiraal combineert met de vlecht. De spiraal omdat een deel van zijn kromming een vast punt lijkt te naderen, terwijl het andere uiteinde ervan weg lijkt te bewegen. Het wekt de indruk van een nooit eindigende wording. Wat betreft de vlecht, een motief dat oneindig op zichzelf vouwt, suggeriert het integendeel de constante terugkeer. Tussen de mythe van de eeuwige wording en die van de eeuwige terugkeer kan het menselijk brein niet kiezen. Doordrenkt met deze eeuwenoude grafische schema's, gehypnotiseerd als een slang, slingert hij van de ene naar de andere op de volle snelheid van zijn hedendaagse neuronen.

Vincent Zissu

JEAN-PHILIPPE SCHREIBER

Le citoyen post-moderne et néanmoins obtus se distingue par au moins trois signes caractéristiques ; il refuse la complexité ; il pense faire preuve d'esprit critique mais se trouve pourtant aux antipodes de celui-ci ; sa défiance systématique confine au soupçon...

Voilà réunis les ingrédients des trois défis auxquels nous devons impérativement nous confronter, afin de restaurer la confiance entre le citoyen et la raison, entre le citoyen et l'autorité ~ notamment scientifique ~, comme entre le citoyen et le discours médiatique... Notre monde est aujourd'hui vertigineusement complexe ; c'est ce qui le rend à la fois fascinant et rebutant.

Premier défi, donc ; travailler à ce que la pensée complexe fasse partie intégrante de notre formation intellectuelle et de notre compréhension du monde, faute de quoi les marchands de simplismes l'emporteront ~ car leur explication fondée sur une causalité unique sera toujours plus séduisante qu'une aride complexité.

Deuxième défi ; éduquer à l'esprit critique, développer la méthode du libre examen, apprendre l'éthopée et l'argumentation, l'incertitude, la faillibilité, la vérifiabilité, la réfutabilité, la nuance aussi... ~ il s'agit de rendre au citoyen une part de sa liberté en lui permettant, plus que jamais, de penser par lui-même, plutôt que céder aux sirènes de gourous qui le convaincront que penser en marge signifie forcément être libre.

Troisième défi ; magnifier le doute comme outil analytique et contradictoire de compréhension du réel plutôt que le soupçon comme entreprise systématique de dénigrement ~ quand on doute de tout et que la défiance se mue en croyance ou en idéologie, l'absolutisme guette.

Depuis le mythe antique du Minotaure, une métaphore universelle symbolise la nécessaire ascèse intellectuelle qu'il nous faut opérer là ; le labyrinthe. Cette architecture complexe, dont il est difficile de discerner la totalité et où la vision est toujours tronquée, incarne ce cheminement à la fois opératif et spéculatif fait d'impasses, de culs-de-sac, de pièges, de fausses pistes, d'embranchements inutiles qui ressemblent à s'y méprendre à ceux qui mènent à la sortie, à la vérité. Évoluer dans un labyrinthe suppose un questionnement constant, une méthode, une évaluation rationnelle des possibles, une remise en question de nos intuitions..., au risque sinon de tourner en rond, longtemps, et de demeurer, comme le Minotaure, prisonniers de Dédale ~ prisonniers de nos impasses intellectuelles et de notre déraison.

2 janvier 2022

Jean-Philippe Schreiber
Historien, philosophe,
professeur à l'ULB

De postmoderne doch stompzinnige burger onderscheidt zich door minstens drie kenmerken: hij weigert complexiteit; hij denkt dat hij een kritische geest heeft, maar bevindt zich op de tegenpool ervan; zijn systematisch verzet grenst aan achterdacht...

Dit zijn de ingrediënten van de drie uitdagingen die we absoluut het hoofd moeten bieden, om het vertrouwen te herstellen tussen de burger en de rede, tussen de burger en de autoriteit ~ met name de wetenschappelijke ~, en tussen de burger en het mediadiscours... Onze wereld is vandaag duizelingwekkend complex: dat maakt het zowel fascinerend als afschrikwekkend.

De eerste uitdaging is ervoor zorgen dat complexe gedachten een integraal onderdeel worden van onze intellectuele vorming en ons begrip van de wereld, anders zullen de kooplieden van simplismen zegevieren - omdat hun verklaring gebaseerd is op een enkel oorzakelijk verband, en altijd aantrekkelijker zal zijn dan de dorre complexiteit.

Tweede uitdaging is het kritisch denken bijbrengen, de methode van vrij onderzoek ontwikkelen, leren over ethiek en argumentatie, over onzekerheid, feilbaarheid, verifieerbaarheid, weerlegbaarheid en nuancering ~ het gaat erom de burger een deel van zijn vrijheid terug te geven door hem meer dan ooit in staat te stellen om voor zichzelf te denken, in plaats van toe te geven aan de lokroep van goeroes die hem zullen overtuigen dat denken in de marge per definitie vrij zijn betekent.

Derde uitdaging bestaat erin twijfel uit te vergroten als een analytisch en tegensprekend instrument om de werkelijkheid te begrijpen, in plaats van achterdacht als een systematische onderneming van denigratie. Wanneer alles in twijfel wordt getrokken en verzet verandert in een geloof of een ideologie, is het absolutisme nabij.

Sinds de oude mythe van de Minotaurus, symboliseert een universele metafoor de noodzakelijke intellectuele ascese die we hier moeten volbrengen: het labyrint. Deze complexe architectuur, waarvan de totaliteit moeilijk te onderscheiden is en waarbinnen de visie altijd beknot is, belichaamt deze reis die zowel effectief als speculatief is, en die bestaat uit doodlopende wegen, valstrikken, valse sporen, nutteloze vertakkingen, die er net zo uitzien als degene die leiden naar de uitgang, naar de waarheid. Evolueren in een labyrint veronderstelt een constante bevraging, een methode, een rationele evaluatie van de mogelijkheden, een bevraging van onze intuïties. Zo niet, lopen we het risico voor lange tijd in kringetjes rond te draaien en, zoals de Minotaurus, gevangen te zijn van Daedalus - gevangen van onze intellectuele impasses en onze redeloochheid.

2 januari 2022
Jean-Philippe Schreiber
Historicus, filosoof,
professor aan de ULB

Avant-propos

Organique – Avant d'être une organisation sinuueuse et complexe, issue de la technologie, le labyrinthe est une des formes les plus communes de la nature.

Mental – Une confrontation avec le côté sombre de nos instincts primaires, de nos angoisses incoercibles de nos passions inassouvies. L'exploration de notre labyrinthe intérieur est un acte de courage devant l'inconnu, il exige un effort prolongé. C'est une quête personnelle qui nous plonge dans les méandres ténèbreux de l'inconscient.

Méthaphorique – Le labyrinthe est une métaphore sur le sens de la vie : l'envol de Dédales et son fils Icare est une élévation de l'esprit vers la connaissance ou une élévation de l'âme vers la spiritualité. Et plus simplement, Dédales et Icare en fuyant par les airs, changent les règles tout en changeant de point de vue. Ils sortent de l'enfermement et de l'absurdité de la condition humaine. En adoptant un nouveau mode de pensée, l'issue se révèle à eux.

Mystique – Jérusalem, ville sainte et royaume des cieux est le centre de l'enseignement du Christ et l'aboutissement du pèlerinage en Terre sainte. Avec leur labyrinthe, les premières cathédrales offrent une fonction substitutive au pèlerinage. Leur centre est le « paradis ». C'est le chemin vers la vie éternelle, il se fait à genoux, en priant.

Paganiste – Après avoir été l'image de la quête spirituelle, la fin du moyen âge condamne le labyrinthe à la destruction. Pour l'église il est devenu le mal, le lieu maudit de la luxure, du péché, de la perdition et de l'errance.

Une concession impardonnable au paganisme qui doit disparaître. Saint Quentin, Bayeux et Chartres sont les seules cathédrales qui ont conservé leur labyrinthe dans leur forme originelle. Ailleurs ils furent réinstallés.

Métaphysique – Dans le labyrinthe, qu'il soit mental ou concret, l'homme est face à l'univers : perdu, ne sachant

d'où il vient, ni où il est, ni le pourquoi de sa présence sur terre. Cherchant désespérément des réponses aux questions sans réponse, il tente de fuir cet état mais le labyrinthe l'éloigne chaque jour plus de son issue. Prisonnier du labyrinthe, l'homme est obscur à lui-même, il se perd en voulant savoir. C'est l'âme humaine dans toute sa complexité.

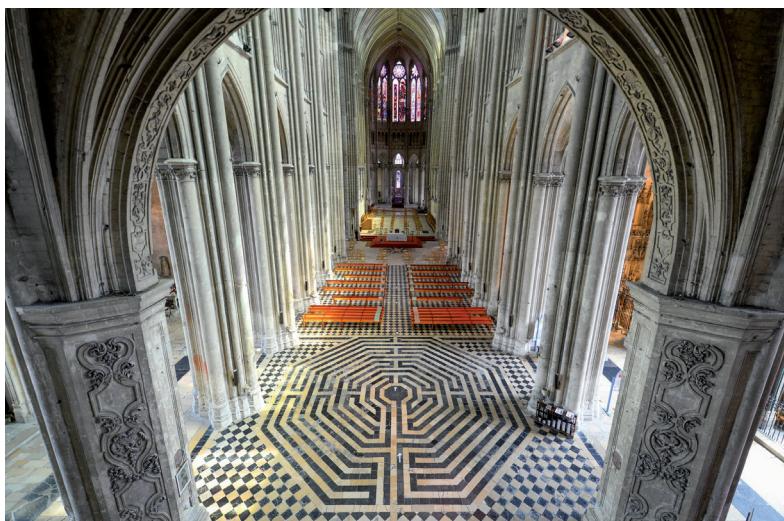
Mythologique – Né des amours coupables de la reine Pasiphaë avec un magnifique taureau blanc offert par Poseidon, le minotaure est condamné à vivre dans le labyrinthe construit par Dédales. Minos n'admet pas que son créateur en divulgue les plans, il y enferme Dédales et son fils Icare. Mais ils vainquent le labyrinthe en fuyant par les airs. Thésée, affronte le monstre et le tue. La princesse Ariane, fille de Pasiphaë et de Minos, fourni à Thésée, qui l'a séduite, la pelote de fil qui lui permettra de trouver l'issue du labyrinthe.

Végétal – C'est à l'Italie de la renaissance que nous devons l'apparition du labyrinthe végétal dont les méandres se répandent dans les jardins occidentaux. Le labyrinthe offre désormais une dimension profane : le plaisir de se perdre. Le plus grand labyrinthe végétal du monde se trouve à Guéret en France.

Urbain – Tokyo, qui ne s'est pas accordé de signalisation des rues est la ville labyrinthe par excellence. Les informations acquises par les expériences antérieures rendent le labyrinthe urbain transparent. Si Stonehenge était un labyrinthe avec plusieurs sorties comme certains le pensent, son mystère n'en serait pas moins opaque.

Ludique – Le labyrinthe est aussi un jeu, une épreuve ou une allégorie. Ses embranchements, impasses ou fausses pistes ralentissent le joueur mais contribuent à sa joie quand il en découvre l'issue. Spatial ou mental, il plonge le joueur dans un symbolisme riche et profond de quête, de secret et de connaissance.

MM

La Basilique de Saint Quentin

Voorwoord

Biologisch – Het labyrint is niet zozeer een kronkelige en ingewikkelde organisatie, ontstaan uit de techniek, maar is een van de meest voorkomende vormen van de natuur.

Mentaal – Een confrontatie met de donkere kant van onze oerinstincten, onze onstuitbare angsten en onze onvervulde passies. De verkenning van ons innerlijke labyrint is een daad van moed in het aangezicht van het onbekende, het vereist langdurige inspanning. Het is een persoonlijke zoektocht die ons onderdompelt in de donkere kronkels van het onbewuste.

Metaforisch – Het labyrint is een metafoor voor dezin van het leven: de vlucht van Daedalus en zijn zoon Icarus is een verheffing van de geest naar kennis of een verheffing van de ziel naar spiritualiteit. En eenvoudiger, Daedalus en Icarus terwijl ze door de lucht vliegen, veranderen de regels terwijl ze hun gezichtspunt veranderen.

Ze ontsnappen aan de opsluiting en de absurditeit van de menselijke conditie. Door een nieuwe manier van denken aan te nemen, openbaart de uitweg zich aan hen. **Mystiek** – Jeruzalem, heilige stad en koninkrijk der hemelen is het centrum van Christus' leer en het hoogtepunt van de pelgrimstocht naar het Heilige Land. De eerste kathedralen boden met hun labyrint een vervangende functie voor de bedevaart. Hun centrum is het «paradijs». Het is de weg naar het eeuwige leven, het wordt gedaan op de knieën, biddend.

Heidendom – Na het beeld te zijn geweest van de spirituele zoektocht, veroordeelt het einde van de middeleeuwen het labyrint tot de ondergang. Voor de kerk werd het het kwade, de vervloekte plaats van begeerte, zonde, verderf en dwaling. Een onvergeeflijke concessie aan het heidendom dat moet verdwijnen. Saint Quentin, Bayeux en Chartres zijn de enige kathedralen die hun labyrint in hun oorspronkelijke vorm hebben behouden. Elders werden ze opnieuw geïnstalleerd.

Metaphysisch – In het labyrint, mentaal of concreet, wordt de mens geconfronteerd met het universum: verloren, niet

wetend waar hij vandaan komt, of waar hij is, of de reden voor zijn aanwezigheid op aarde. Wanhopig op zoek naar antwoorden op onbeantwoorde vragen, probeert hij te ontsnappen aan deze toestand, maar het labyrint brengt hem elke dag verder weg van de uitgang. Gevangene van het labyrint, de mens is duister voor zichzelf, hij verdwaalt omdat hij wil weten. Het is de menselijke ziel in al zijn complexiteit.

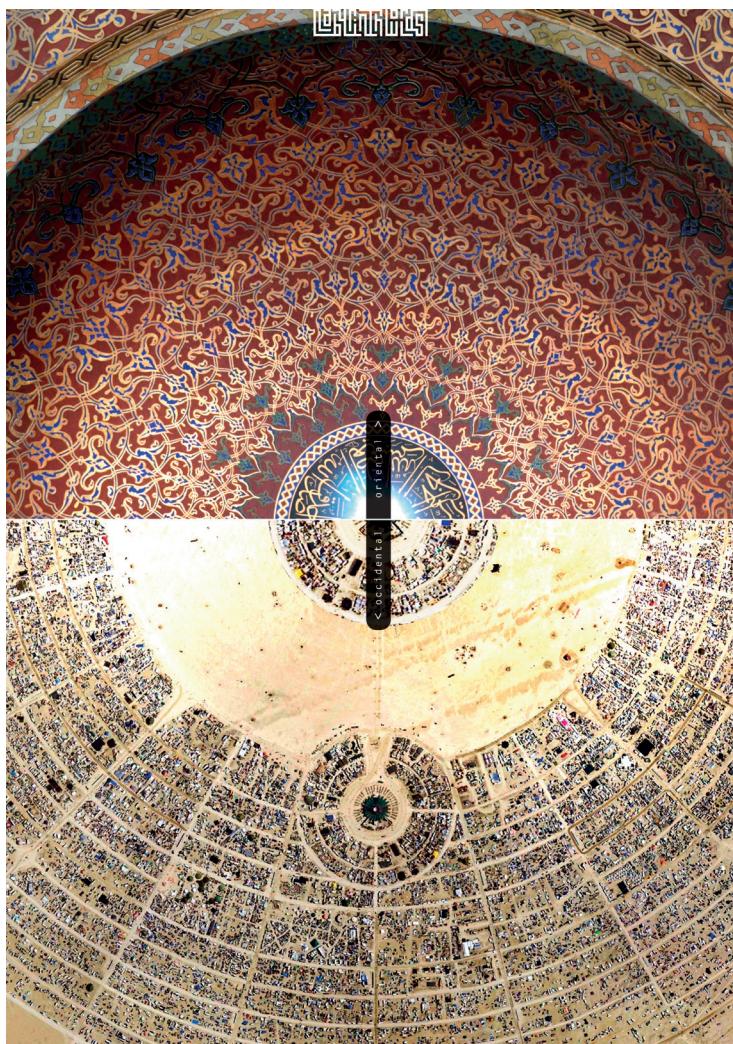
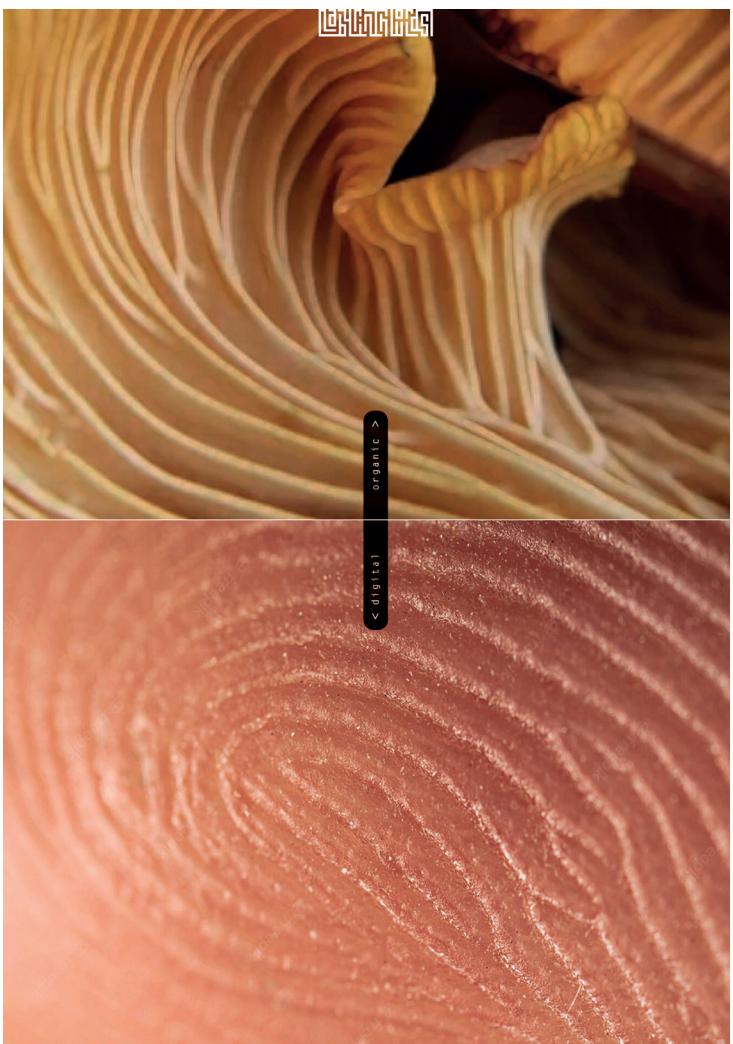
Mythologisch – Geboren uit de schuldige liefde van koningin Pasiphaë met een prachtige witte stier aangeboden door Poseidon, is de Minotaurus veroordeeld om in het labyrint te leven dat door Daedalus is gebouwd. Minos staat zijn schepper niet toe de plannen bekend te maken, hij sluit er Daedalus en zijn zoon Icarus in op. Maar ze overwinnen het labyrint door te vliegen door de lucht. Theseus confronteert het monster en doodt het. Prinses Ariadne, dochter van Pasiphaë en Minos, voorzag Theseus, die haar heeft verleid van de bol draad die hem toeliet de weg uit het labyrint te vinden.

Plantaardig – Het is aan het Italië van de Renaissance dat we het uiterlijk van het plantenlabyrint te danken hebben waarvan de meanders zich door de westerse tuinen verspreiden. Het labyrint biedt nu een profane dimensie: het plezier van het verdwalen. Het grootste plantendoorhof ter wereld bevindt zich in Guéret in Frankrijk.

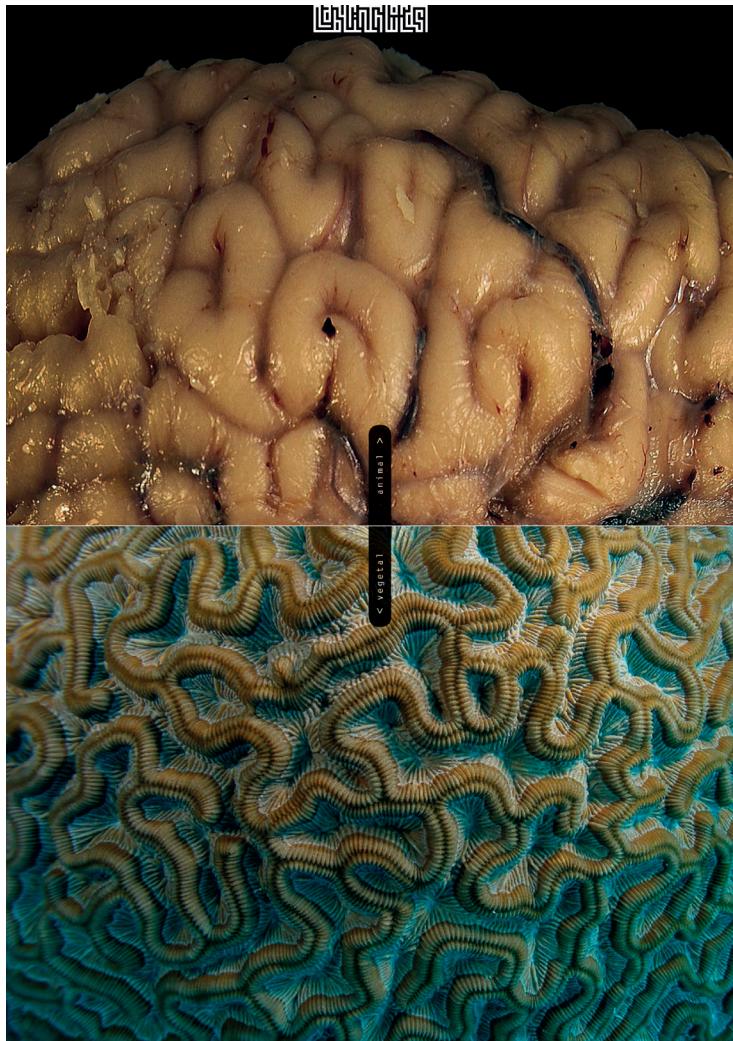
Stedelijk – Tokyo, dat geen bewegwijzering heeft, is de labyrintstad bij uitstek. Informatie uit eerdere ervaringen maakt het stedelijke doolhof transparant. Als Stonehenge een labyrint was met verschillende uitgangen, zoals sommigen denken, zou het mysterie niet minder ondoorzichtig zijn.

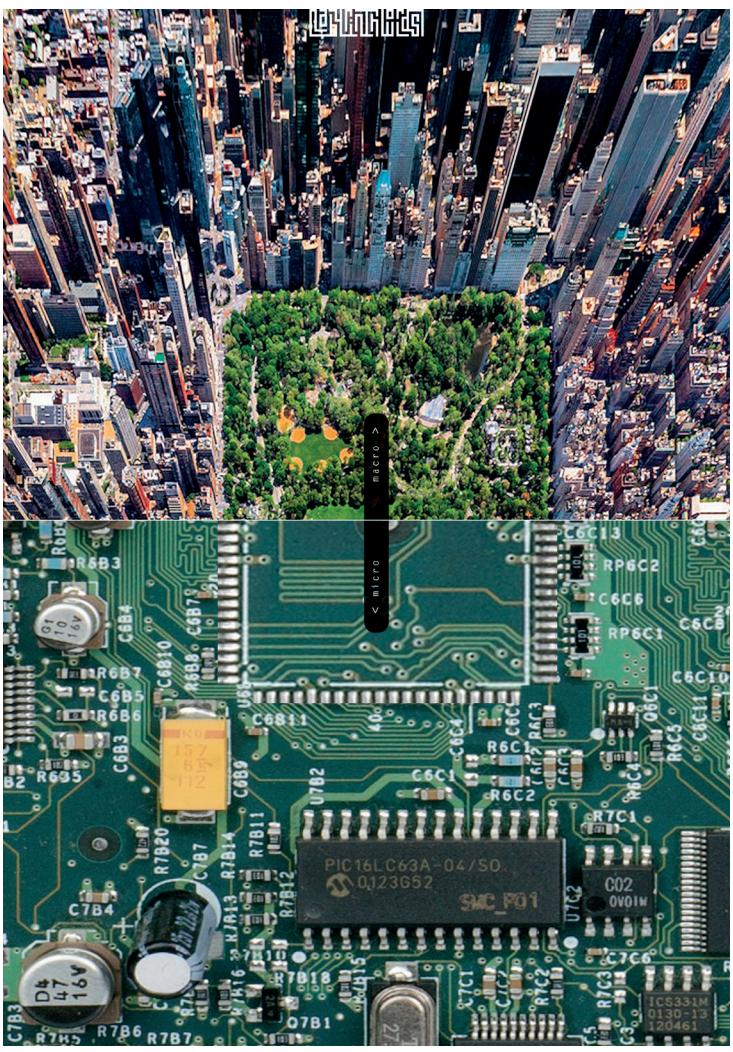
Speels – Het labyrint is ook een spel, een test of een allegorie. De vertakkingen, doodlopende wegen of valse sporen vertragen de speler, maar dragen bij aan zijn vreugde wanneer hij de uitweg ontdekt. Ruimtelijk of mentaal, het dompelt de speler onder in een rijke en diepe symboliek van zoektocht, geheimhouding en kennis.

MM

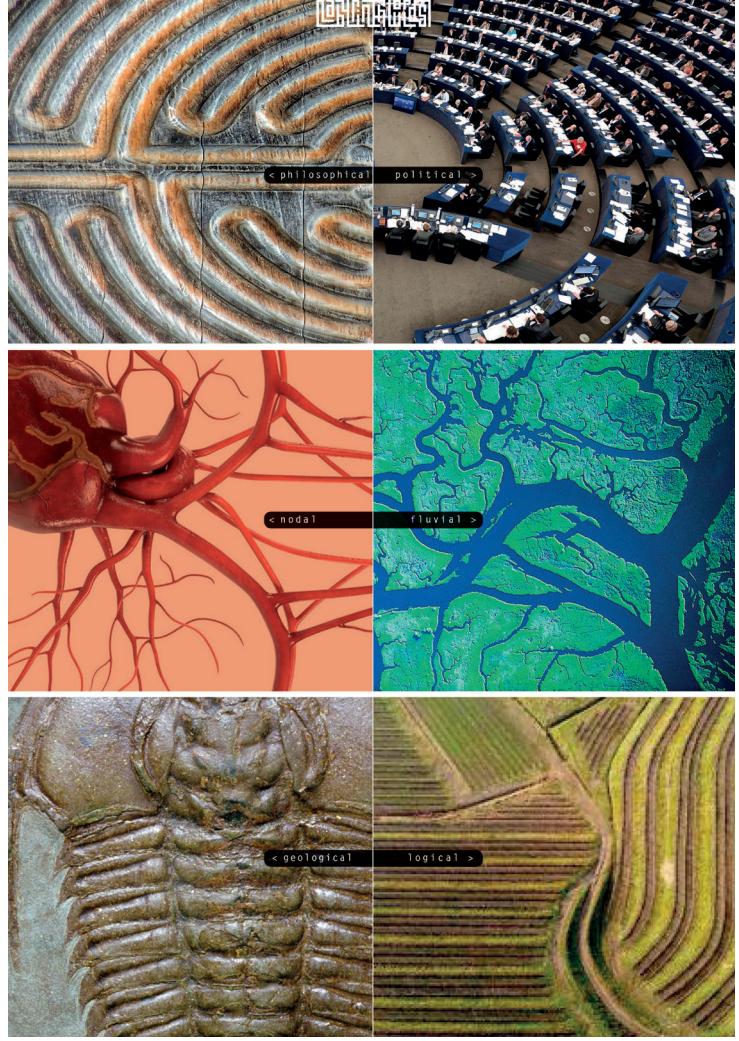
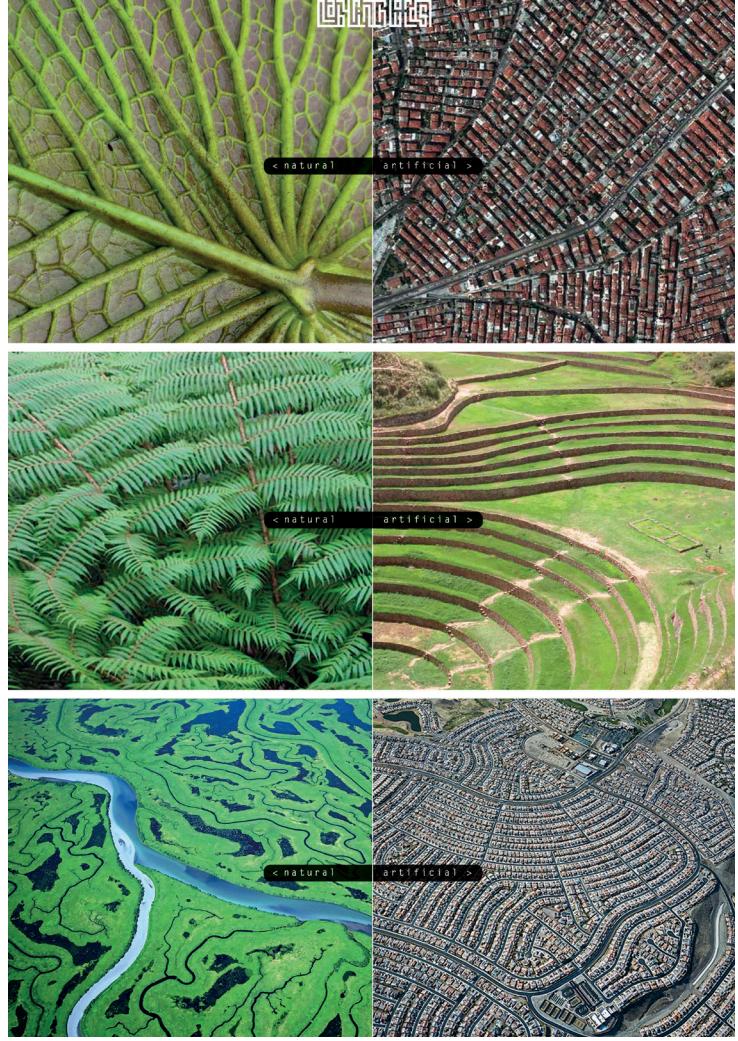

PHIL VAN DUYNEN (BE), 2022 – *Labyrinth Worlds*

PHIL VAN DUYNEN (BE), 2022 – *Labyrinth Worlds*

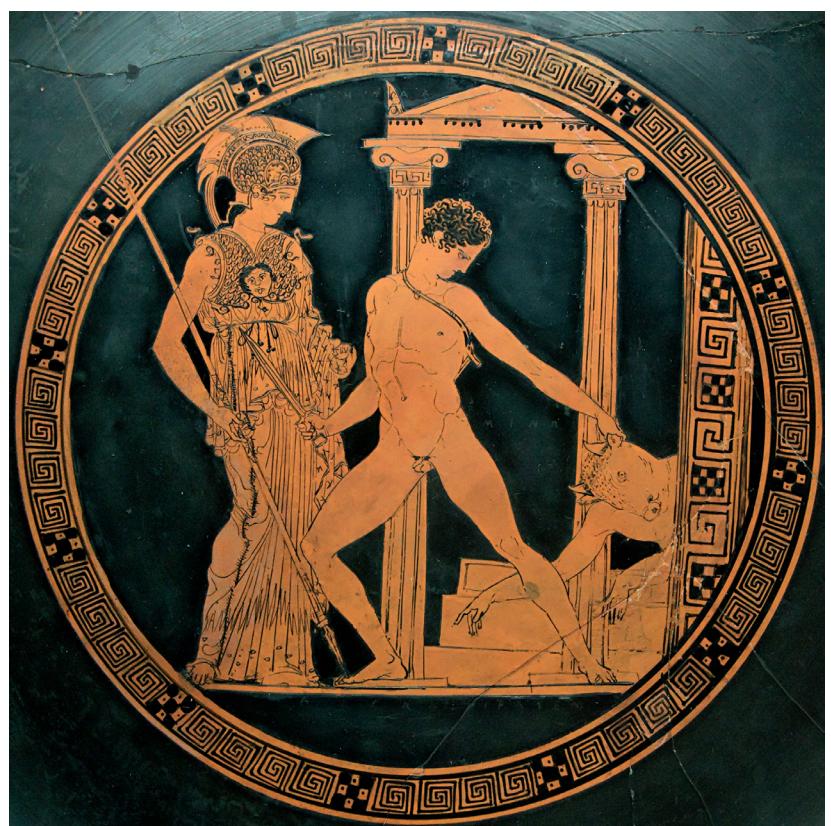

Labyrinth

COST.

SILVER COIN FROM KNOSSOS (400 BC)

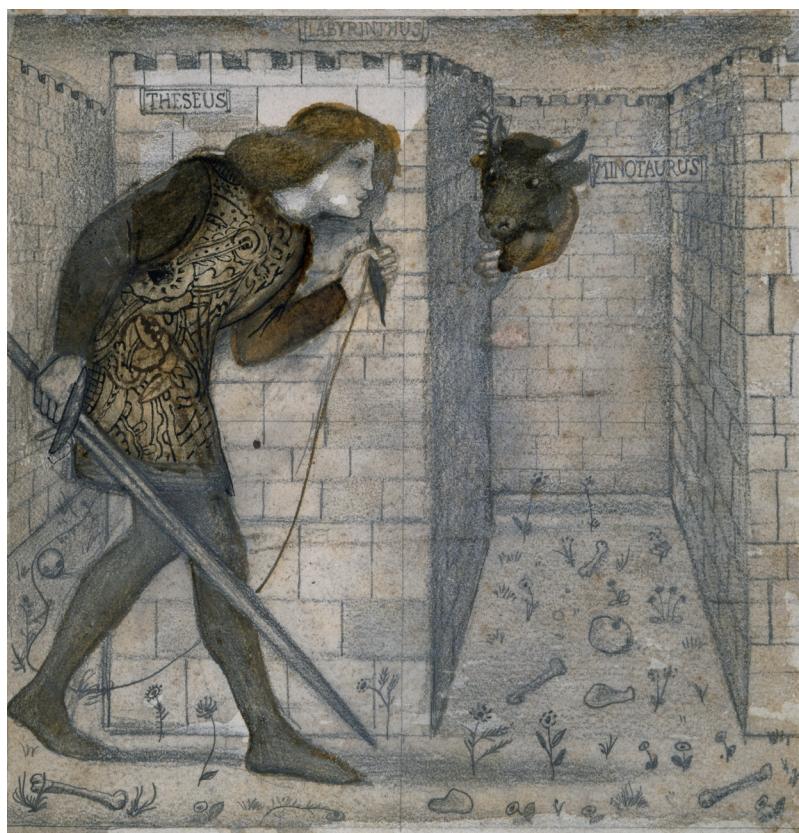
KYKLOS CUP, *Theseus defeats the Minotaur* (5th century BC)

BOOK OF KELLS, *Gospel according to St John* (ca. 800 AC)

HOYSALESWARA TEMPLE, HALEBIDU, INDIA
Carving showing the warrior Abhimanyu entering the chakravyuha

EDWARD BURNE-JONES, *Theseus and the minotaur* (1861)

LE LABYRINTHE DES MONTS DE GUÉRET (FR), covering an area of 6 hectares

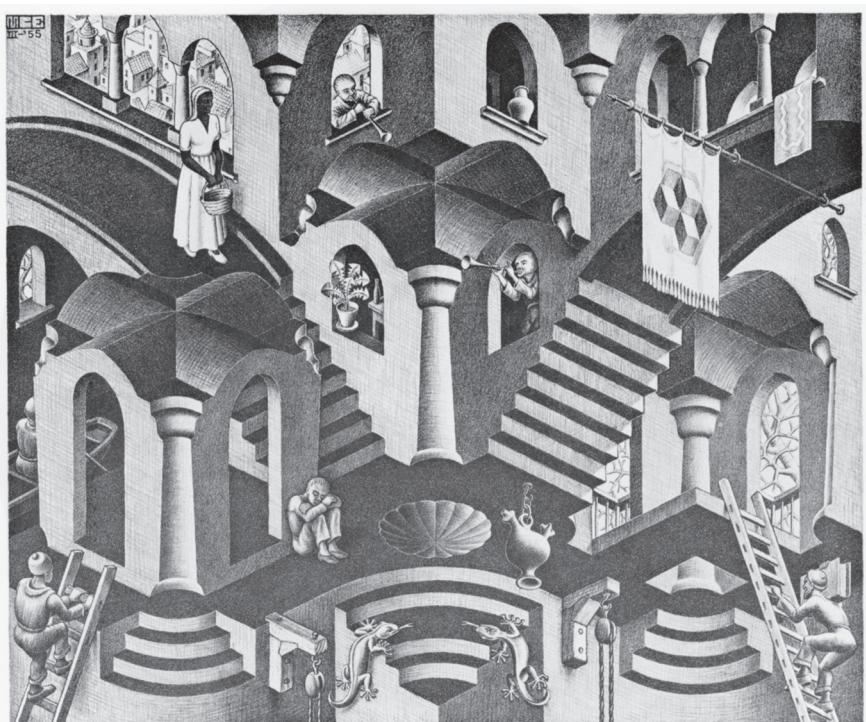
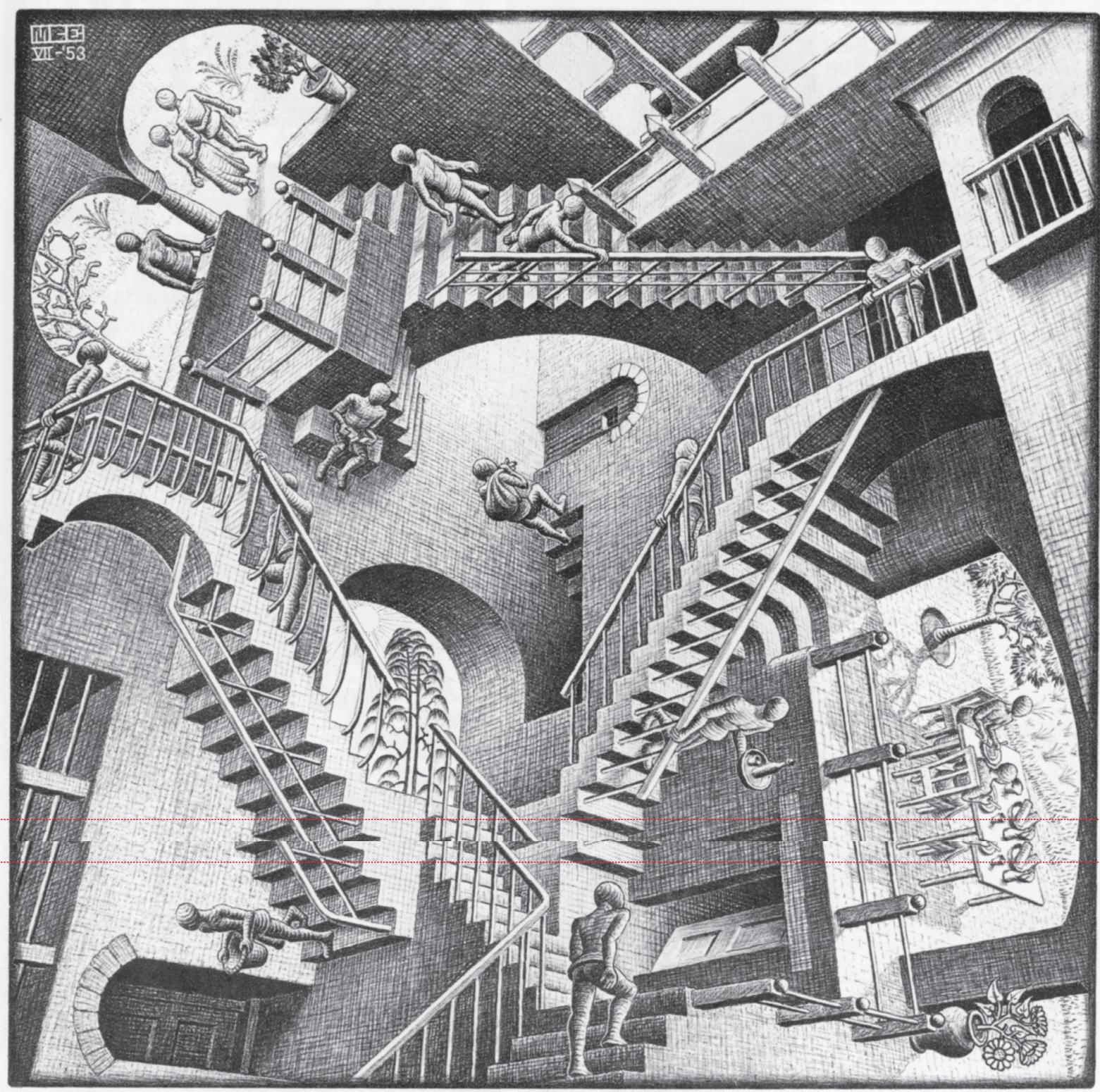
FELTEN-MASSINGER Rumst Sténopé (several hours exposure)
Excerpt from Caravana Obscura pinhole camera. Biennial of Sao Paulo 2004

Poser des poids sur les 8 touches les plus graves du clavier de façon à laisser résonner les cordes.
Début et fin au choix.
Déplacements libres via le réseau de lignes.
Les aller-retours sont possibles.

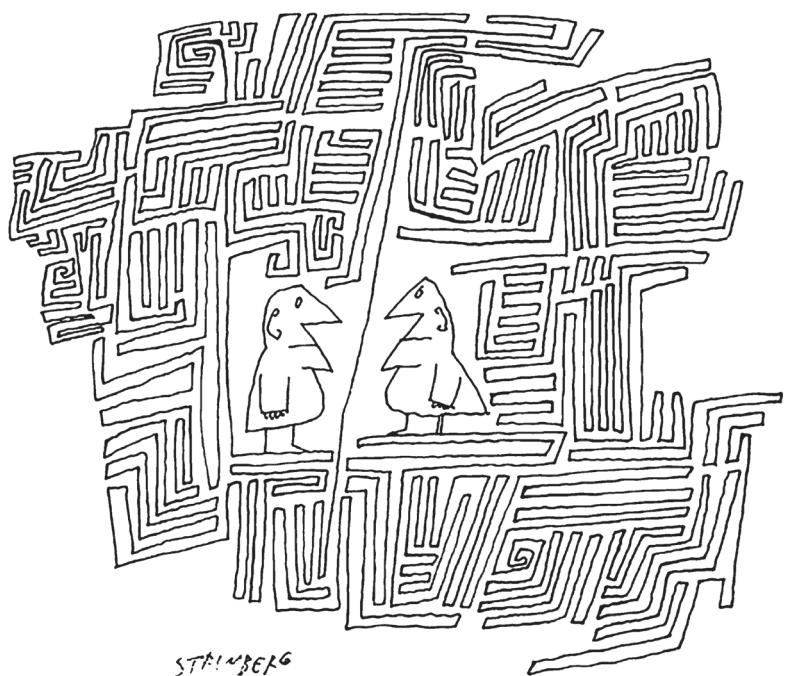
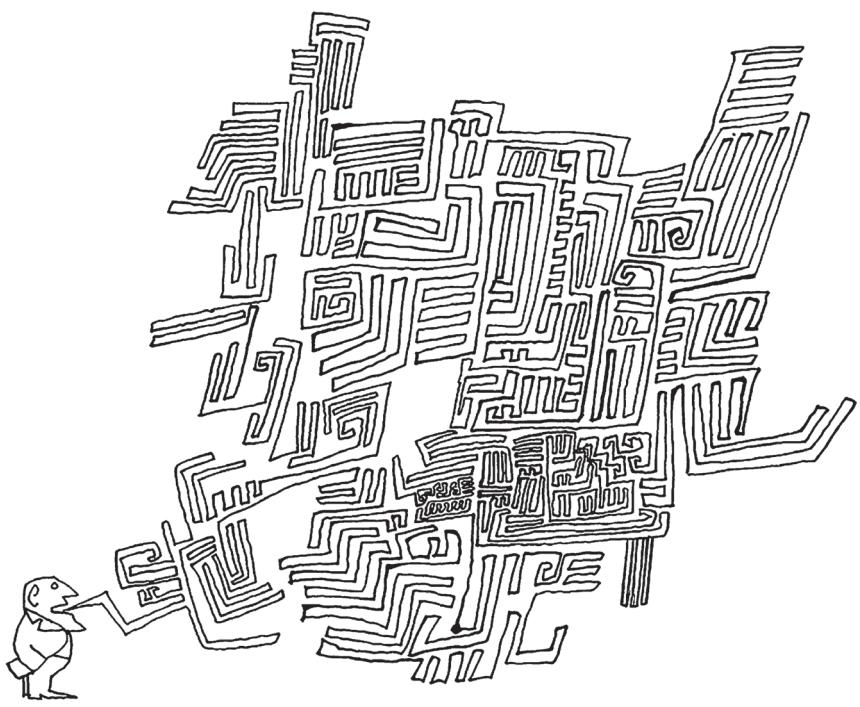
Le Chat Botté

Musical score for piano, featuring various performance techniques and tempo markings:

- Tempo: $\text{♩}=60$, Dynamics: pp et ff au choix
- Tempo: $\text{♩}=120$, Dynamics: f , Technique: Très lourdement Dessiner des arcs de cercle avec les bras
- Tempo: $\text{♩}=120$, Dynamics: f , Technique: Frapper les cordes de la main Long
- Tempo: $\text{♩}=120$, Dynamics: p , Technique: Très lourdement Dessiner des arcs de cercle avec les bras
- Tempo: $\text{♩}=90$, Dynamics: p , Technique: Martelé Reprise ad lib.
- Tempo: $\text{♩}=60$, Dynamics: p , Technique: Frapper les cordes de la main Long
- Tempo: $\text{♩}=60$, Dynamics: pp et ff au choix
- Tempo: $\text{♩}=90$, Dynamics: pp , Technique: Sotto voce

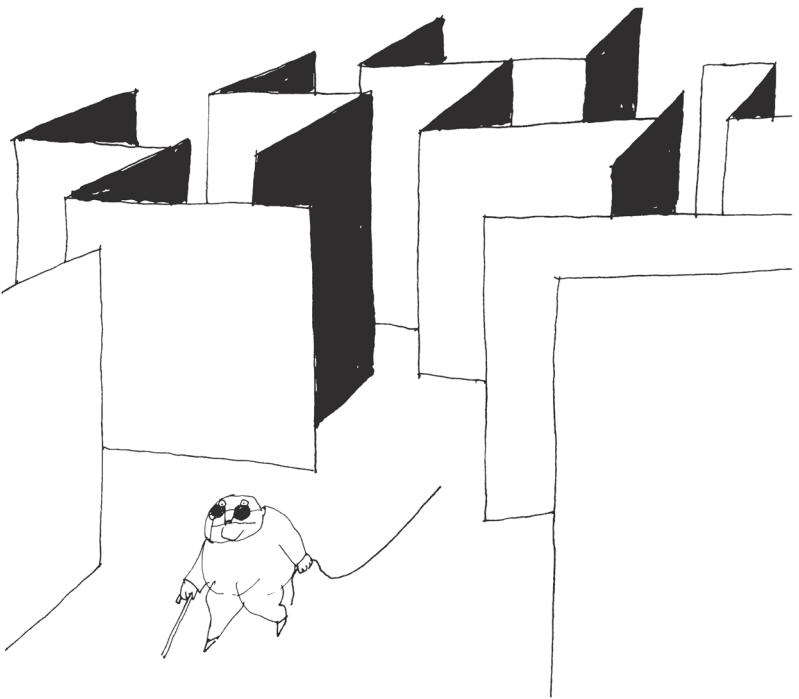
MAURITS CORNELIS ESCHER (NL)

SAUL STEINBERG (USA), 1960 – *The Labyrinth*, Harper & Brothers 1960

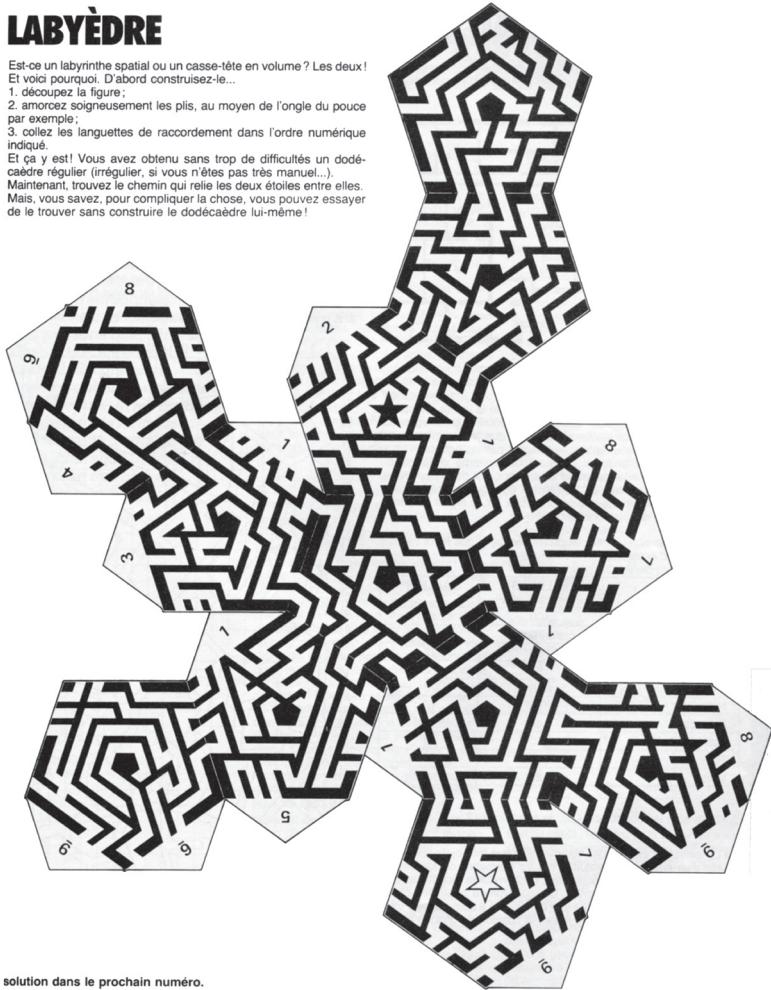
JEAN-PIERRE DESCLOZEAUX (FR) – *L'Oiseau moqueur*, Albin Michel 1977

TOMI UNGERER (FR) – *Tomi Ungerer, pensées secrètes*, Les Cahiers dessinés 2016

LABYDRE

Est-ce un labyrinthe spatial ou un casse-tête en volume ? Les deux ! Et voilà pourquoi. D'abord construisez-le...
 1. découpez la figure ;
 2. amorcez soigneusement les plis, au moyen de l'ongle du pouce par exemple ;
 3. collez les languettes de raccordement dans l'ordre numérique indiqué.
 Et ça y est ! Vous avez obtenu sans trop de difficultés un dodécaèdre régulier (irrégulier, si vous n'êtes pas très manuel...). Maintenant trouvez le chemin qui relie les deux étoiles entre elles. Mais, vous savez, pour compliquer la chose, vous pouvez essayer de le trouver sans construire le dodécaèdre lui-même !

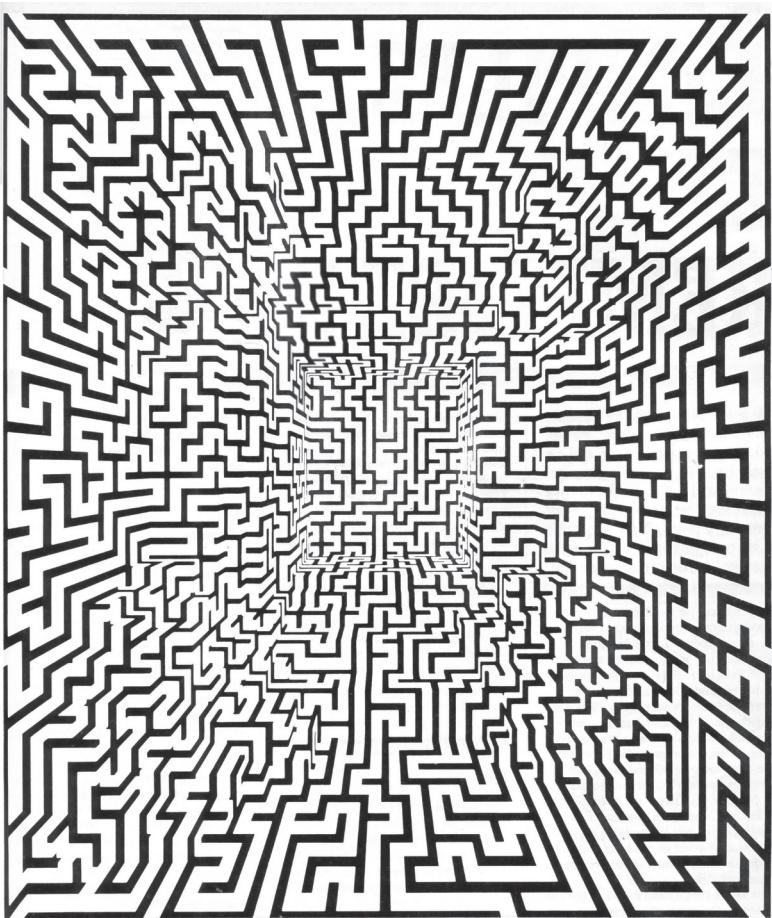
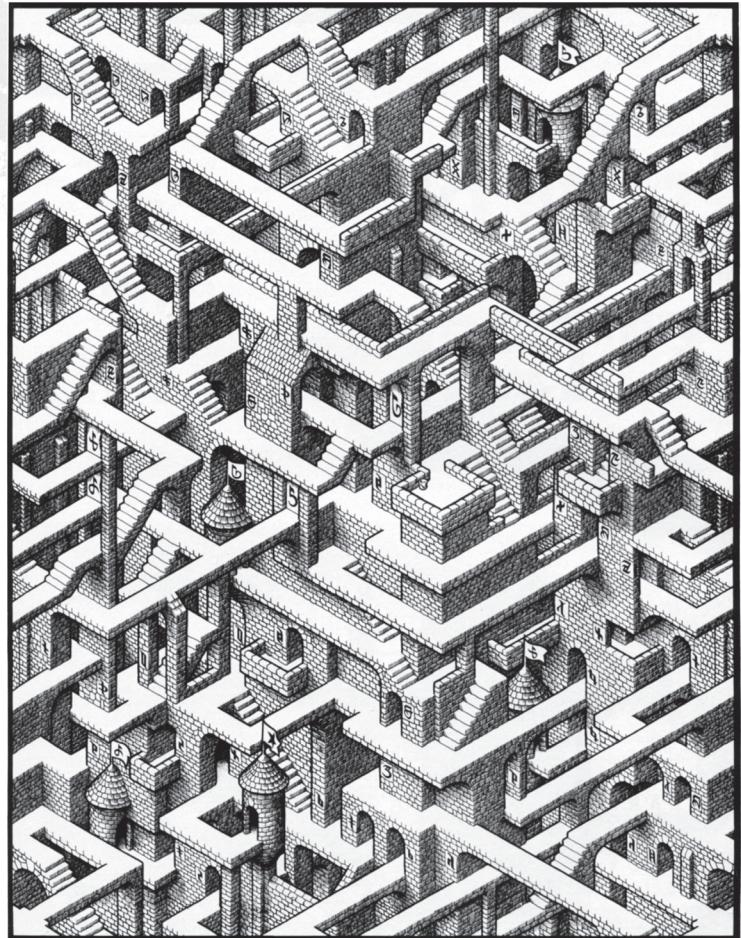
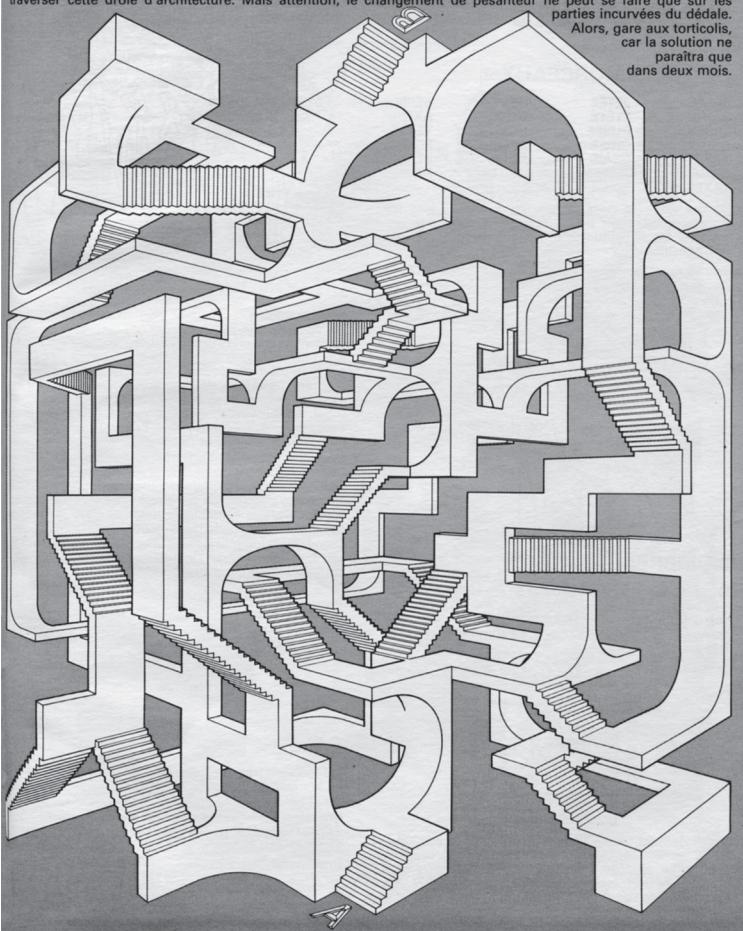

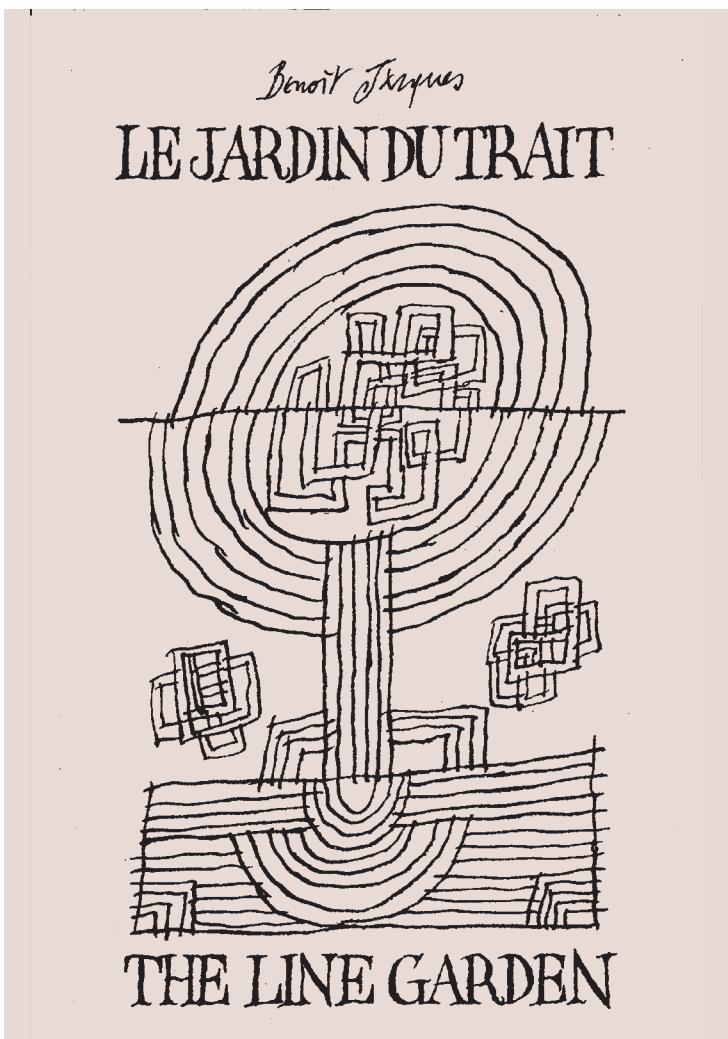
solution dans le prochain numéro.

JEUX & STRATÉGIE (FR), 1980-1990

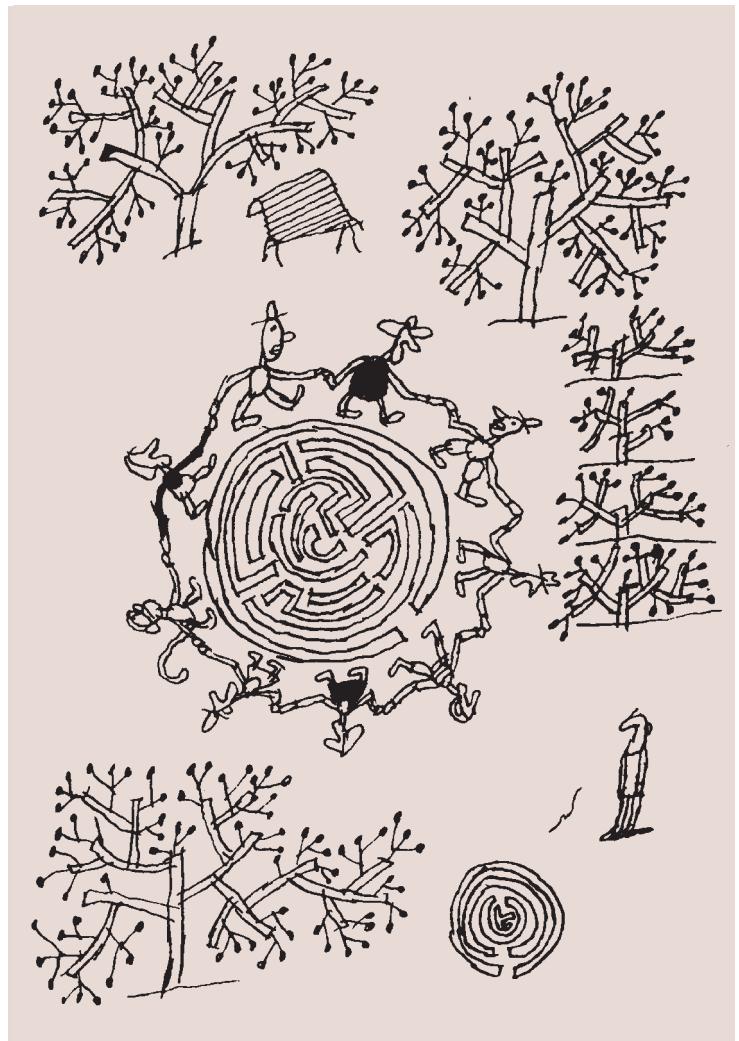
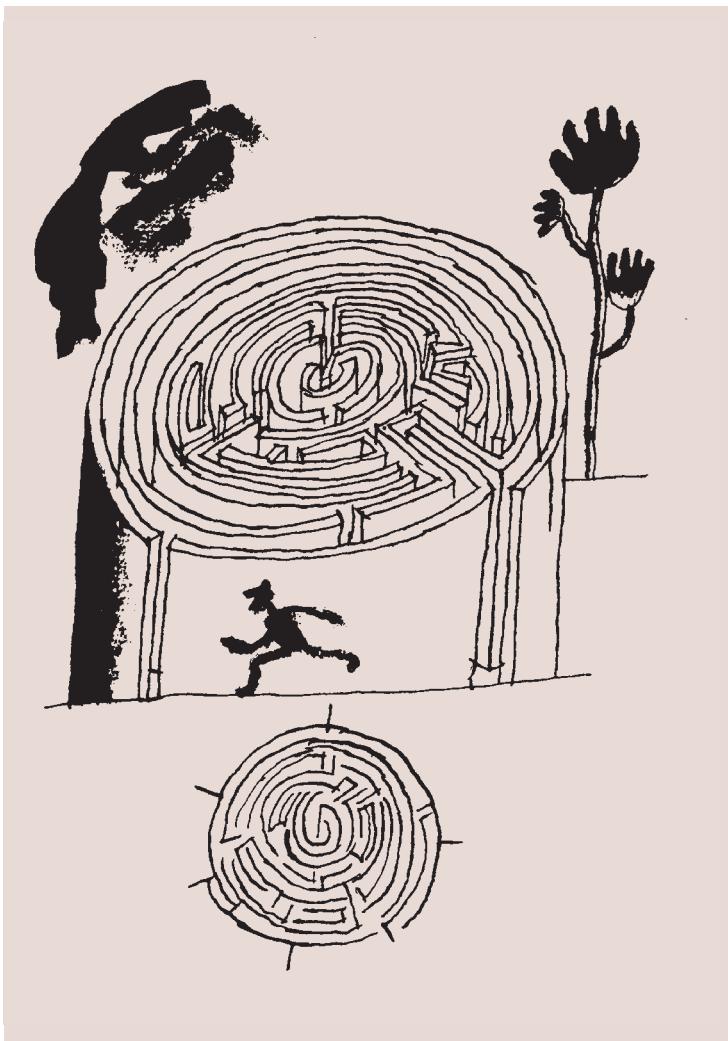
L'ANTI-GRAVITÉ

Vous voici en A, et devez vous rendre en B (tout en haut ou tout en bas...) Heureusement, vous avez sur vous votre inverseur de gravité : vous savez, cet appareil qui permet d'inverser graduellement la gravité. Vous en aurez besoin pour traverser cette drôle d'architecture. Mais attention, le changement de pesanteur ne peut se faire que sur les parties incurvées du dédale. Alors, gare aux torticolis, car la solution ne paraîtra que dans deux mois.

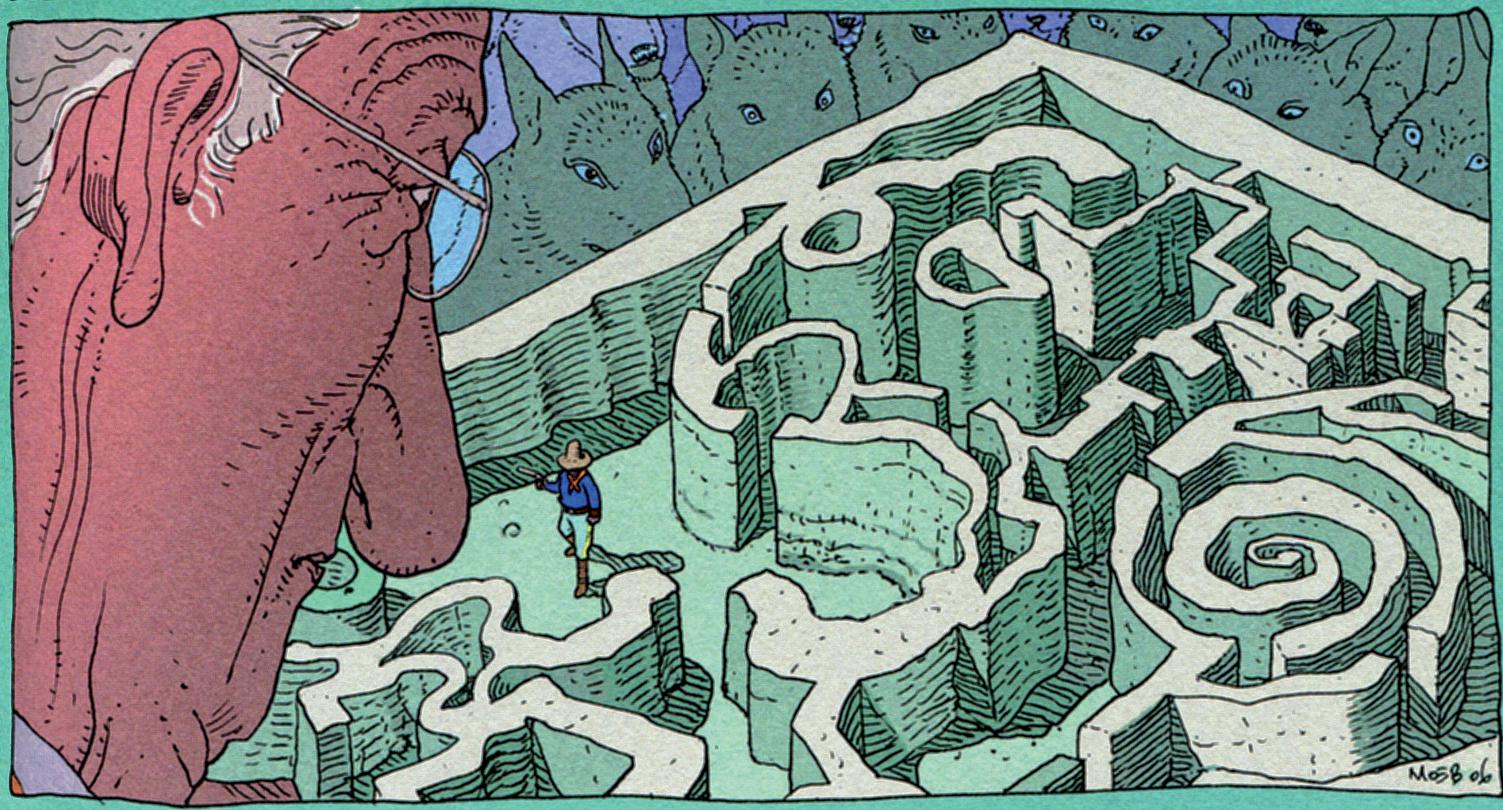

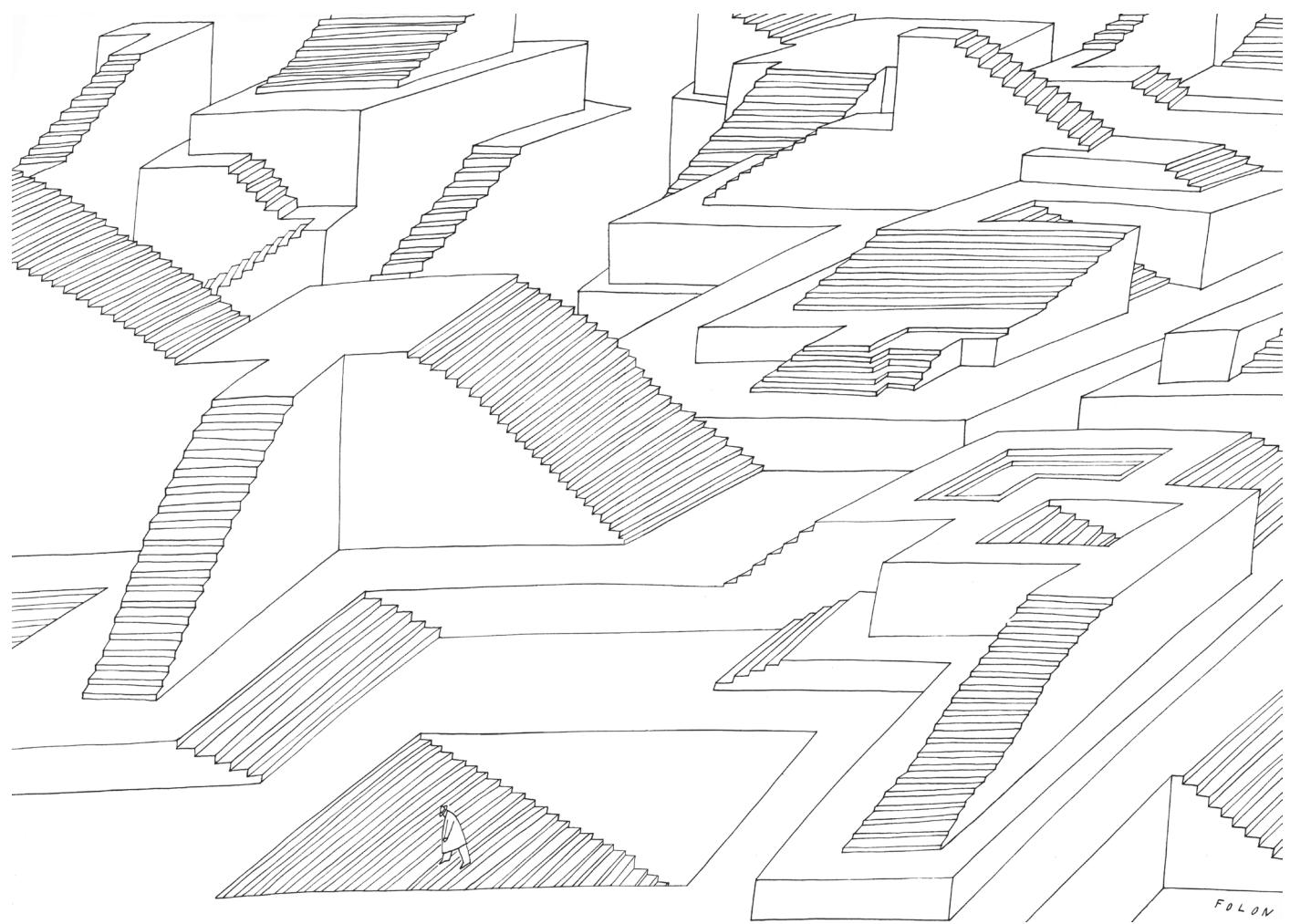

BENOÎT JACQUES (BE) – *Le Jardin du trait*, Benoit Jacques Books 1995

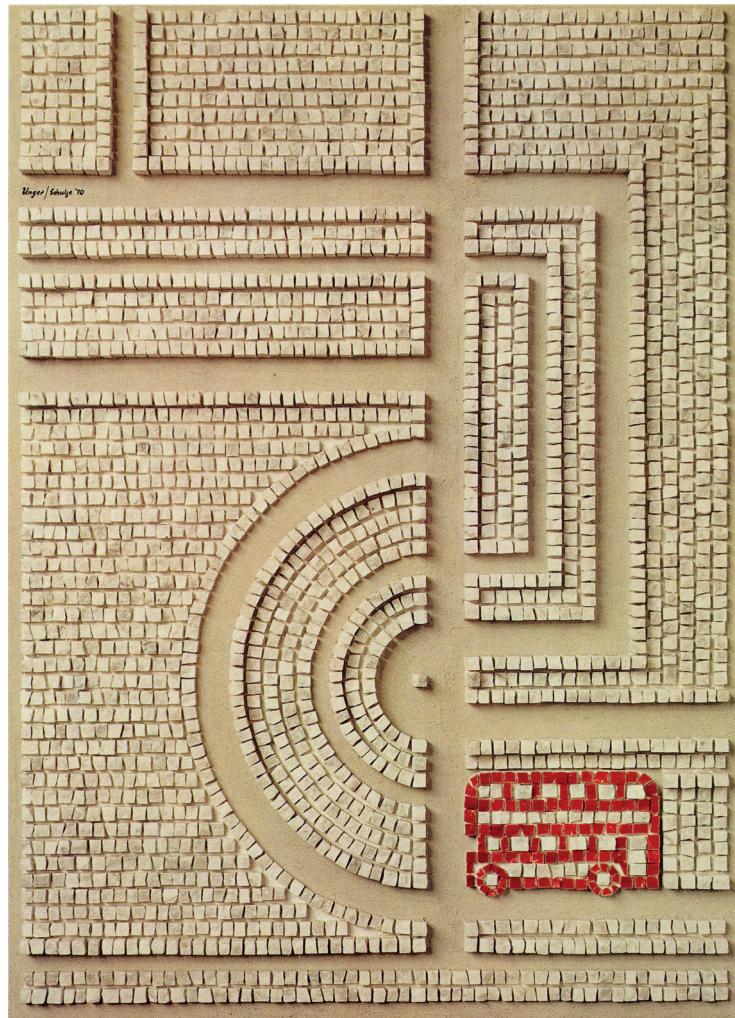

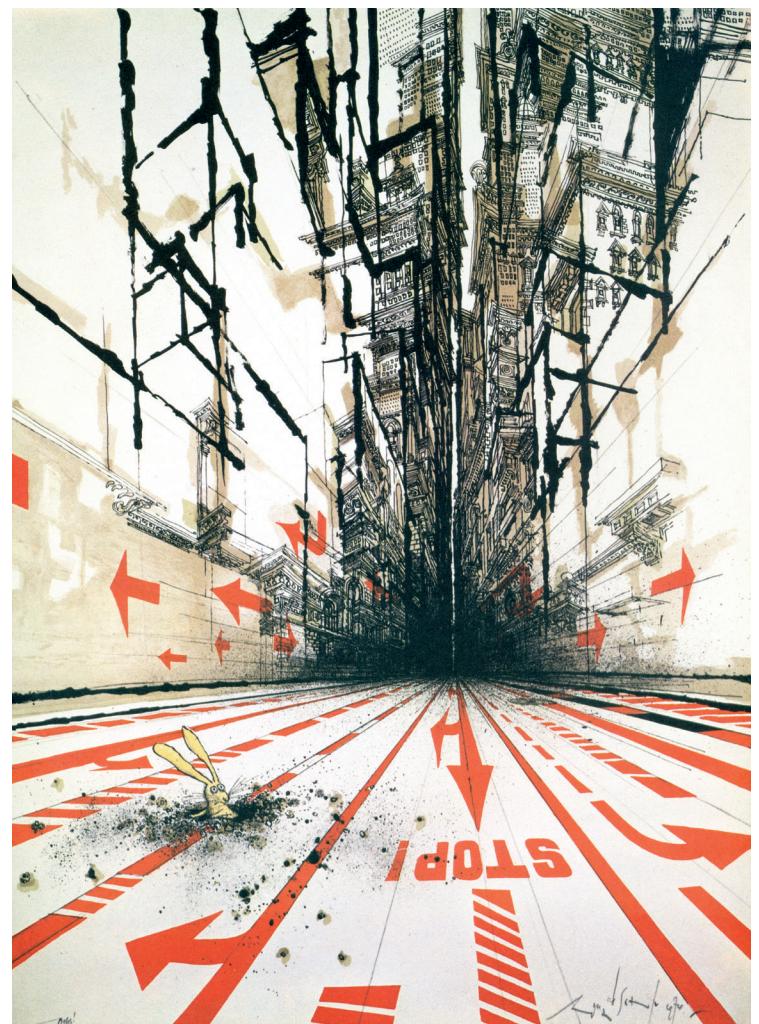

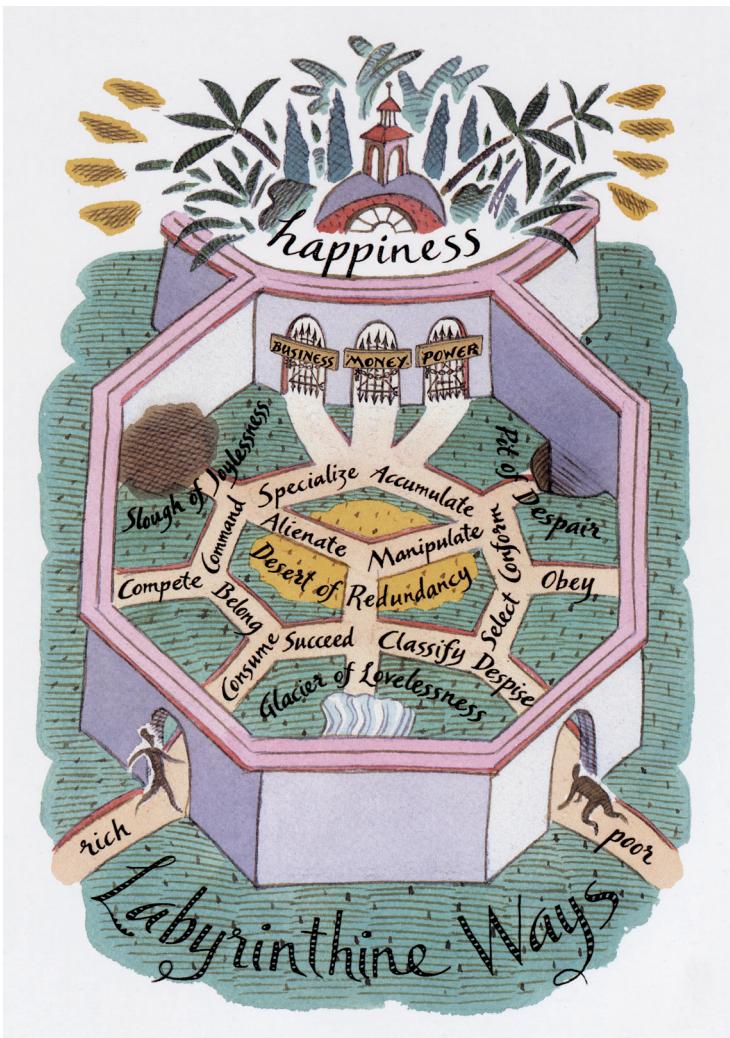
JEAN-MICHEL FOLON (BE), 1964

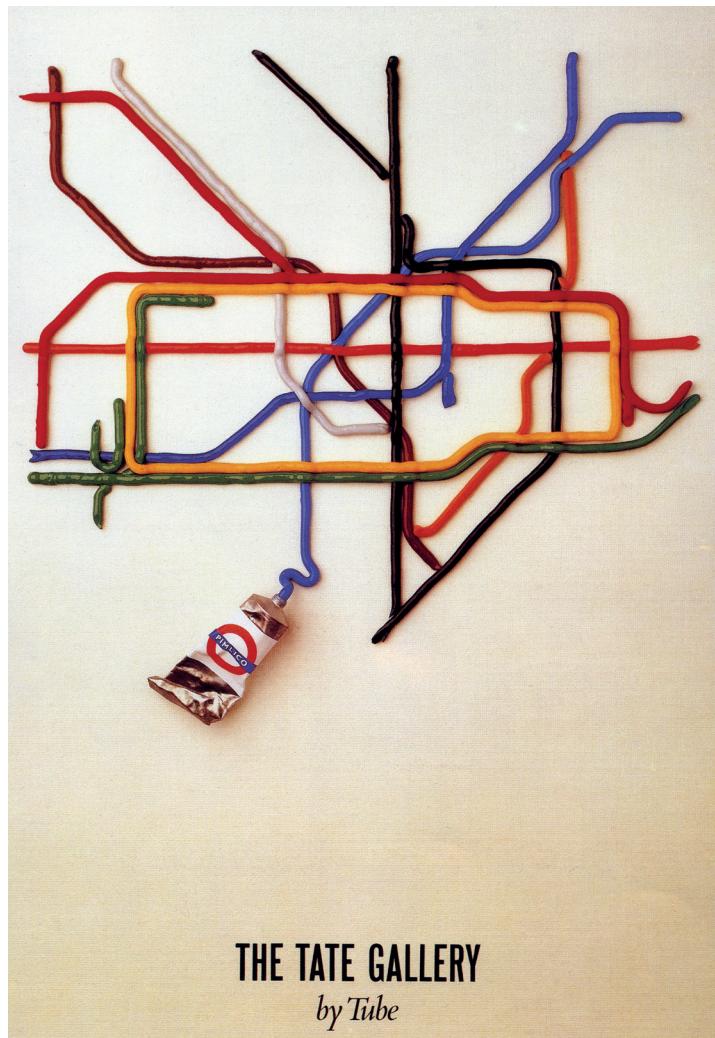
HANS UNGER & EBERHARD SCHULZE (DE), 1970

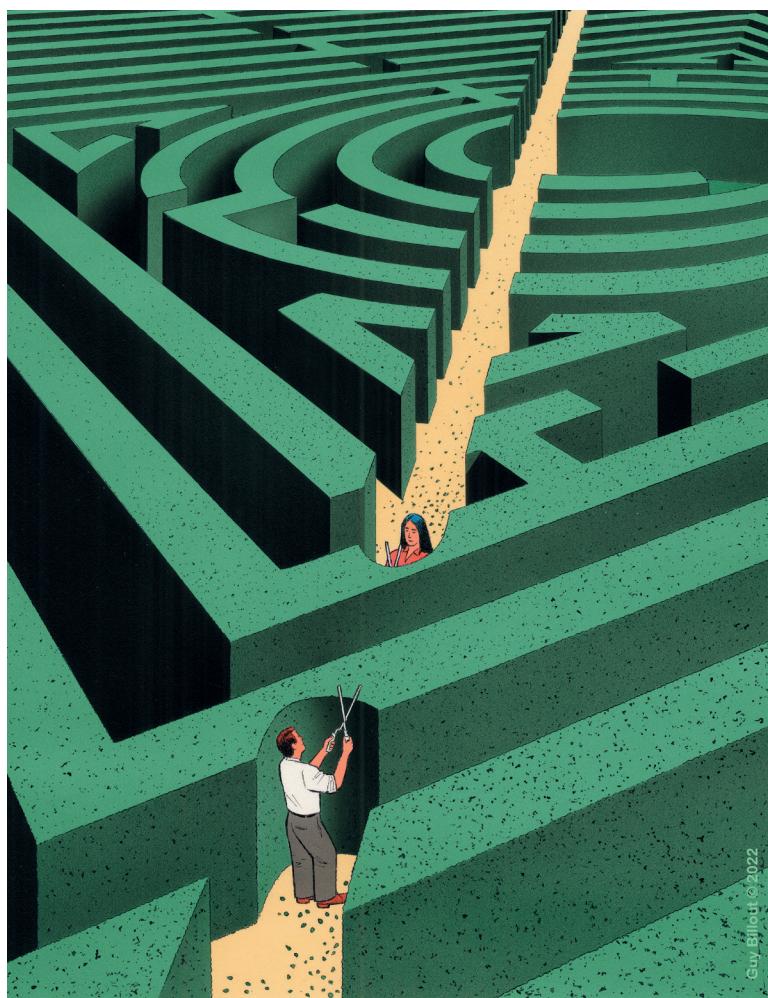
RONALD SEARLE (UK), 1974

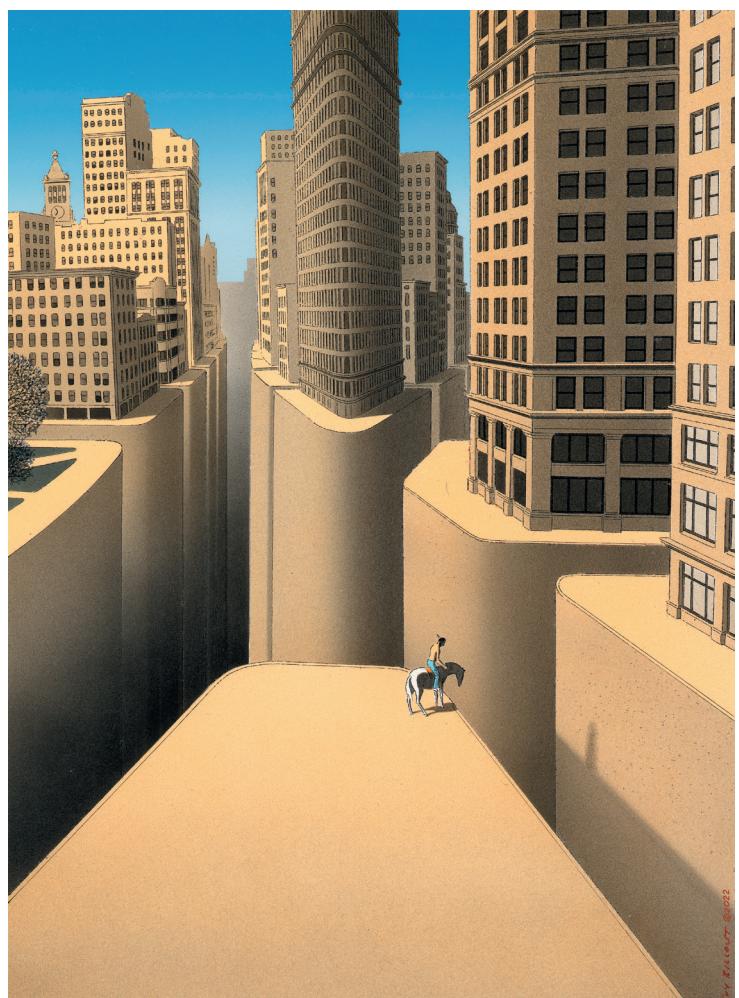
JEFFREY FISHER (AUST), 1987

DAVID BOOTH (UK), 1987

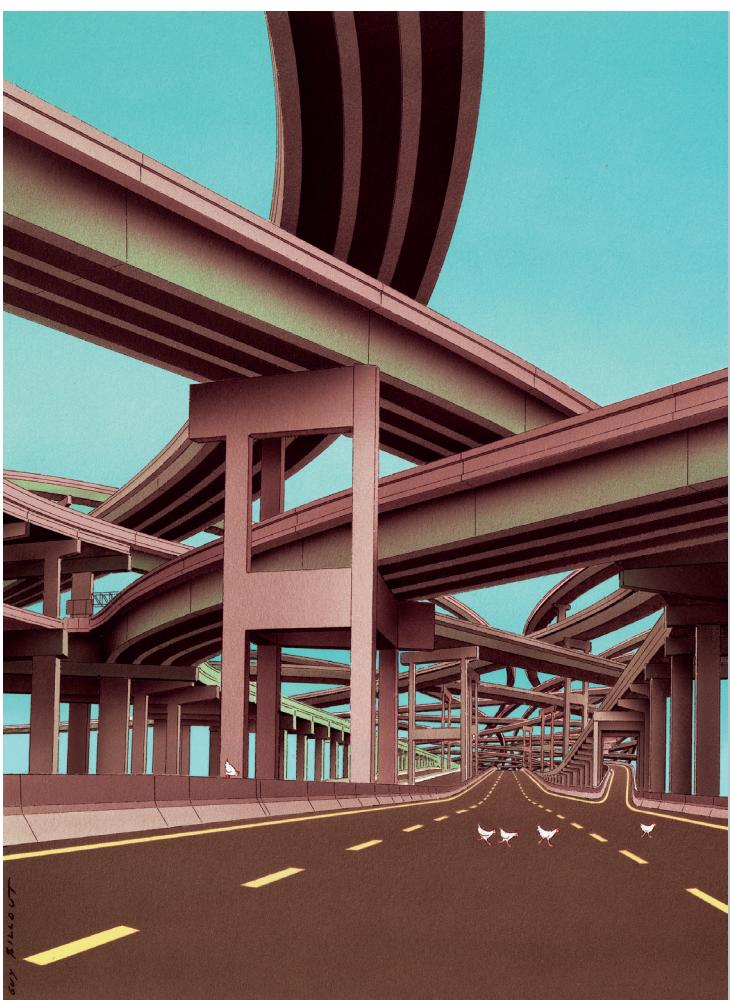

GUY BILLOUT (FR)

GUY BILLOUT (FR)

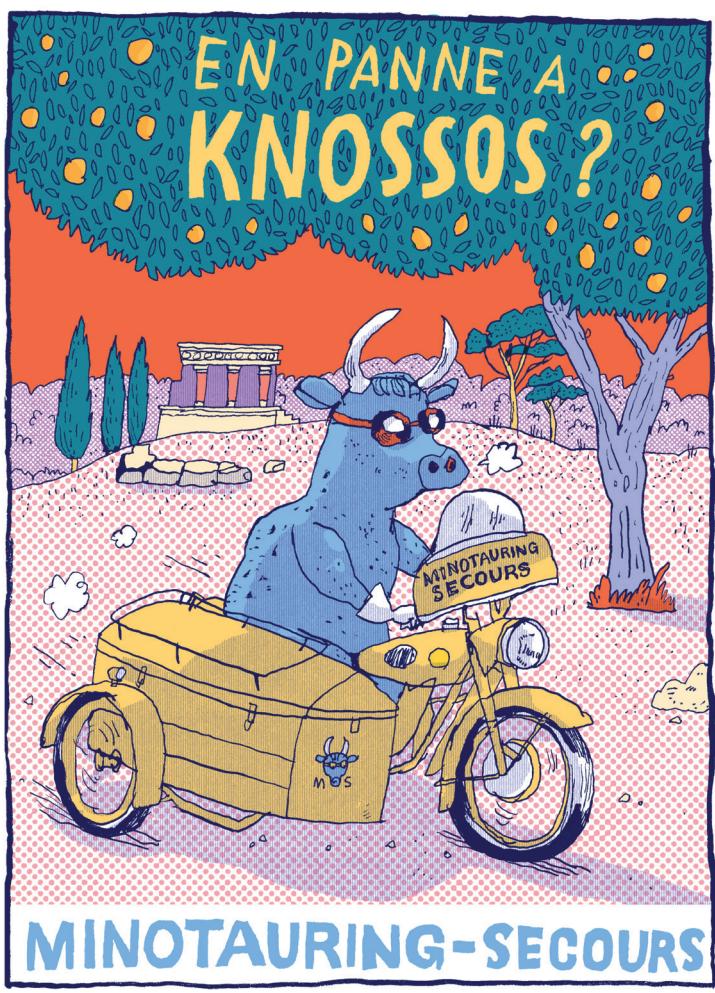

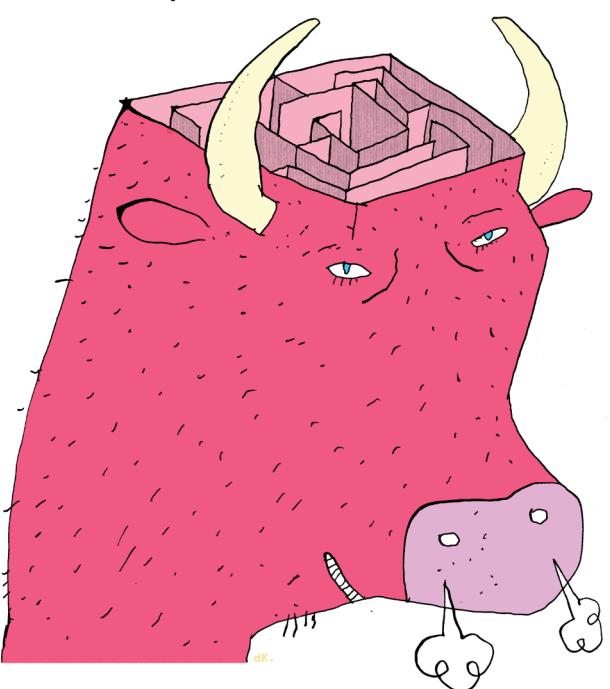
COERT DEDECKER (BE)

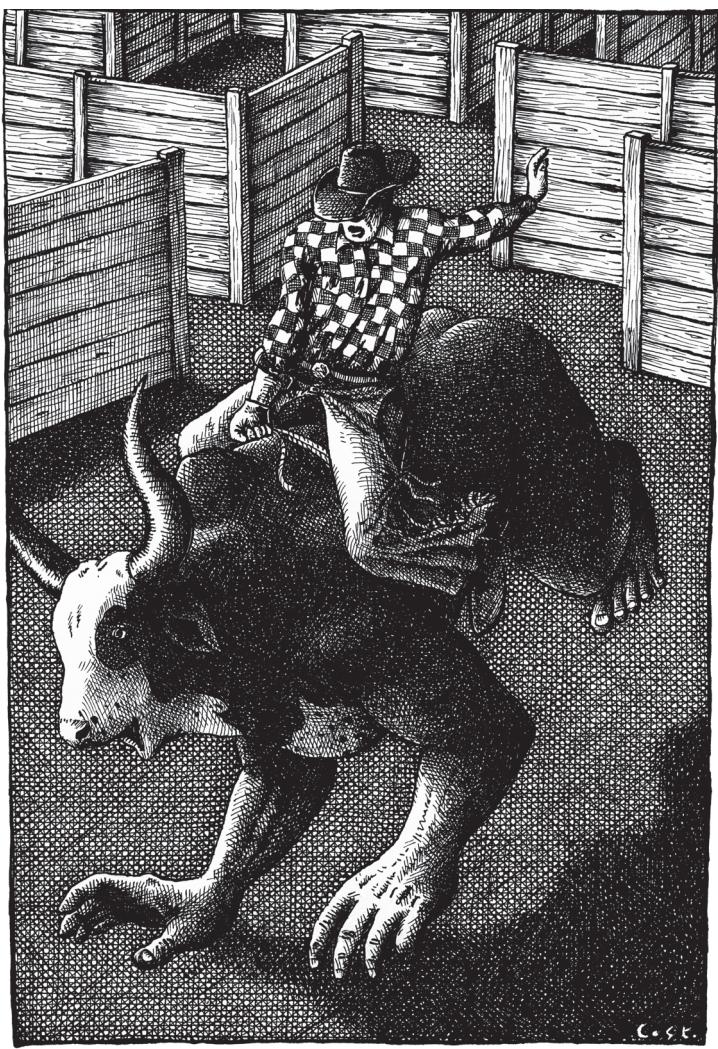

DAVID MERVEILLE (BE)

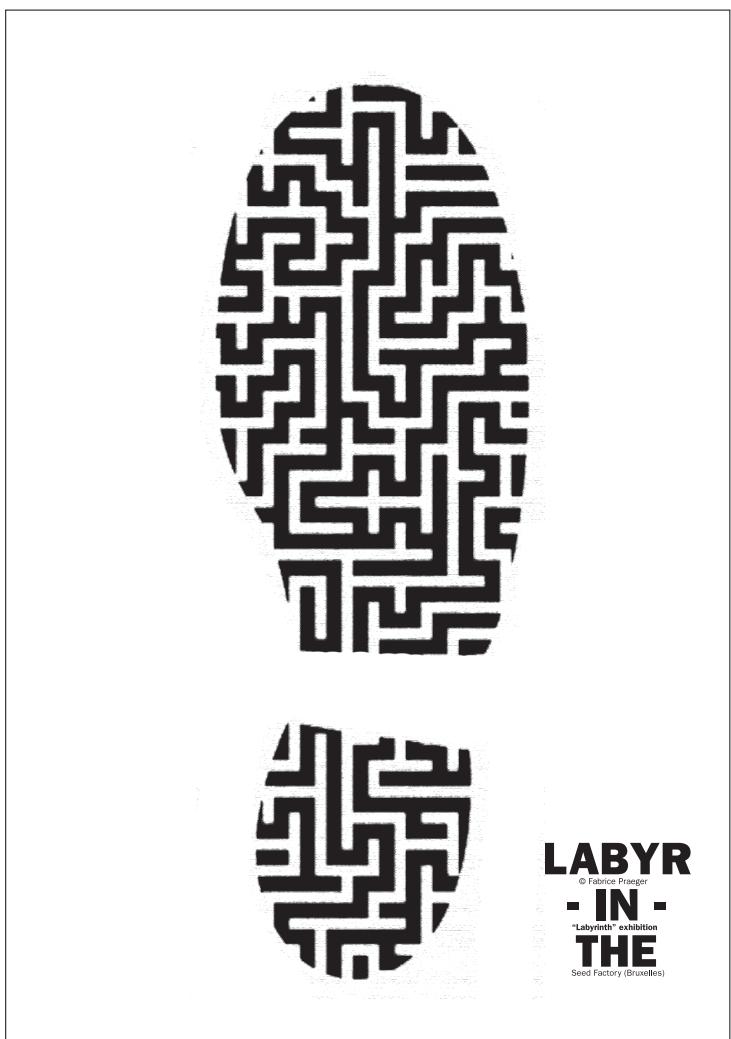
PHIL DE KEMMETER (BE)

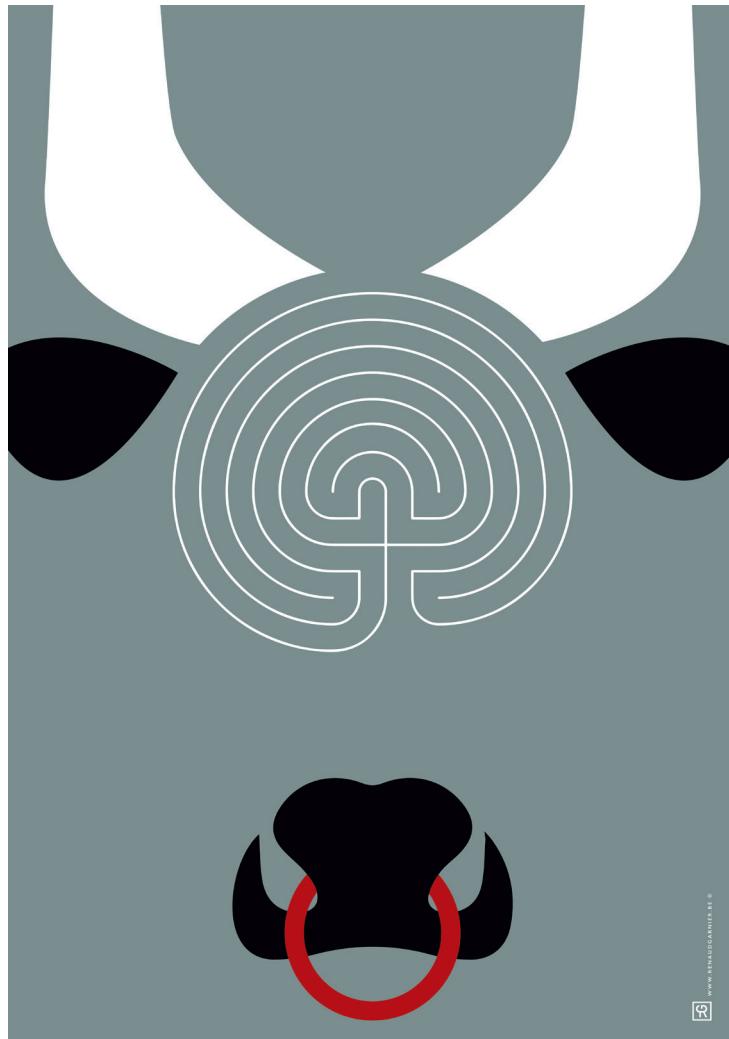

COST. (BE)

(42)

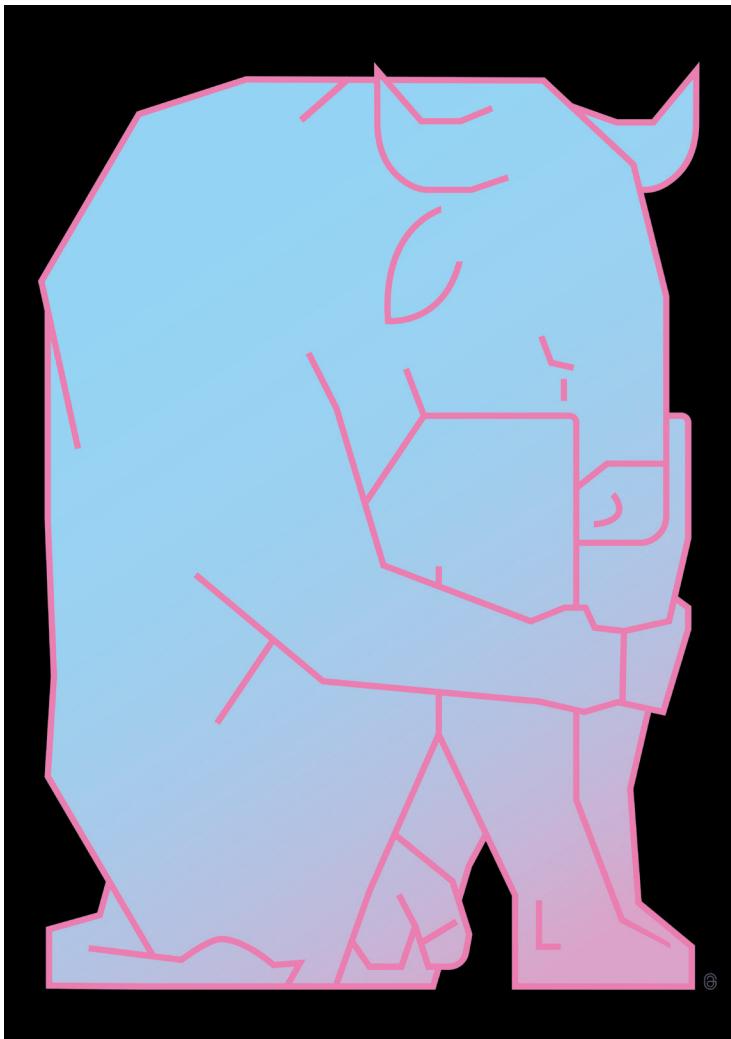

FABRICE PRAEGER (FR)

RENAUD GARNIER (BE)

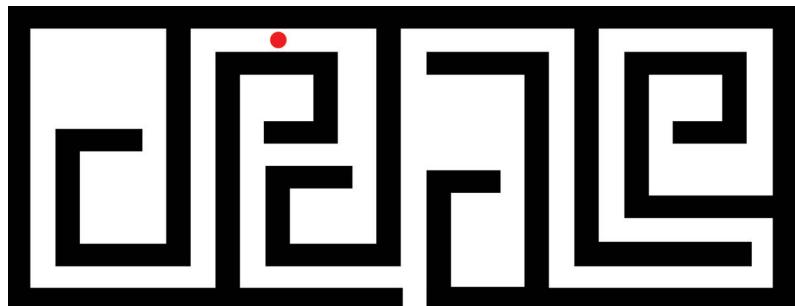
(43)

AAD GOUDAPPEL (NL)

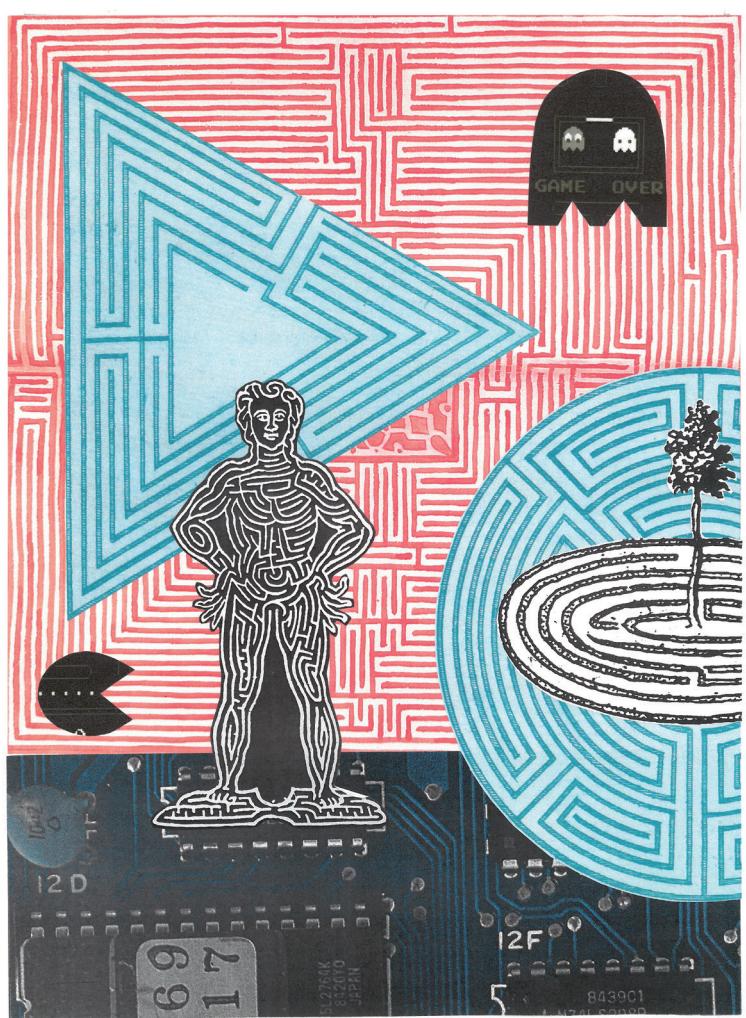
DAVID SIERRA (SP)

JOËL GUENOUN (FR), 2022

ILYA KATZ (ISR)

MIEKE LAMIROY (BE)

MANDY BEKAERT (BE)

RÉMI MALINGREY (FR)

ALISTAIR TAYLOR (UK)

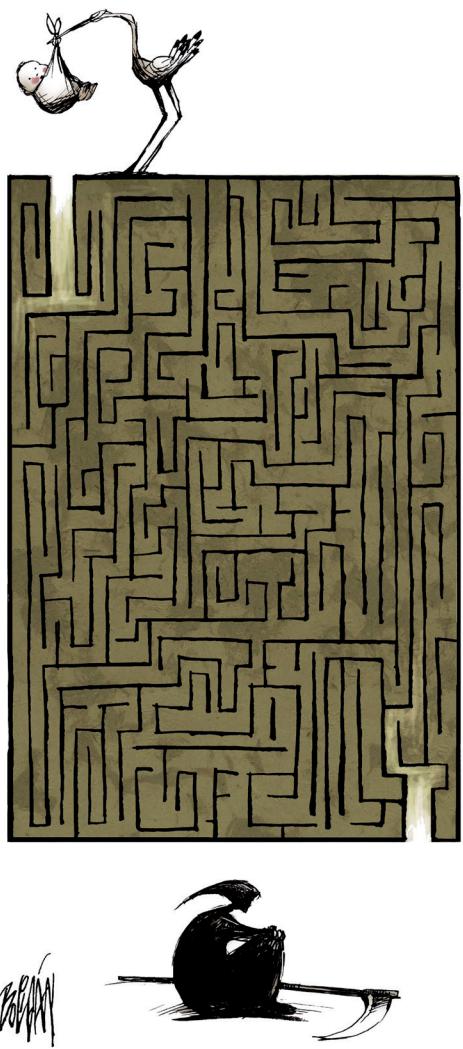
Labyrintestin

HANNELORE THIJS (BE)

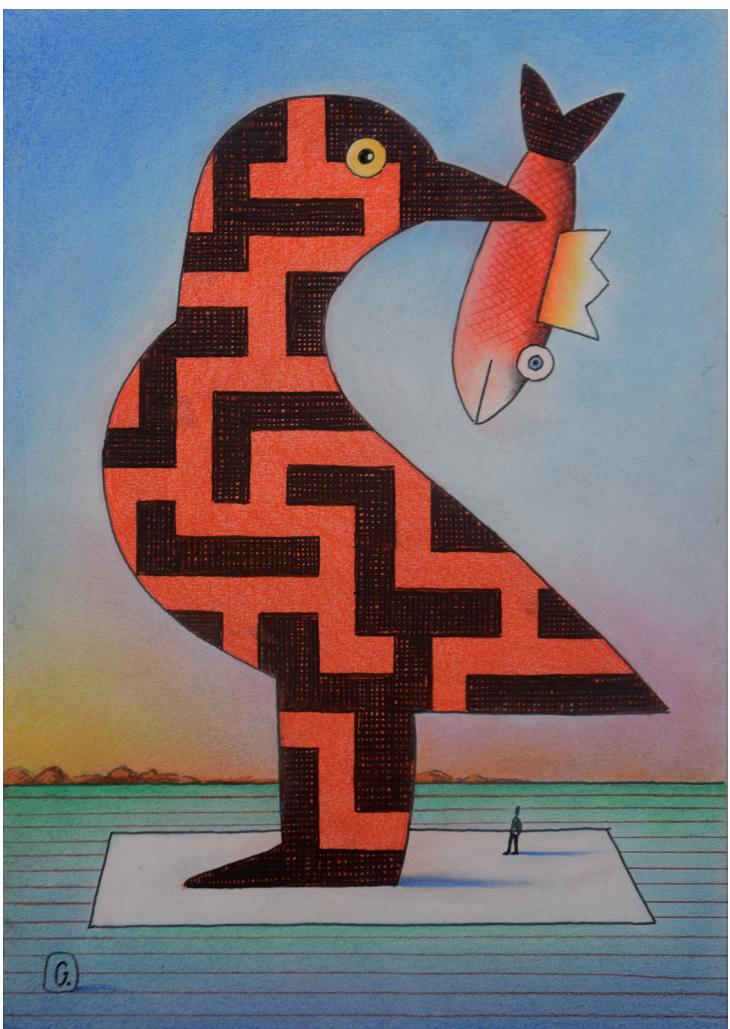
JEAN-LOUIS LEJEUNE (BE)

ANGEL BOLIGAN (MEX)

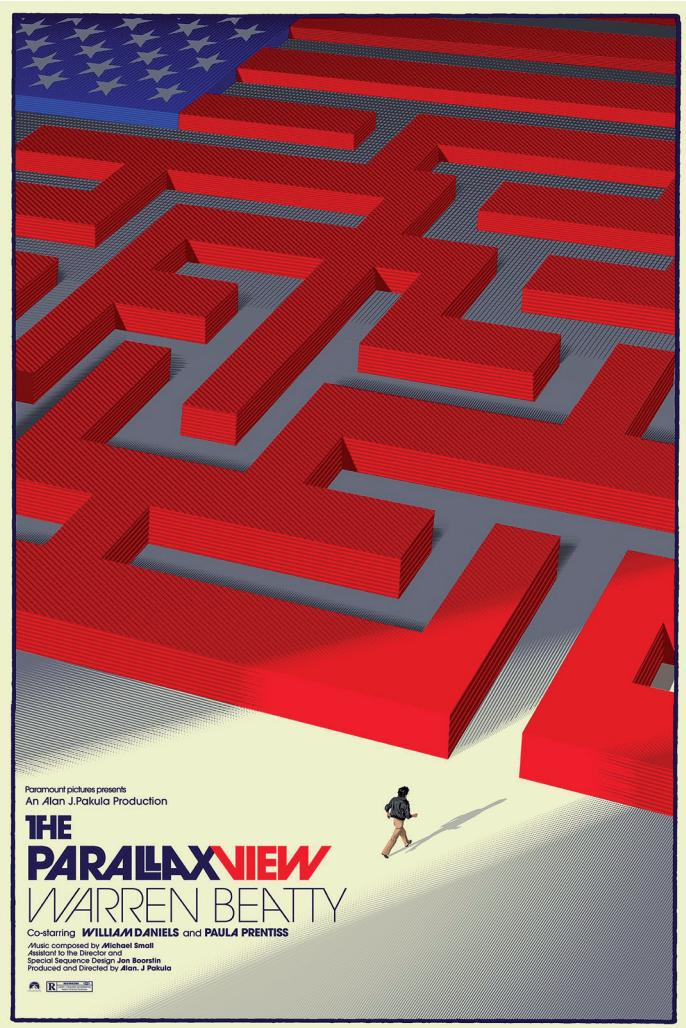
ANGEL BOLIGAN (MEX)

JOSSE GOFFIN (BE), *Oiseau pêcheur*JOSSE GOFFIN (BE), *Poisson*

ALAIN GODEFROID (BE)

JEAN BOURGUIGNON (BE)

LAURENT DURIEUX (BE) – *The parallax view*, Alan Pakula

Labyrinth, Jin Henson

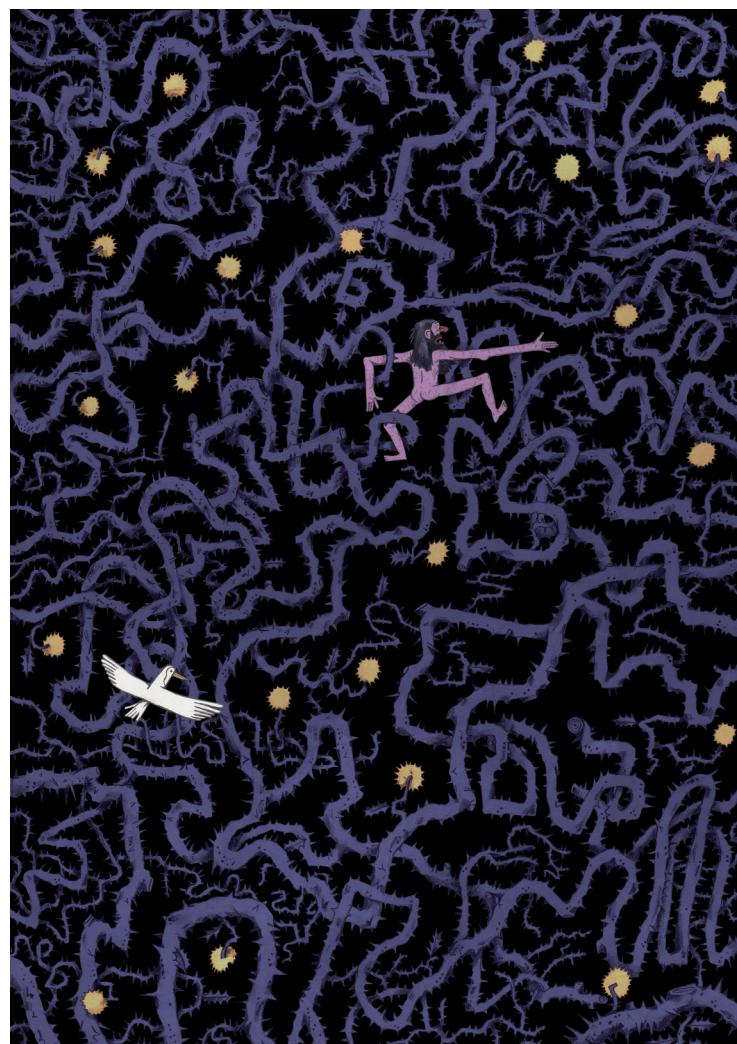
JOSÉ MARIA LEMMA (SP)

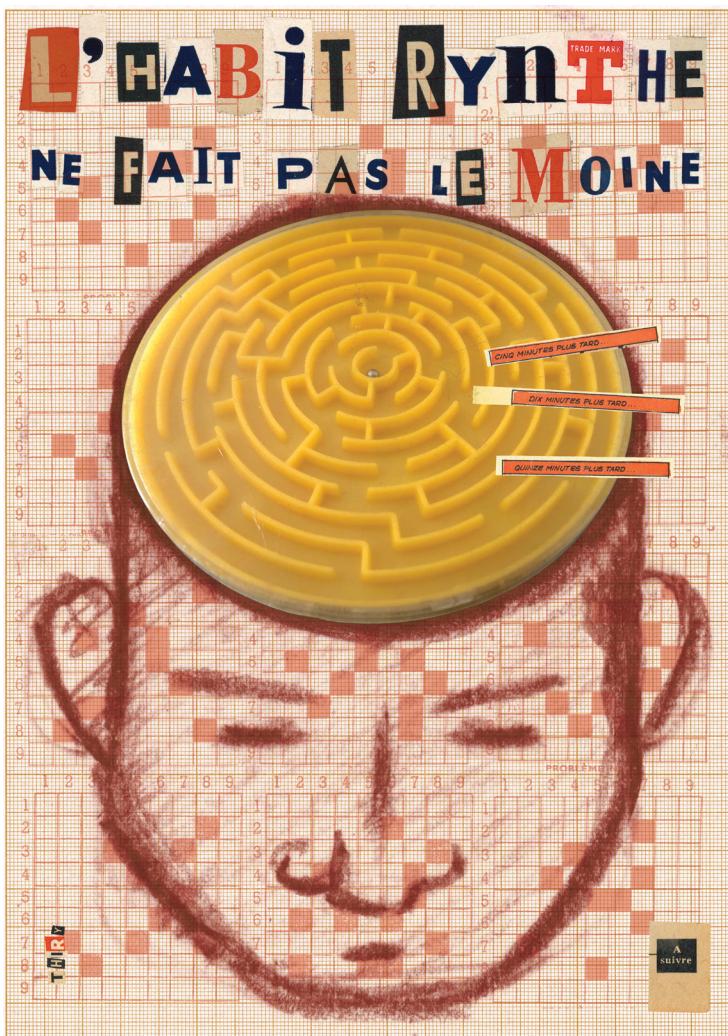
WHAT'S IN A NAME? (BE)

JEROEN LOS (BE)

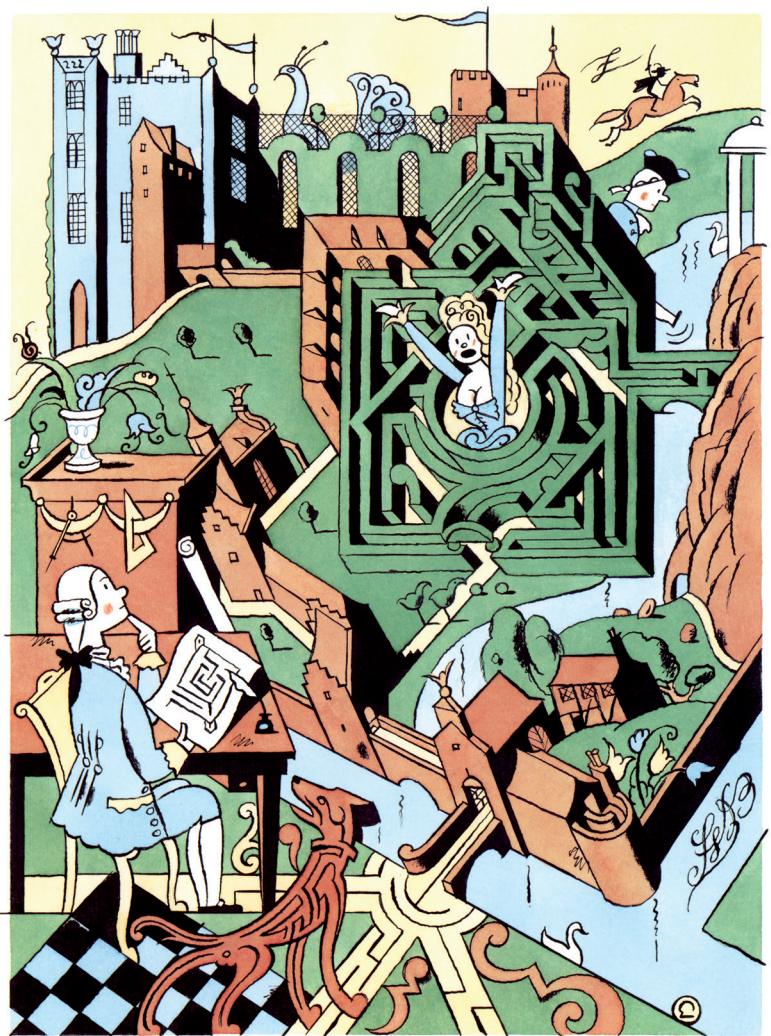
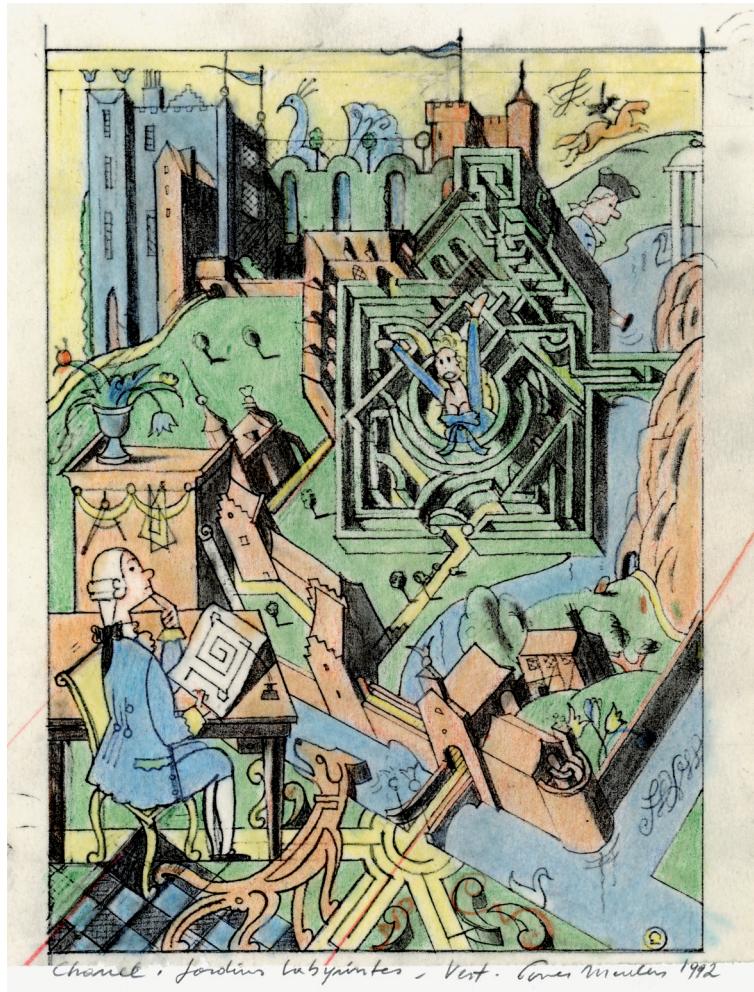
LUKAS VERSTRAETE (BE) *De kortste afstand tussen twee punten is een rechte lijn*

FRÉDÉRIC THIRY (BE)

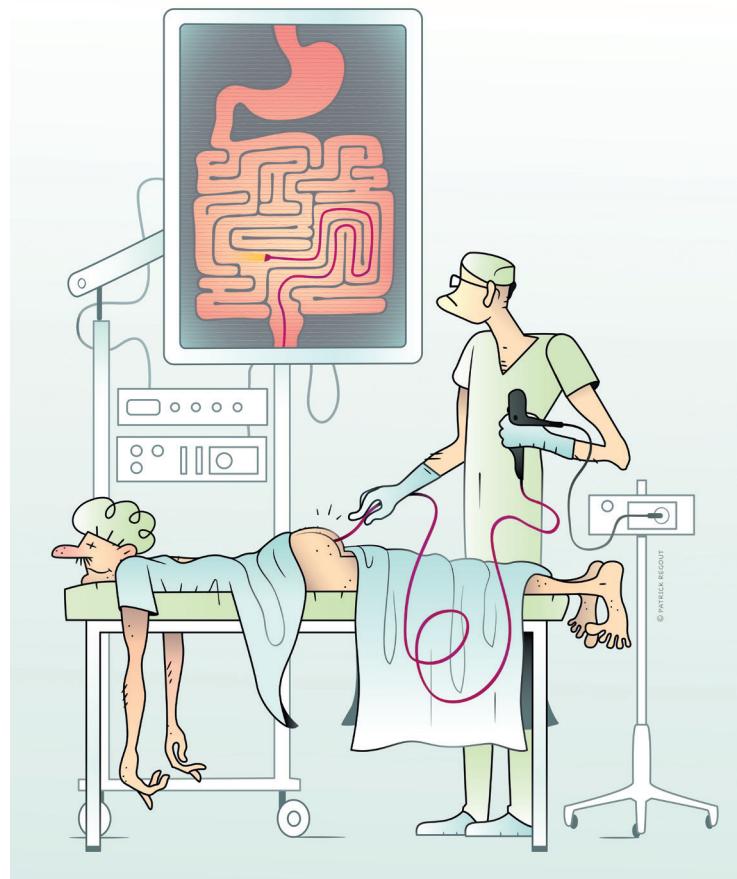

KAROLIEN VANDERSTAPPEN (BE)

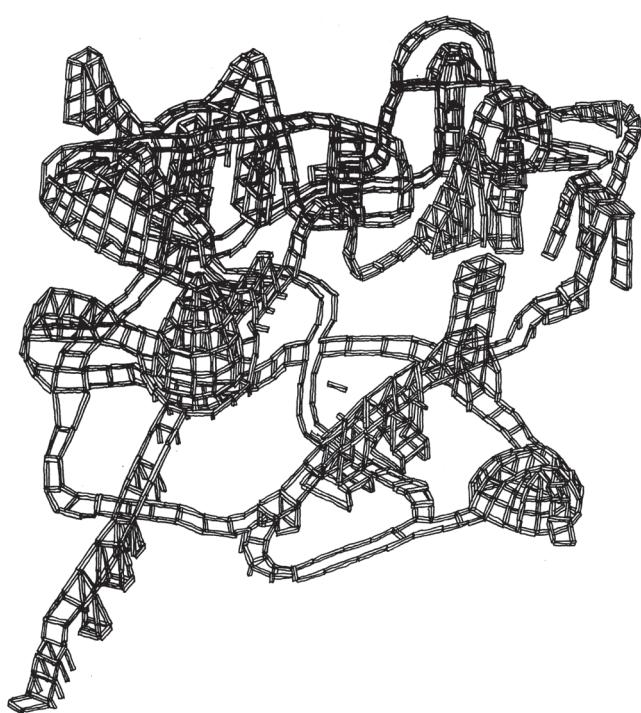

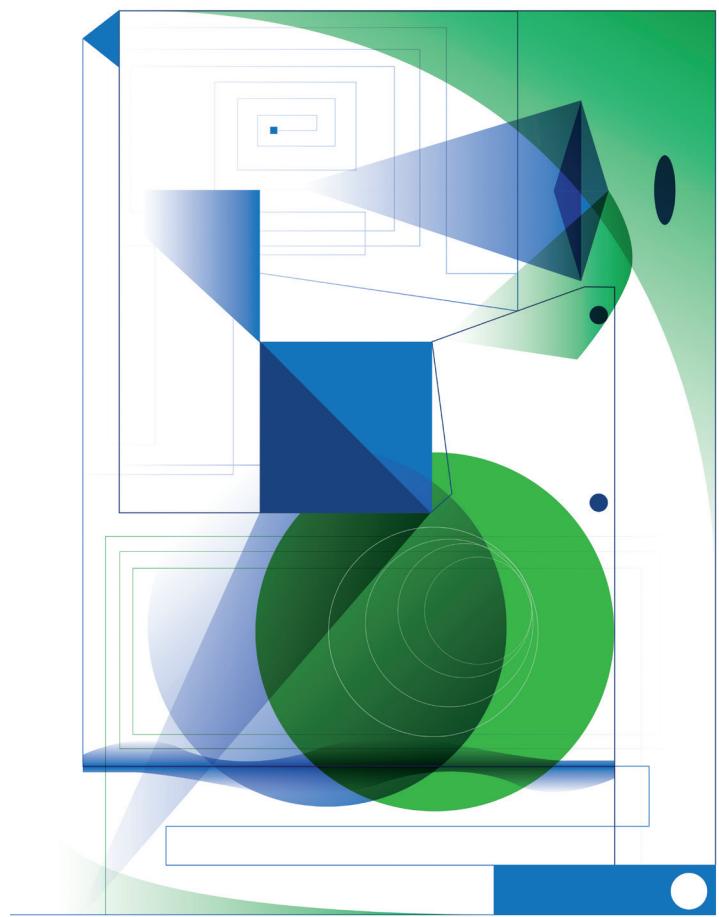
SERGE DEHAES (BE)

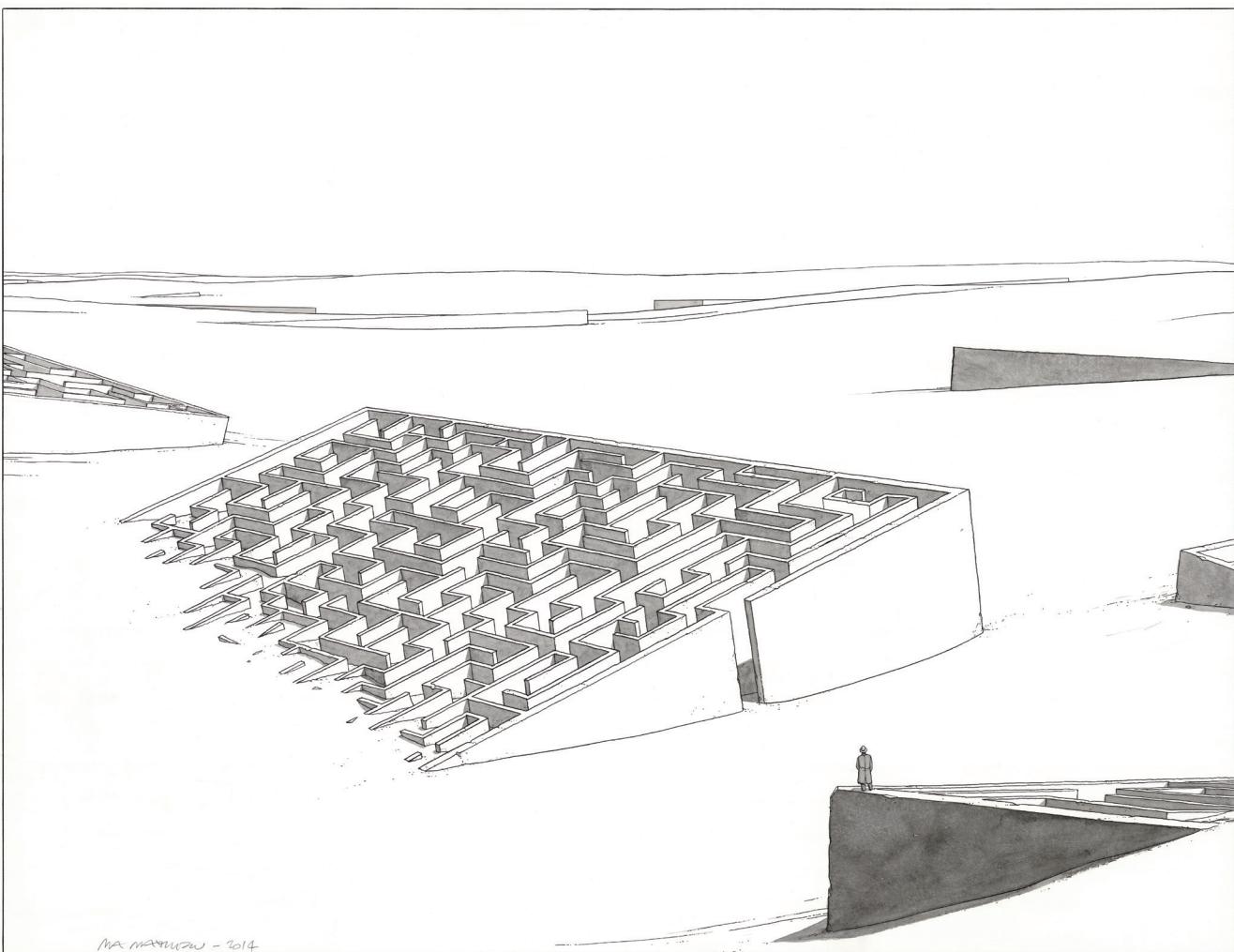
PATRICK REGOUT (BE)

LOÏC GAUME (BE)

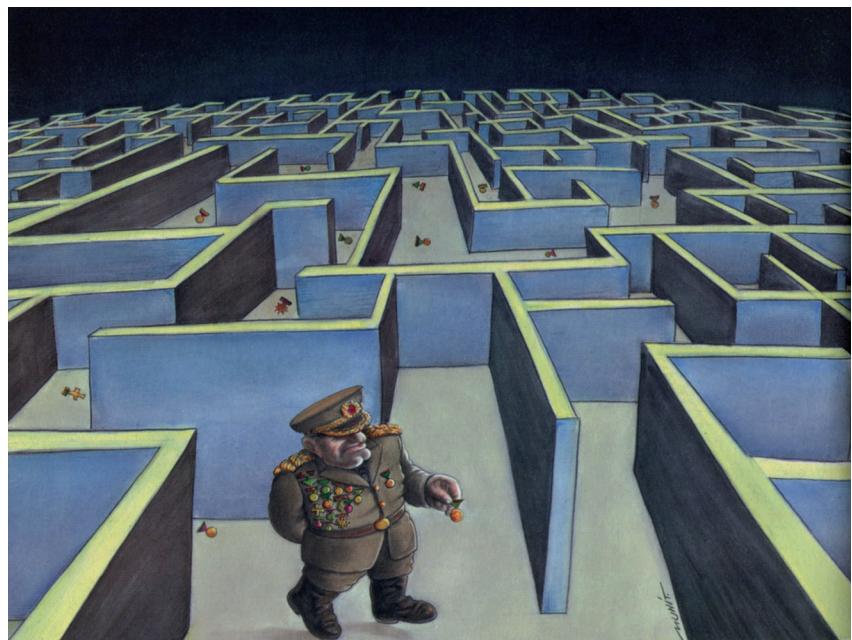
ANNELIES VANOOTST (BE)

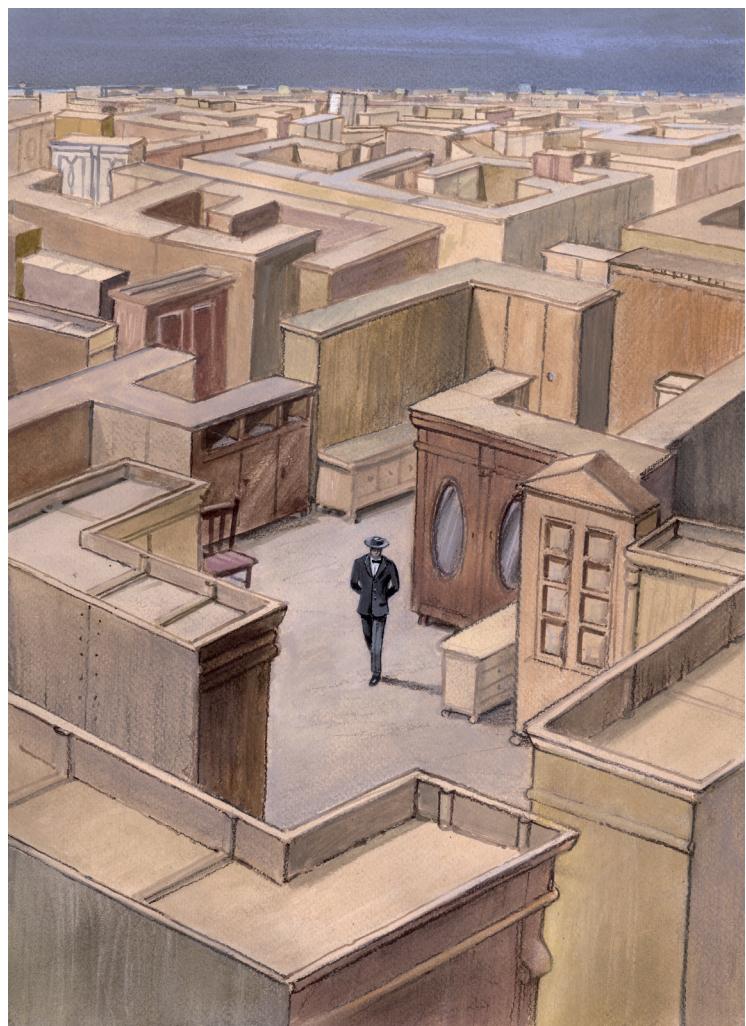
MARC-ANTOINE MATHIEU (FR)

MARC-ANTOINE MATHIEU (FR)

KÖRÖGLU MUHITTIN (TR)

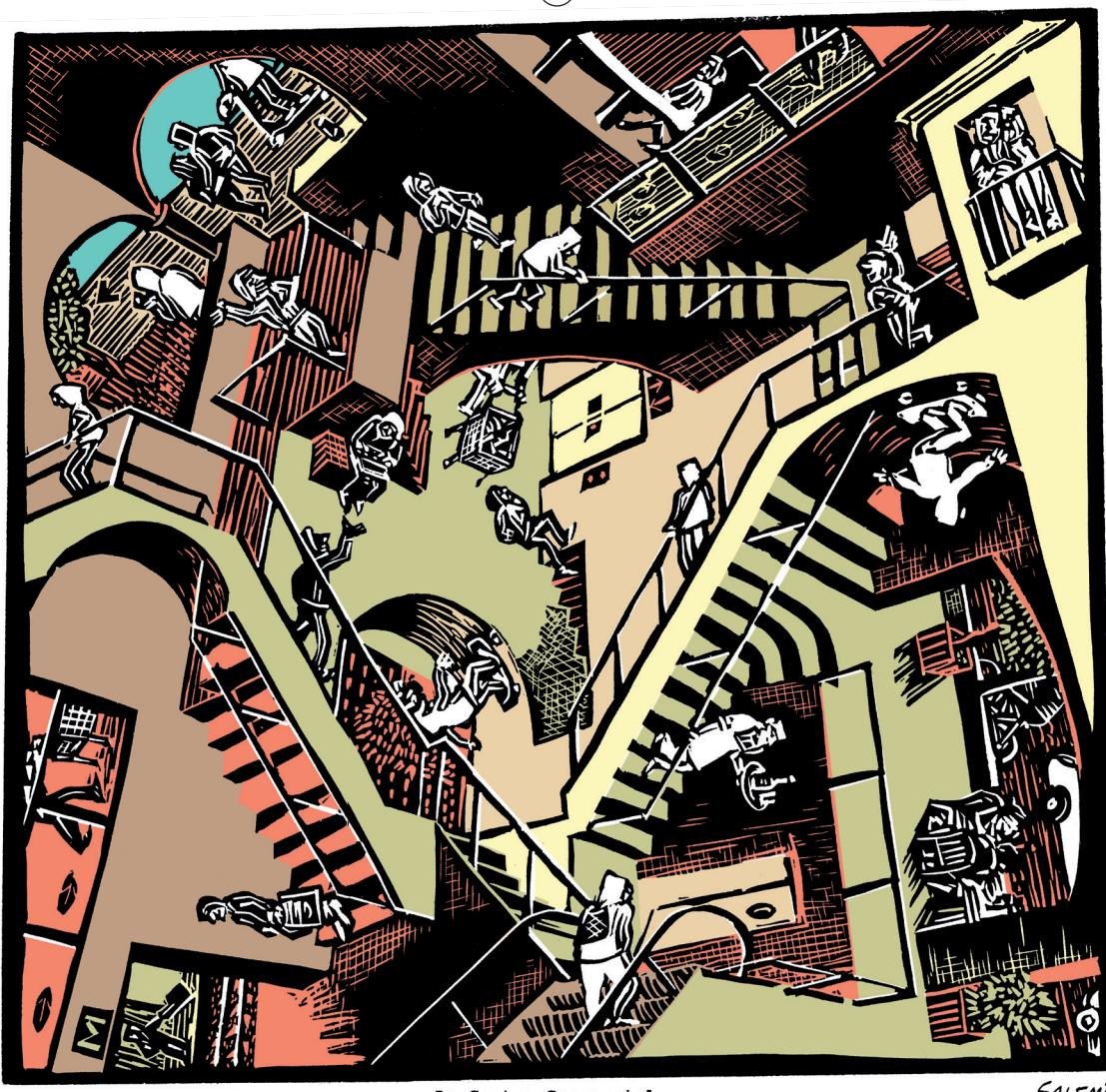
JERZY GLUSZEK (PL)

MIKHAIL ZLATKOVSKY (RUS)

VLADIMIR KAZANEVSKY (UKR)

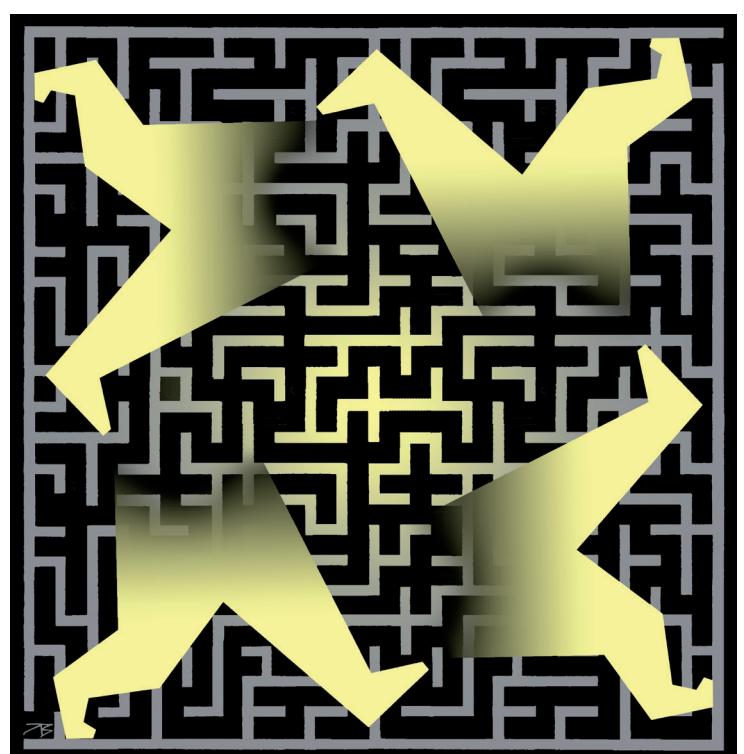
SALEMI (BE)

Le Centre Commercial

SALEMI

TRIK (BE), 2022 – Covidmodel

JUGOSLAV VLAHOVIC (SRB)

MU BLONDEAU (BE), 2022 – Empreinte en Labyrinthe Bioluminescence et Théâtre des Ombres

66

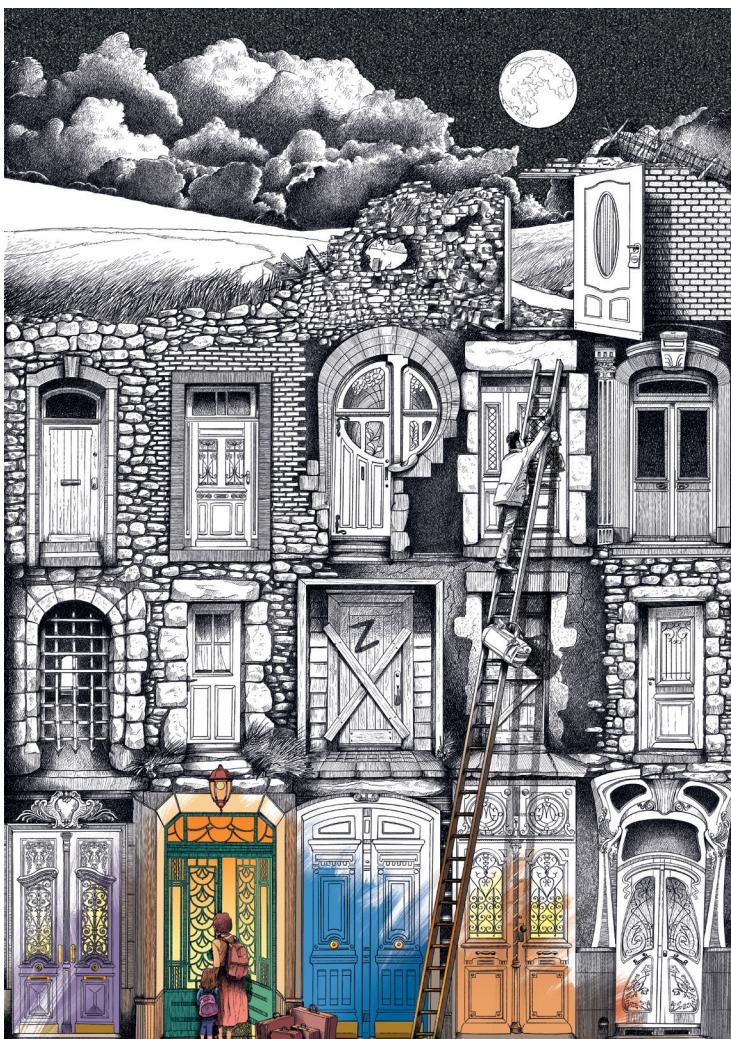

STEVEN VAN HASTEN (BE)

GAL (BE) Jeanne -Claude & Christo found the way out.

67

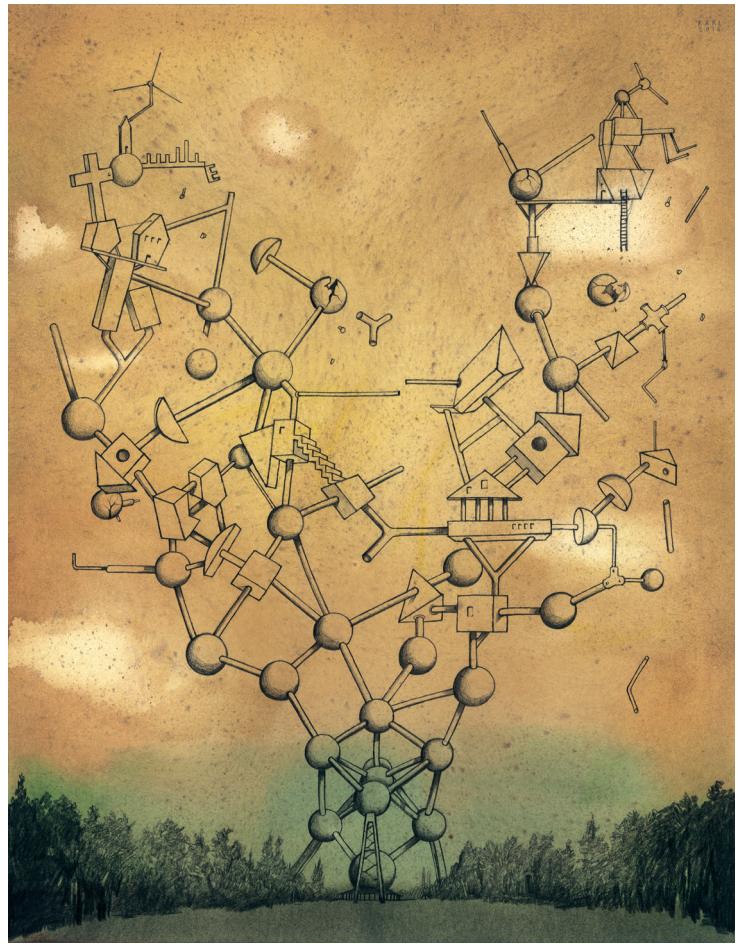
IVAN LAMMERANT (BE) – 'Exile' or 'вигнання' (in Ukrainian)

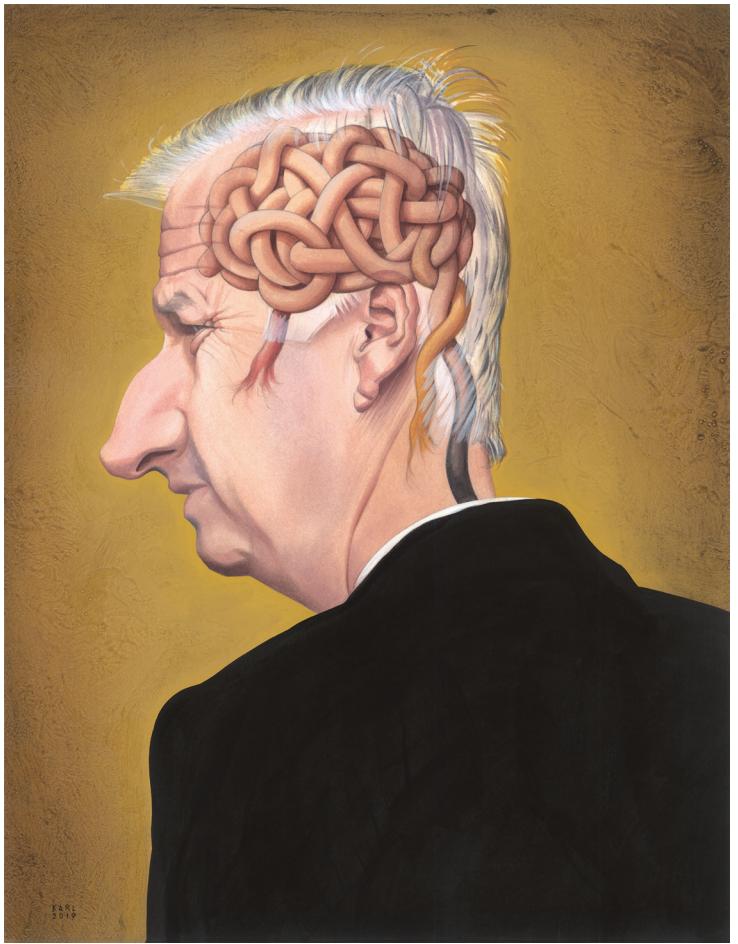
FELIX BOSSCHAERT (BE), 2022 – *The monster at the end of it*, graphite on paper

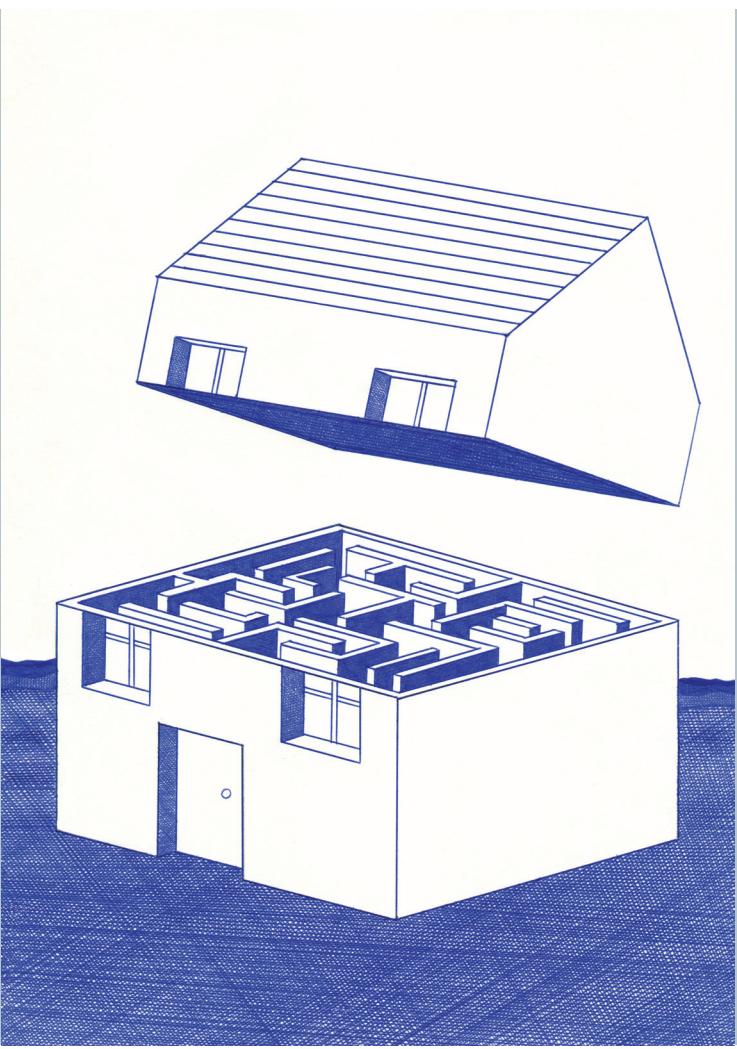
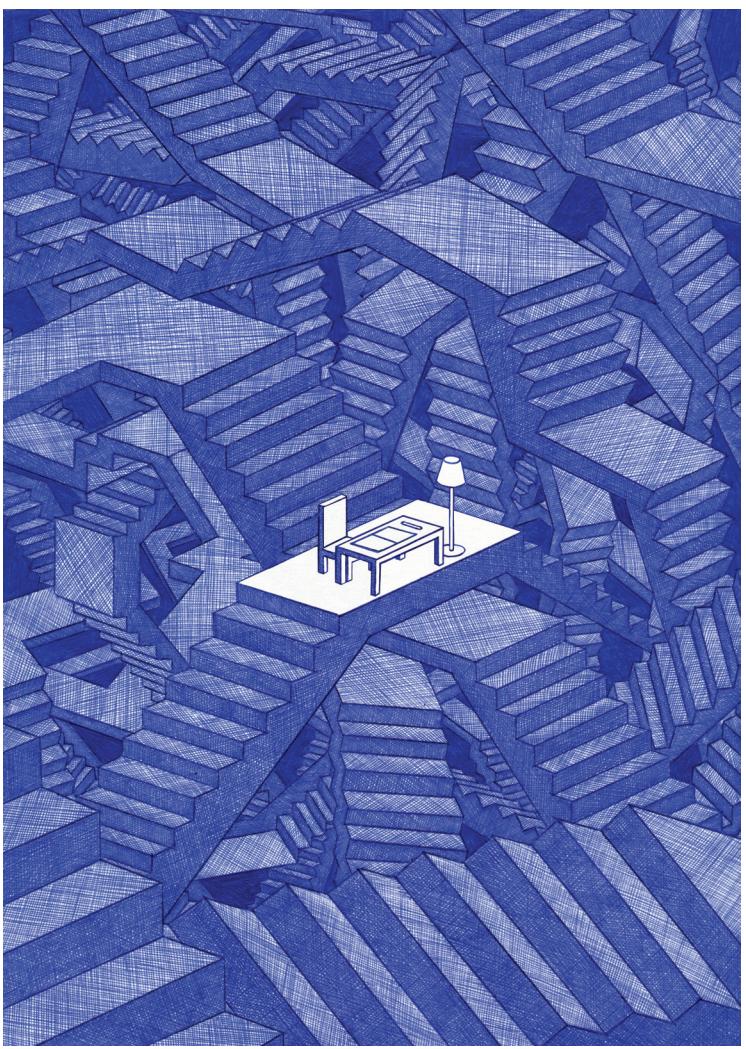
PHILIPPE FOERSTER (BE)

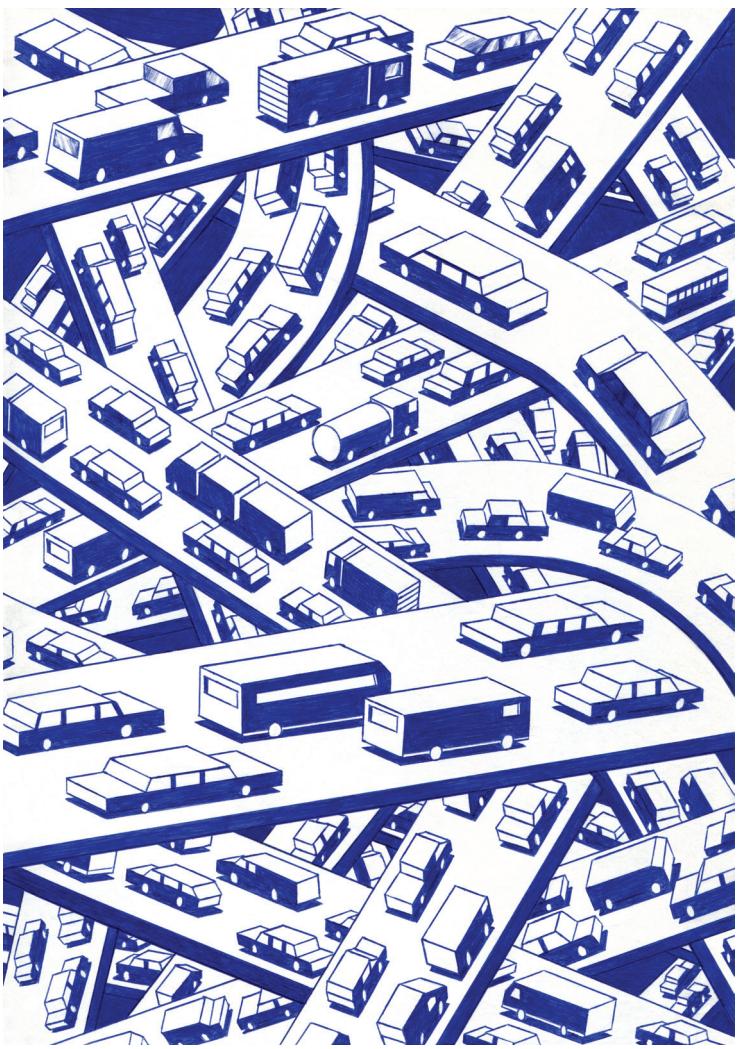
KARL MEERSMAN (BE) *Van 1958 tot 2016*

KARL MEERSMAN (BE) *Koning Filip na de verkiezingen 2019*

KEVIN LUCBERT (FR)

VICTOR BOGORAD (RUS)

GRIGORI KATZ (ISR)

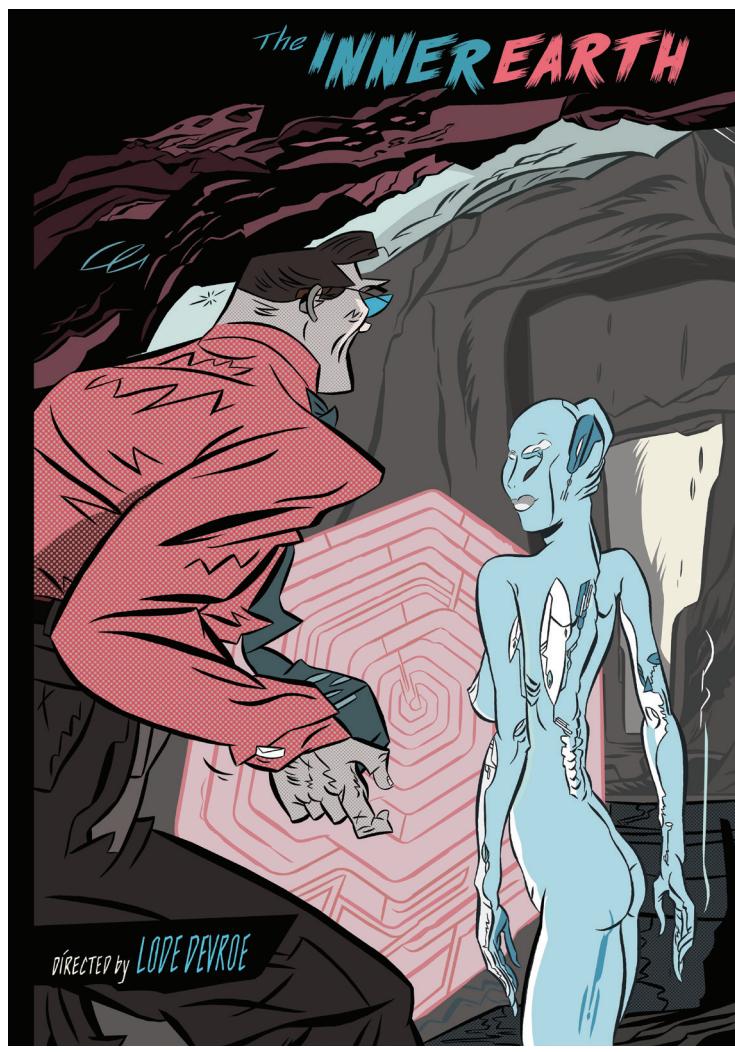
STEEFAN PROVIJN (BE)

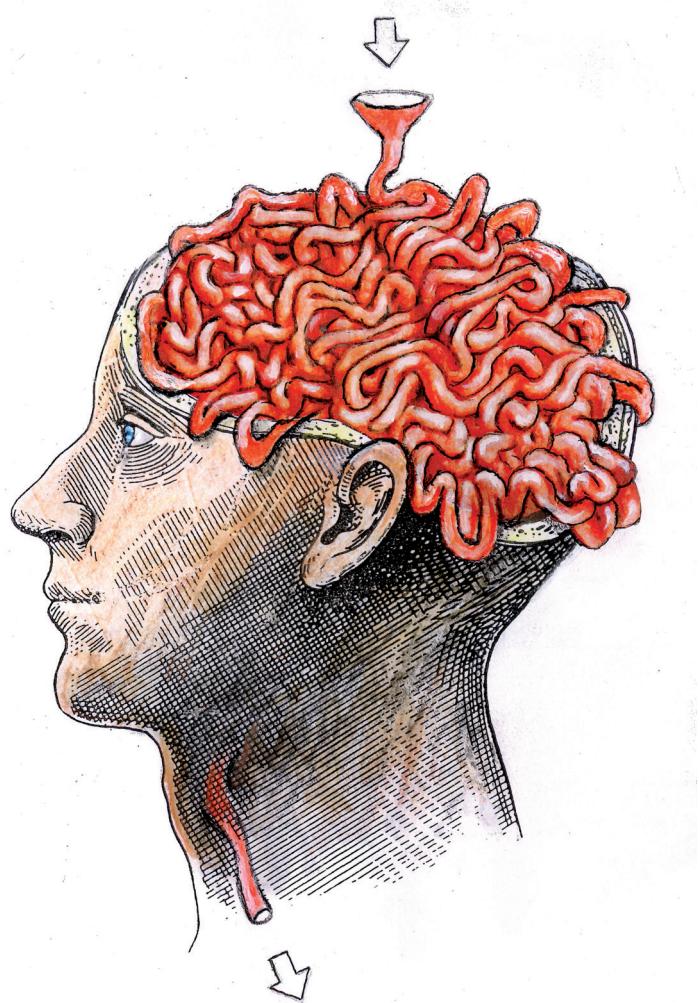
VINCE (BE)

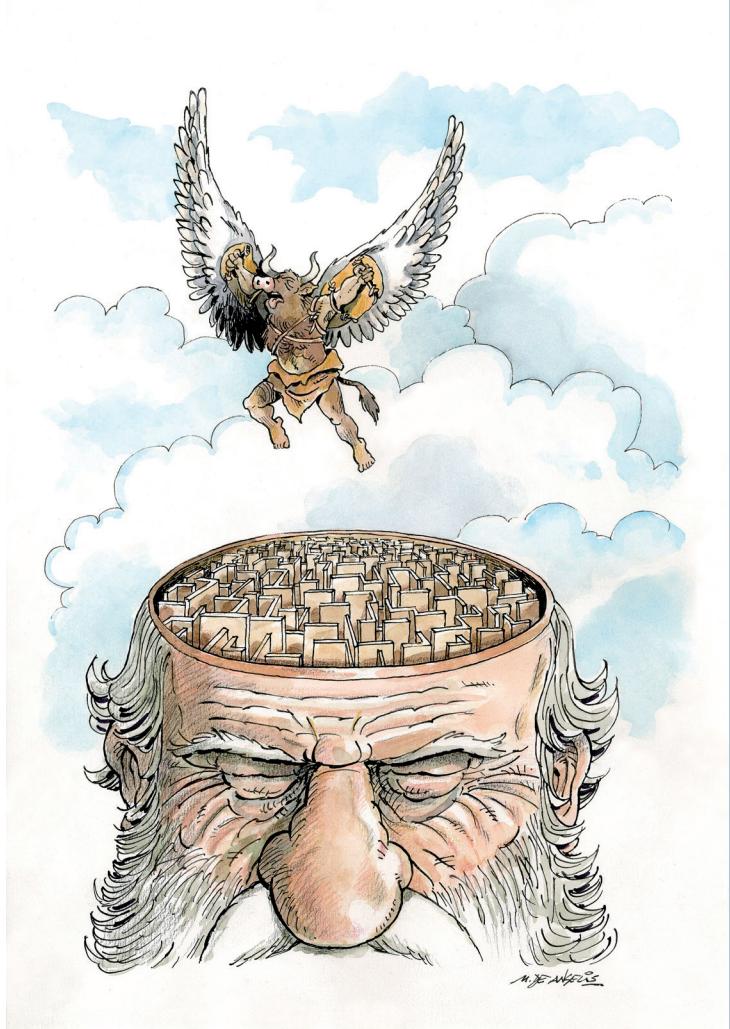
TEUN VANDEN WITTENBOER (NL)

LODE DEVROE (BE)

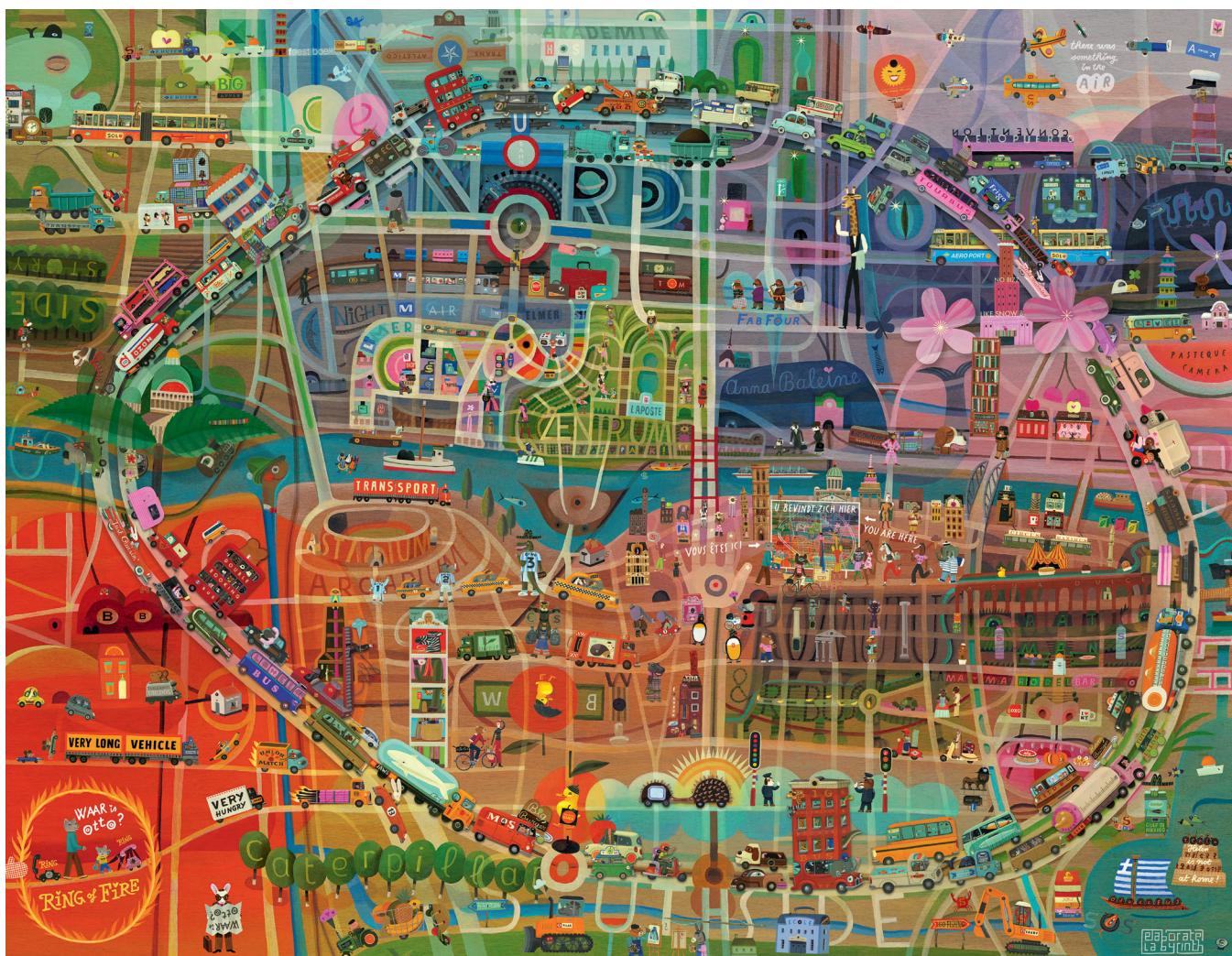
MARC VAN O. (BE)

MARCO DE ANGELIS (IT)

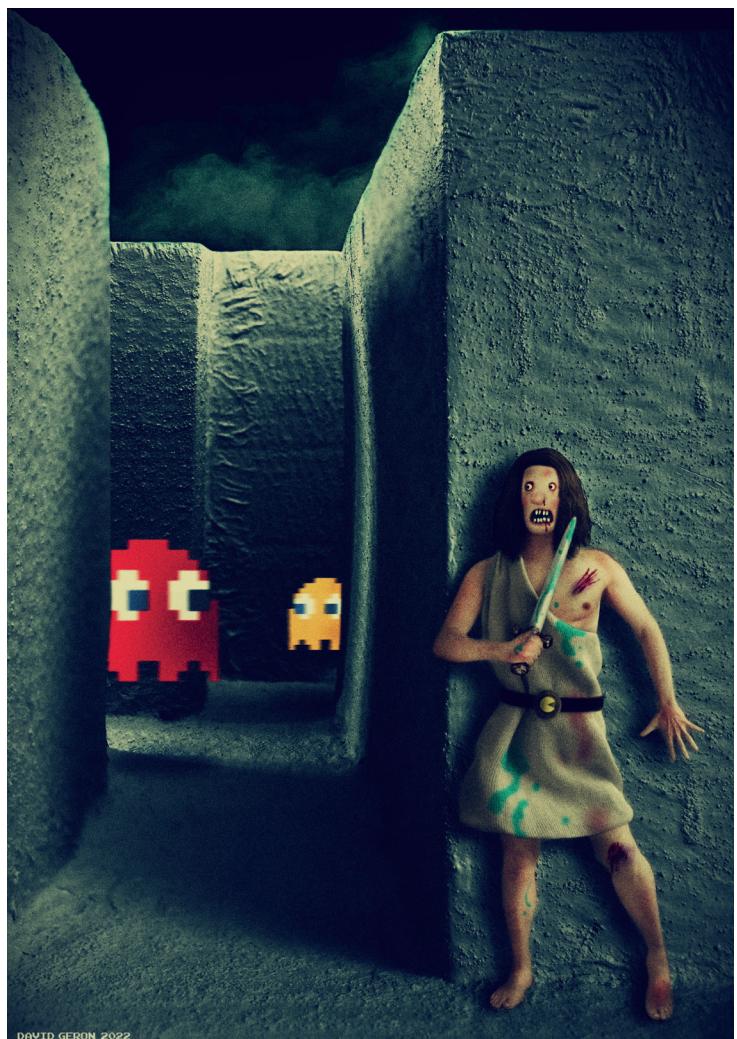
TOM SCHAMP (BE) –
Kobe Harborland (Japan)

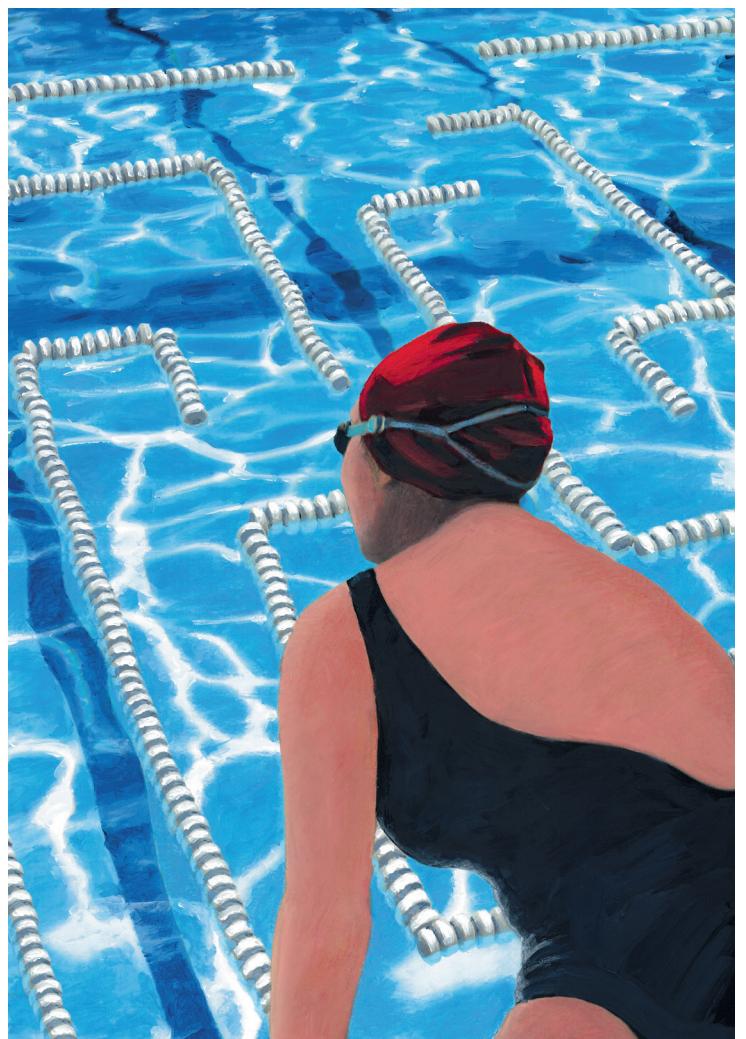
TOM SCHAMP (BE) *Otto, Calypso now!*

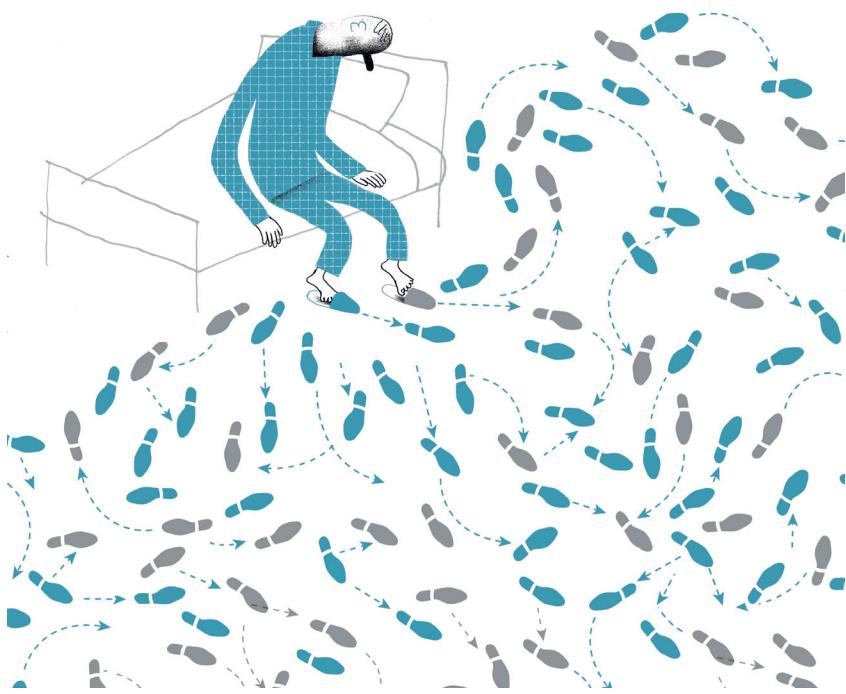
NICOLAS VADOT (BE), *Vadot au carré*, L'Echo 2018

PLANTU (FR)

DAVID GÉRON (BE)

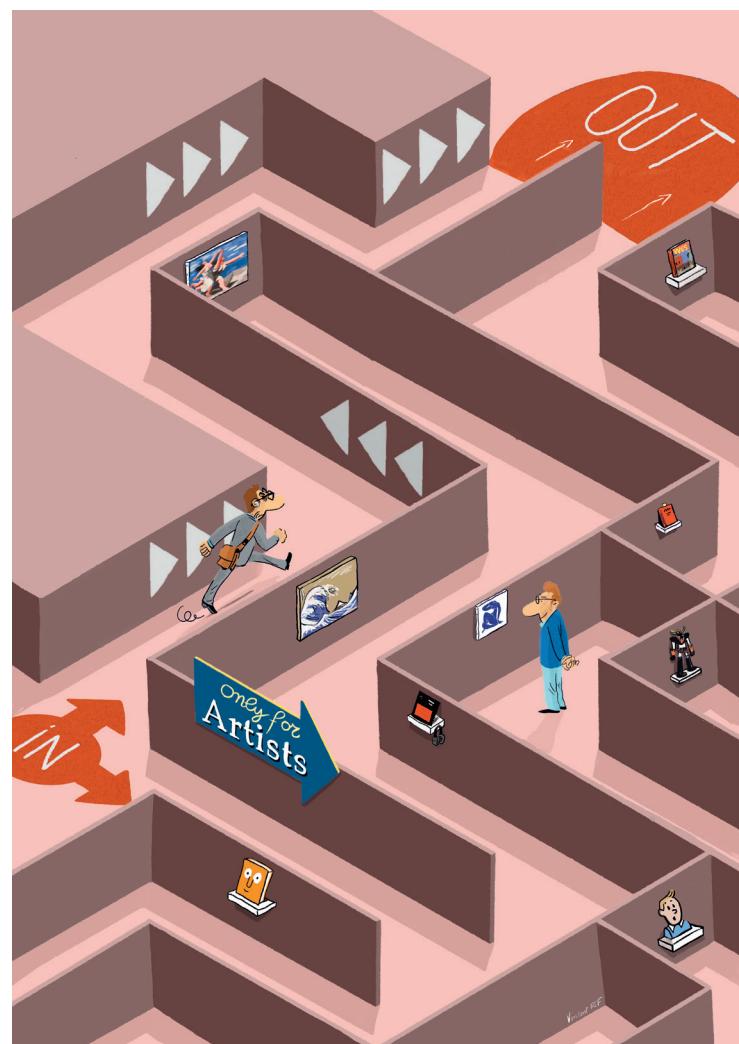
THIERRY SUYKENS (BE) *Labynageuse*

KLAAS VERPLANCKE (BE) – *The New York Times*, 2020

The Green European Journal, 2020

VINCENT RIF (BE)

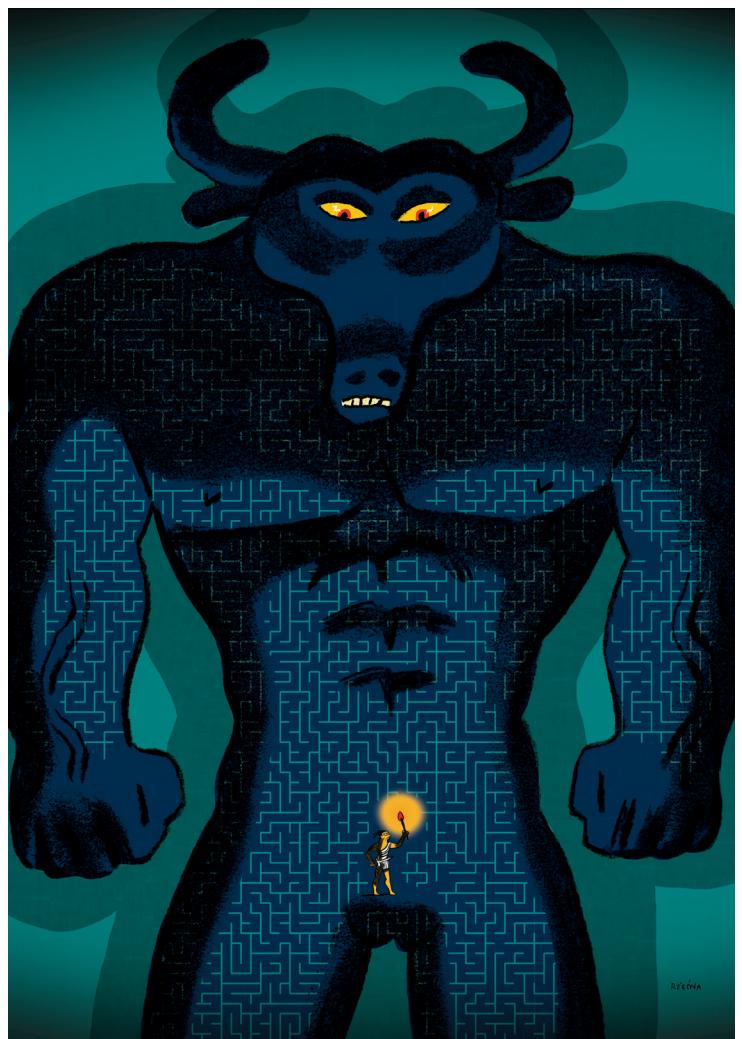
SISCA LOCCA (BE)

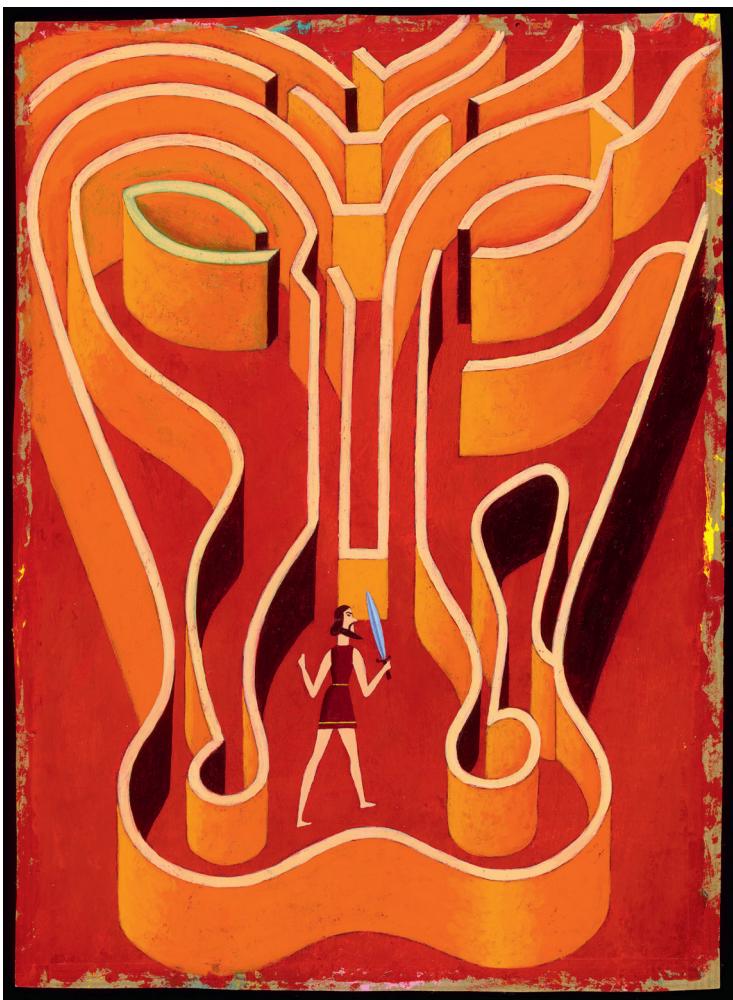
ALAIN LACHARTRE (FR)

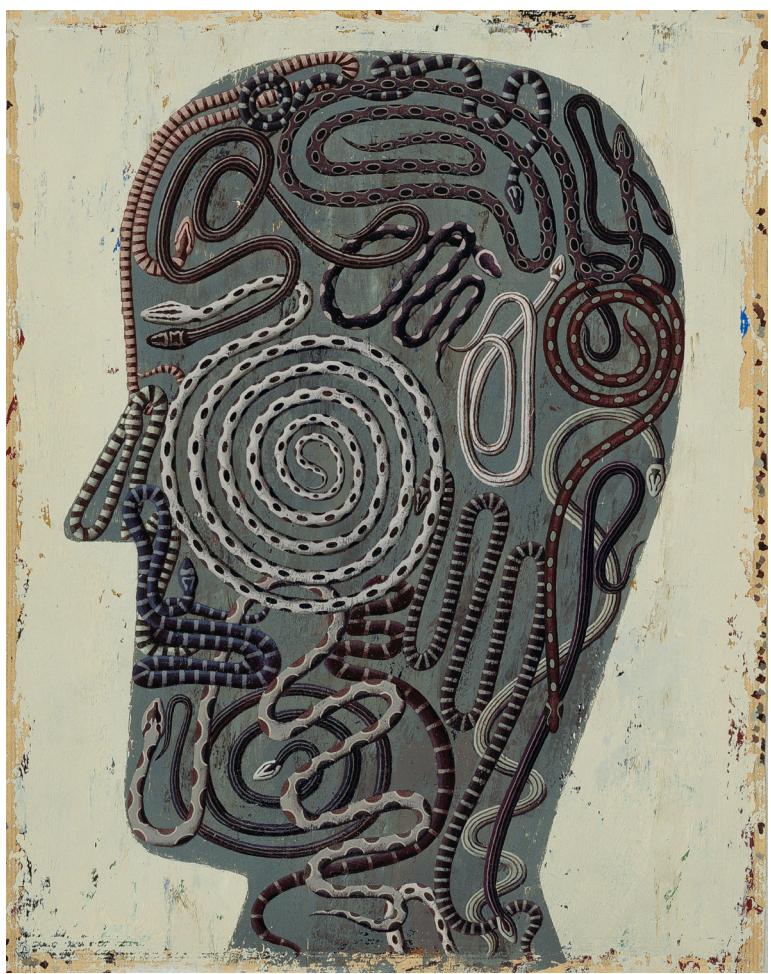
ANN GEERINCK (BE)

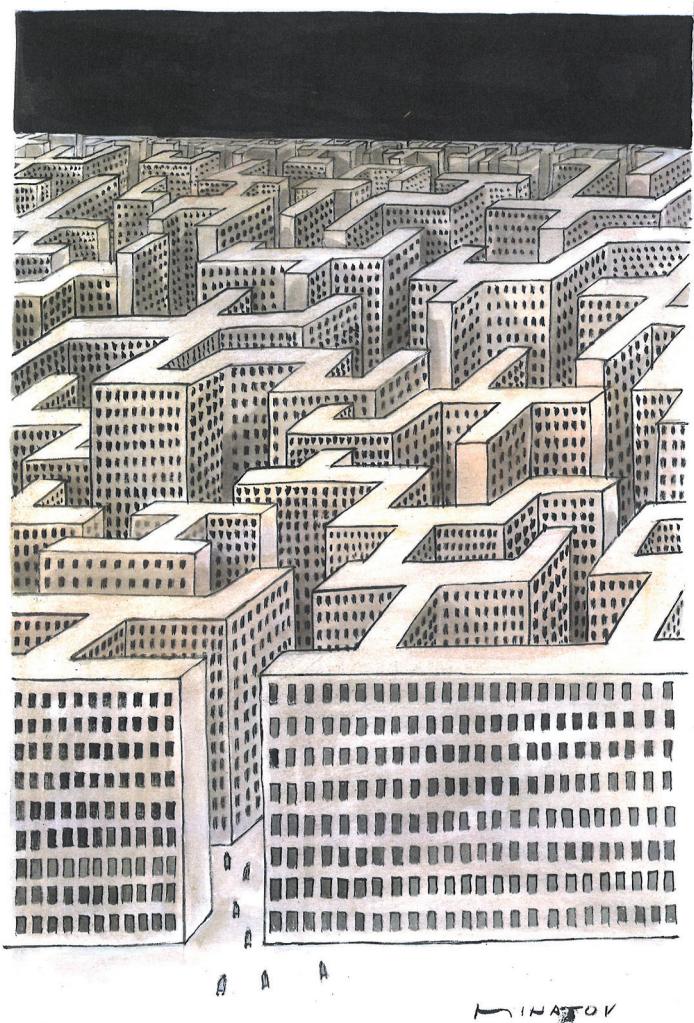

FRÉDÉRIC RÉBÉNA (FR)

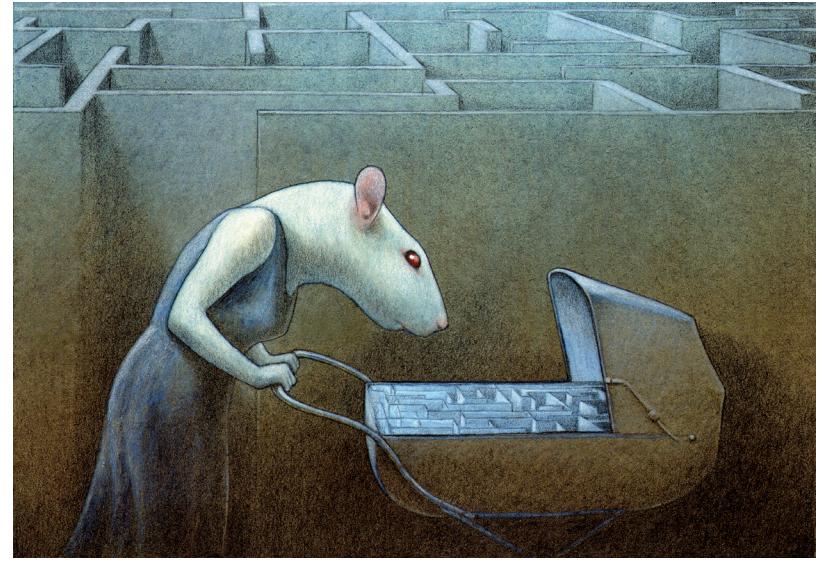

MARTIN JARRIE (FR)

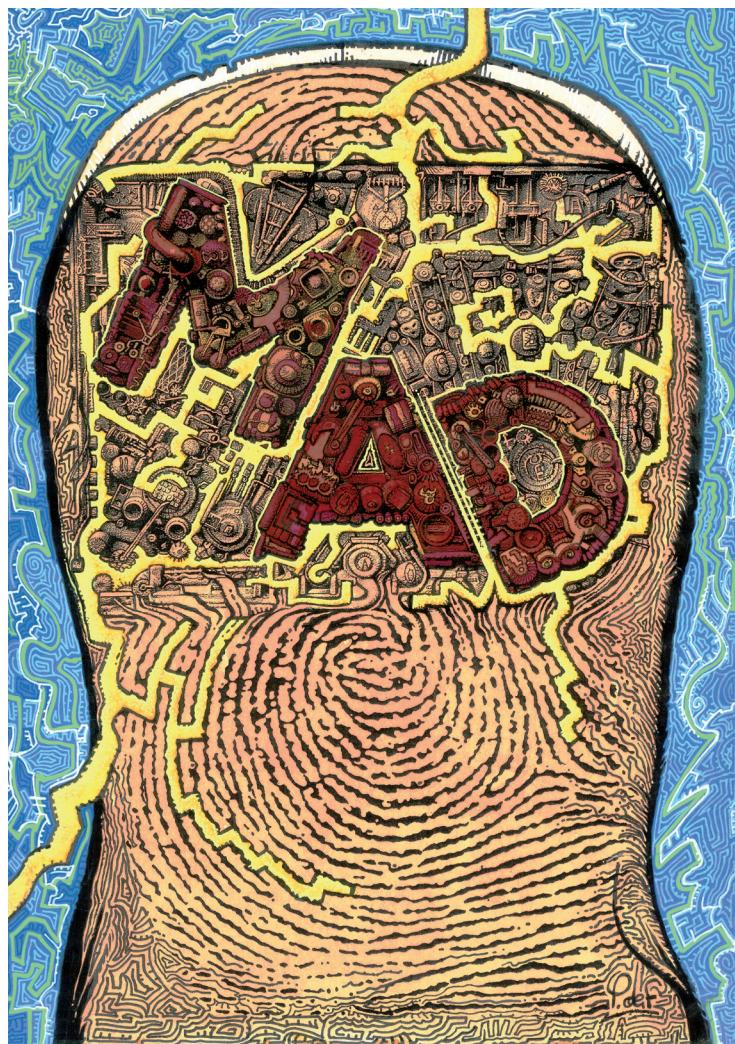

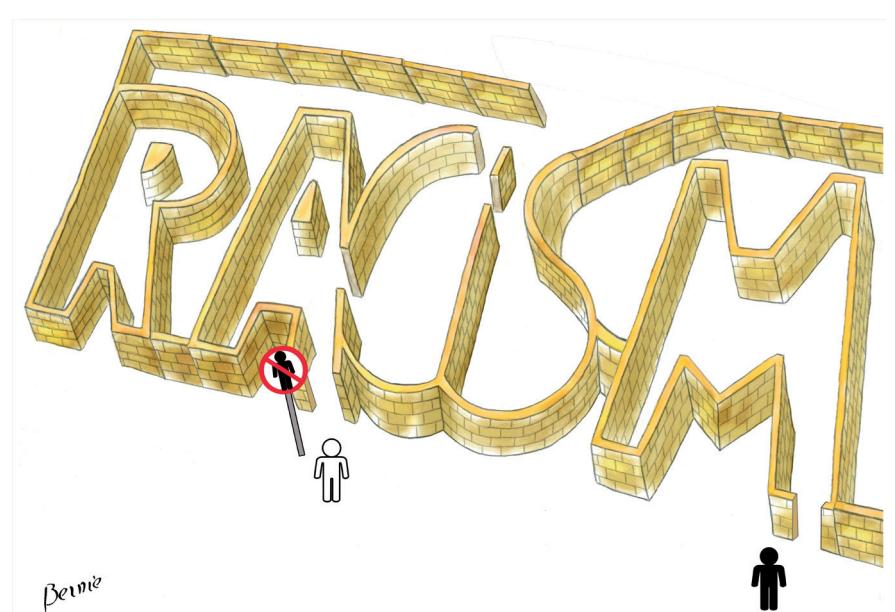
MOJMR MIHATOV (HRV)

PAWEK KUCZYNSKI (POL)

PATRYCK DE FROIDMONT (BE)

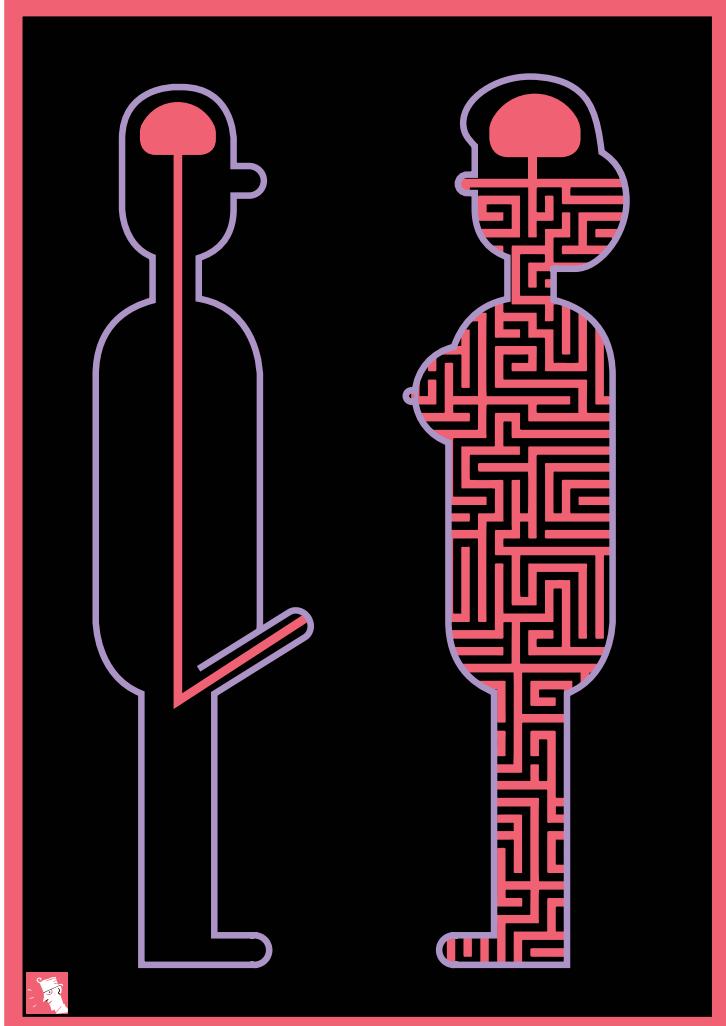

BERNARD BOUTON (FR)

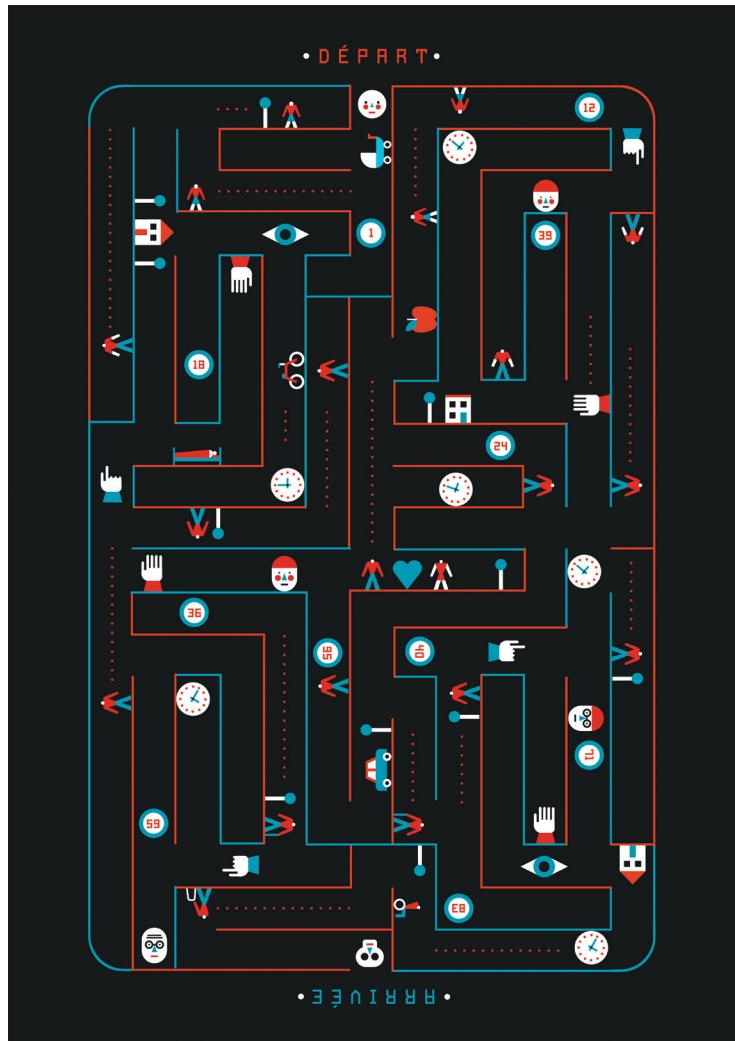

21-12-2004
13/33

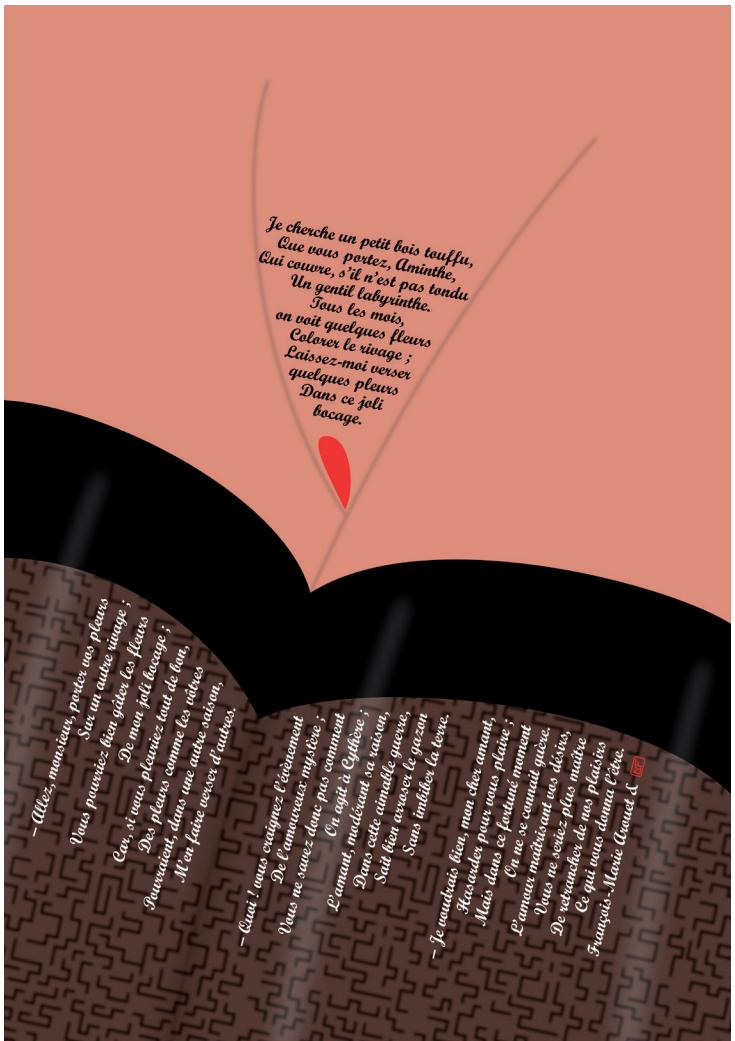
DOMINIQUE STROOBANT (BE)

JOHNNY BEKAERT (BE)

LUC MELANSON (CA)

FRANCIS DE MAET (BE)

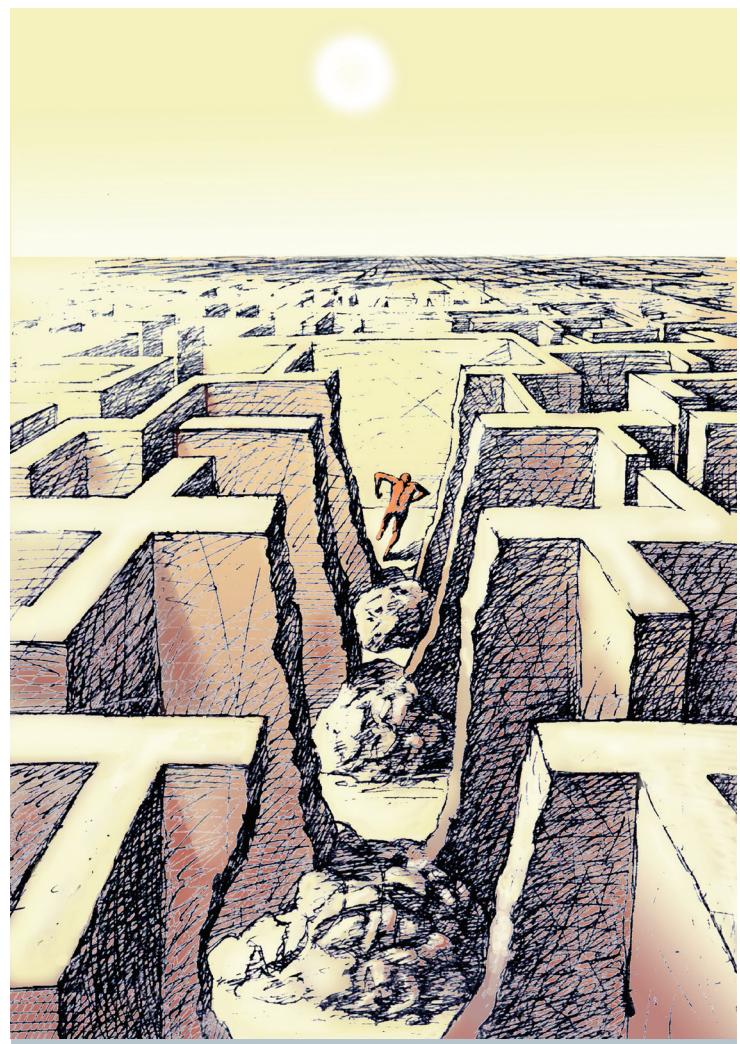

KATRIJN JACOBS (BE)

(90)

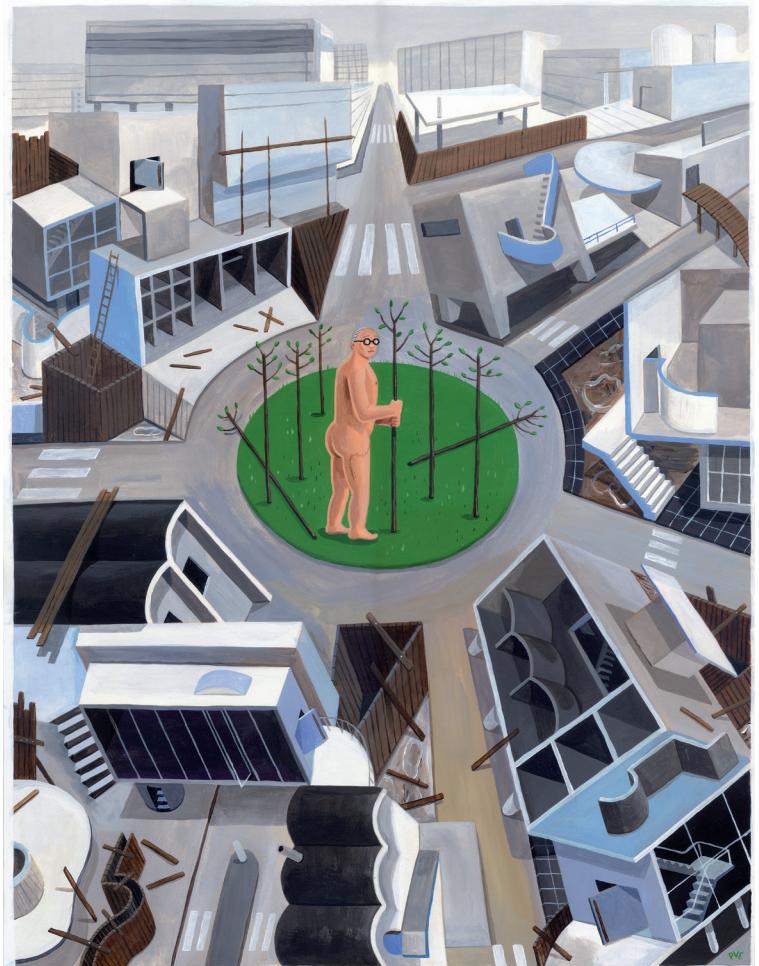

JOHAN DEVROME (BE)

MIKHAIL ZLATKOVSKY (RUS)

(91)

PIETER VAN EENOGE (BE) *Leisure Garden Magazine, 2022*

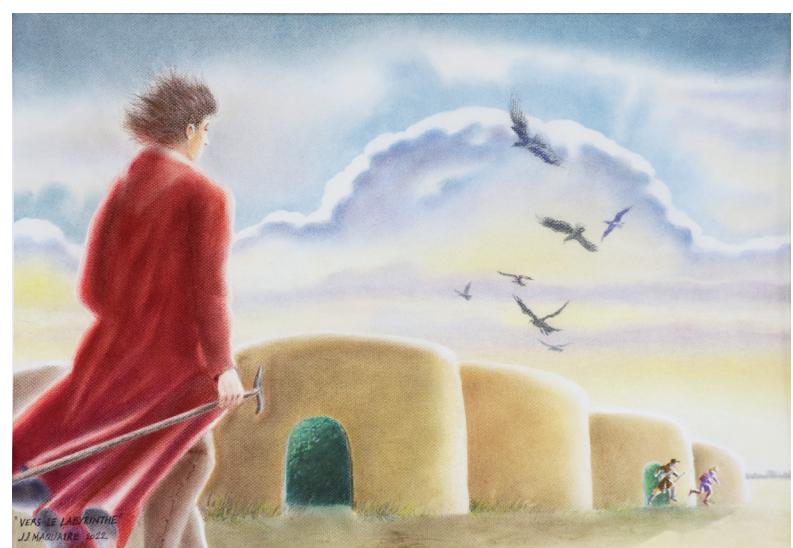
PHILIPPE DORO (FR), Vue labyrinthique de l'agglomération parisienne en venant du Nord, c'est à dire de Bruxelles. De Roissy à Orly et de Rosny 2 à la Défense.

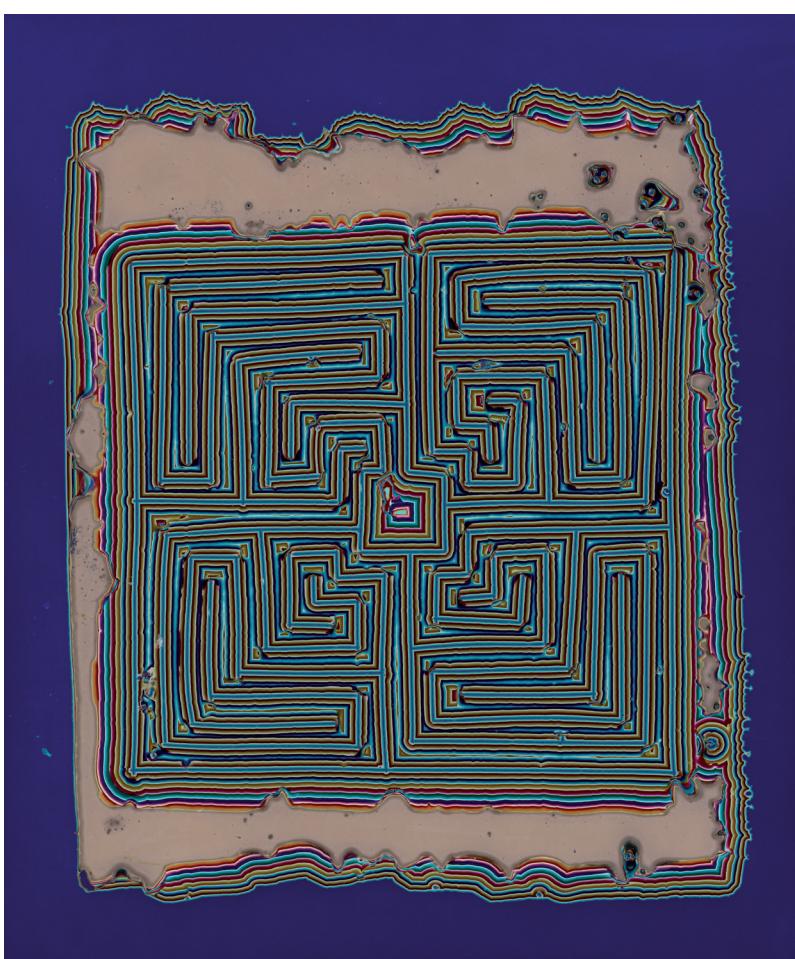
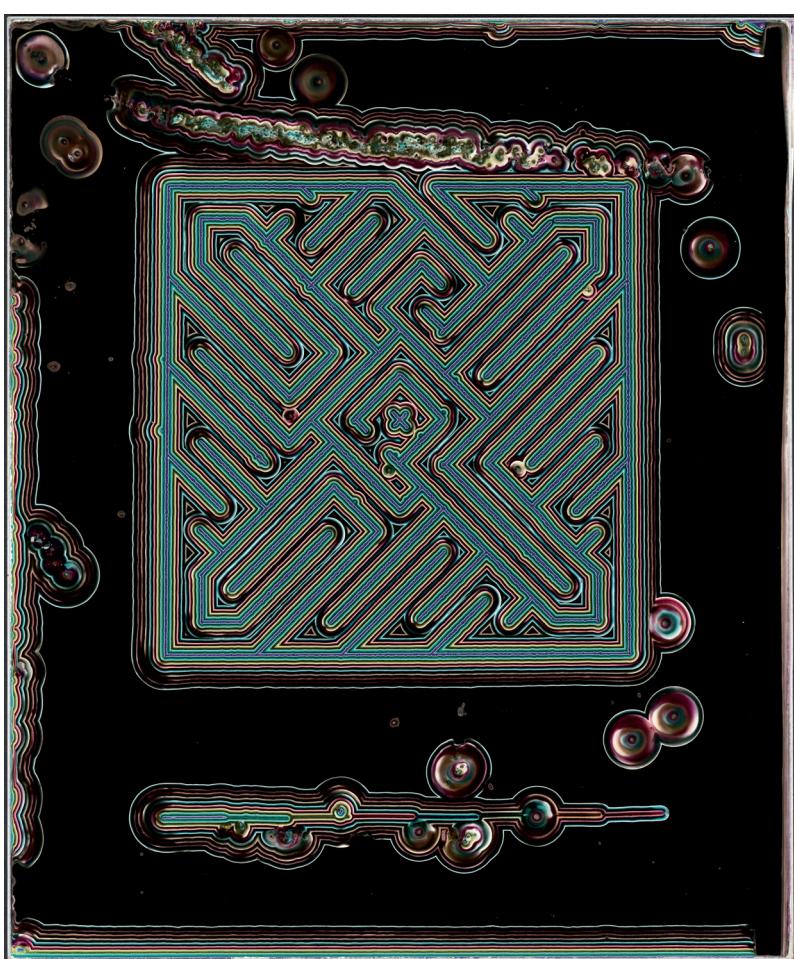
PIERRE BOUILLE (FR)

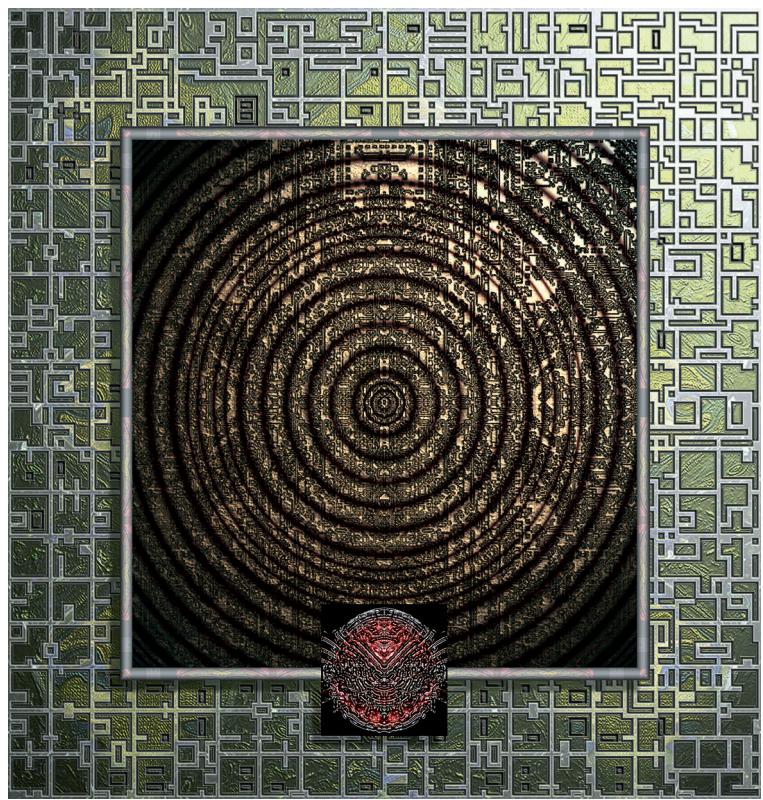
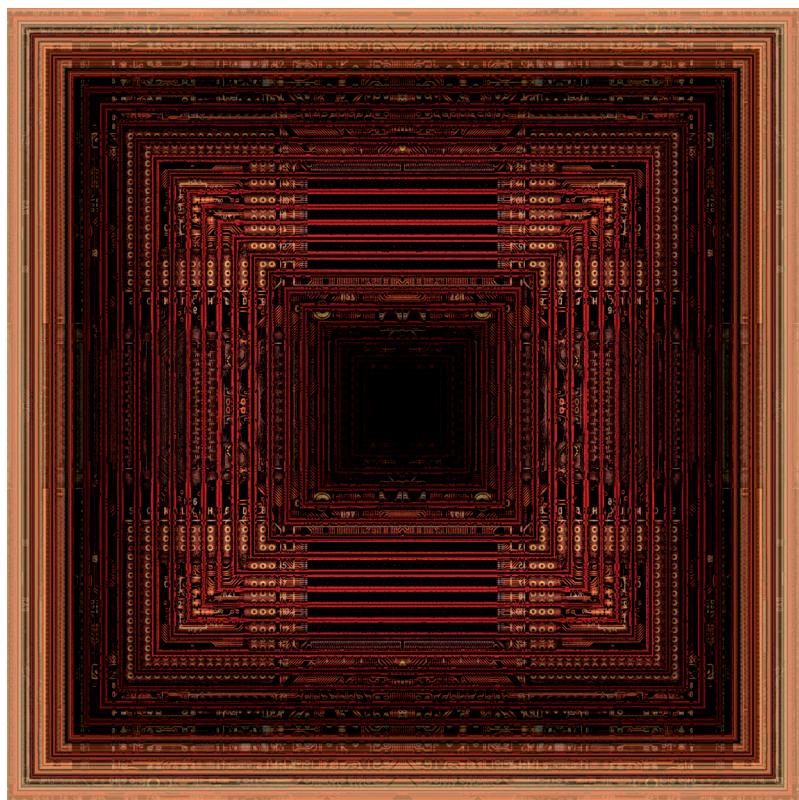
GÉRARD DUBOIS (FR)

JEAN-JACQUES MAQUAIRE (BE), 2022 – Vers le labyrinthe

PIERRE CORDIER (BE)

JEAN-GRÉGOIRE SAVAYAN (BE)

Editeur responsable :
 Verantwoordelijk uitgever :
 La Maison de l'Image /
 Huis van het Beeld
 Avenue des Volontaires 19
 Vrijwilligerslaan 19
 1160 Brussels, Belgium
www.seedfactory.be

Press relation :
 Edouard Cambier
edouard.cambier@seedfactory.be
 32 2 743 47 20
 Assisted by Frédérique Gibon
frerique.gibon@seedfactory.be
 32 2 743 47 20
 layout : Johnny Bekaert
 Logo La Maison de l'Image /
 logo Huis van het Beeld :
 Johnny Bekaert

Hanging up works : Ichem & Kaled
 Print catalog : Paperland
 Print Exhibition :
 Toner de presse, Liège
 Printed in the EU
 Original edition & first issue :
 1000 ex. October 13th 2022

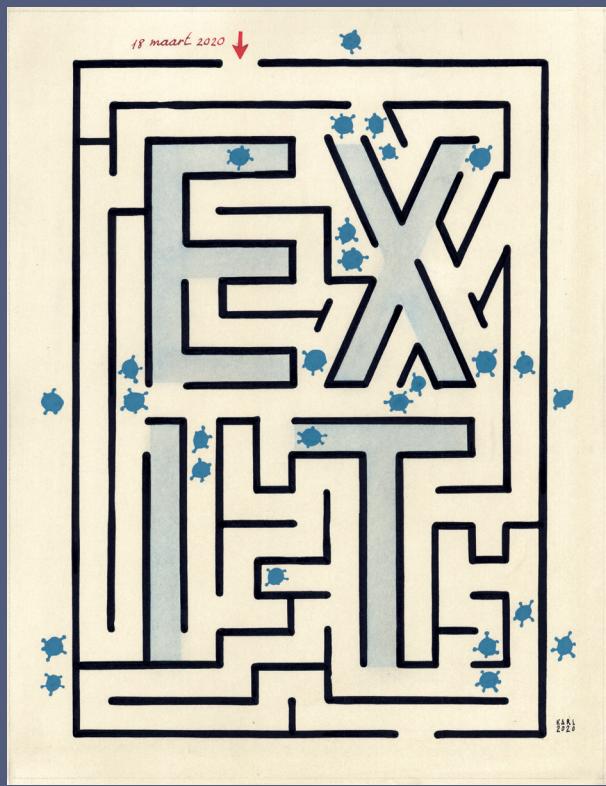
Thanks to the companies in the Seed Factory

Artistic Booster Academy	Knewledge
(ABA)	Kode publishing
Agence Levens	LBS
ADVinci	Levelapp
Aividens	Le petit coup de Nudge
Amandine Vanderbecq	Corwak
Analytics Consulting	Maisons Clothes
Antidote	M Concept
Avvisi	Man Natura
Awareness Office	MBange & Associés
Beebonds	Quantes
Beeone society	La Ruche qui dit Oui
Beebonds Finance	Many Design
Belgian Cousin Company	Nova Sport
Be Object	Musimap
Build Up	Natural Mind
Boost You Up	NEOS Interim
Brain Impact	Management
C-Tina	Neuroventis
Convergence Point	Oxygen For Leaders
Compuphone	Papier Sucré
Datasafar	Plug in to drive
D-AIM	Produweb
DMC Account	Rise Studio
Digital Managers Club	RK Wholesale
eBloom	Rolu
Educa / Wikipreneurs	Seety
EMA	School UP
Education pour la paix	Sundry
Fline	Spacious Agency
Flixtalent	Soldesco
GoConcept	Tarik Hennen
Good Morning	Team First
Geluck & Suykens	TipTop Express
GMP Immo	Tonner de presse
Gyac	Toussi Consulting
HiPay SAS	Tradimex
Image Plus	Votick
InnoWings	Venture Grid
JAH Solutions	XRintelligence
JATS Company	XR4Europe
JVL MG-C	Winnie's Picks
JCF Media	Zeri Europe
Julien Lepièce	

photo Pierre Moreau

KARL MEERSMAN (BE) *EXITstrategie 2020*